

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Darja Kukovič

**Civilno-vojaški odnosi v jugoslovanski družbi med letoma 1945 in 1991:
dan JLA, 22. december
(povzeto po časniku Delo)**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Darja Kukovič

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

Somentor: red. prof. dr. Božo Repe

Civilno-vojaški odnosi v jugoslovanski družbi med letoma 1945 in 1991:

dan JLA, 22. december

(povzeto po časniku Delo)

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Diplomsko delo z naslovom
Civilno-vojaški odnosi v jugoslovanski
družbi med letoma 1945 in 1990:
Dan JLA, 22. december, je narejeno s
soglasjem obeh fakultet in urejeno
po pravilniku matične fakultete.

**Civilno-vojaški odnosi v jugoslovanski družbi med letoma 1945 in 1991:
dan JLA, 22. december**

Pri preučevanju civilno-vojaških odnosov gre predvsem za preučevanje civilnega nadzora nad oboroženimi silami. Znotraj civilno-vojaških odnosov jugoslovanski družbi med letoma 1945 in 1991 je zato potrebno v prvi vrsti opredeliti vlogo JLA ter odnos politike in širše javnosti do nje. Civilno-vojaški odnosi v »drugi Jugoslaviji« so bili vse do osemdesetih let 20. stoletja zaznamovani s partokratskim nadzorom, do takrat je bila namreč stopnja legitimnosti političnega sistema in posledično tudi vojske dokaj visoka. Legitimnost JLA je bila sicer načeta že z ustanovitvijo TO leta 1968, v času demokratizacije in velike gospodarske krize, ko je enopartijski režim začel slabeti in učinkovitega civilnega nadzora nad vojsko ni bilo več, pa je začela vstopati v prazen politični prostor. Novim političnim razmeram in družbenim zahtevam se ni hotela prilagoditi oziroma podrediti, kar je pomembno vplivalo na notranjo destabilizacijo in končno tudi razpad Jugoslavije. Civilno-vojaški odnosi so se odražali tudi skozi prizmo praznovanj dneva JLA, njihove značilnosti pa so se kazale predvsem skozi oblike in vsebino praznovanj. Prazniki v jugoslovanski družbi so imeli močan ideološki naboj, prek praznovanj pa je režim želel vplivati na zgodovinsko zavest ljudstva.

Ključne besede: civilno-vojaški odnosi, JLA, dan JLA.

**Civil-military relations in Yugoslav society between 1945 and 1991:
YPA day, december 22nd**

When studying the civil-military relations we are talking particularly about studying the civilian supervision over the armed forces. Within the civil-military relations in Yugoslav society between 1945 and 1991, we first have to find the role of YPA and so on the relations between Yugoslav politics and the public towards it. The civil-military relations in the »second Yugoslavia« were most recognized by partocratic supervision all up to the eighties in the 20th century, when the legitimacy of the political system and consequently of the army was quite high. The collapse of YPA legitimacy had started with TO establishment in 1968 in a time of democratization and the big economic crisis, when the one-party system began to grow weak and there was no efficient civil supervision over the army, that's when the army took its first steps into politics. YPA didn't want to adapt or submit to the new political circumstances, and that had a significant influence on the internal destabilization and finally on the collapse of Yugoslavia. The civil-military relations also impacted the celebrations of YPA day, throughout the years their characteristics were reflected mainly on the forms and contents of the celebrations. Festive days had strong ideologic intentions among the Yugoslav society; through these celebrations the regime wanted to impact the people's historical perception.

Key words: Civil-Military Relations, YPA, YPA day.

KAZALO

1 UVOD	7
1. 1 Analiza člankov.....	8
2 KRATEK ORIS PROSTORA IN ČASA	10
3 CIVILNO-VOJAŠKI ODNOSI.....	14
4 TEORIJE O CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSIH.....	18
4. 1 Huntingtonov model civilno-vojaških odnosov in Edmondsova sistemska teorija	18
4. 2 Koncept poseganja vojske v politiko.....	20
4. 2. 1 Motivi, priložnosti, ravni in metode poseganja vojske v politiko po Finerju.....	23
4. 3 Koncept vojaške profesije.....	25
4. 3. 1 Značilnosti vojaške profesije	26
4. 3. 2 Politična nevtrálnost vojske.....	30
4. 3. 3 Socialna in etnična rekrutacija profesionalnih vojakov.....	30
4. 3. 4 Legitimiranje prek vzorcev socialne organiziranosti.....	32
5 ZNAČILNOSTI IN POSEBNOSTI CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV V NEKDANJIH EVROPSKIH SOCIALISTIČNIH DRŽAVAH	34
5. 1 Civilno-vojaški odnosi v jugoslovanski družbi med leti 1945 in 1991	36
5. 1. 1 Narava oziroma tipizacija civilno-vojaških odnosov v Jugoslaviji.....	37
6 JUGOSLOVANSKI OBRAMBNI KONCEPT IN DOKTRINA.....	40
6. 1 Mednarodno okolje in geostrateški položaj nekdanje Jugoslavije	40
6. 2 Zgodovinski razvoj zasnove sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite.....	41
6. 2. 1 Neposredni povojni razvoj (1945-1948).....	42
6. 2. 2 Jugoslovansko iskanje lastnih rešitev in opiranje na lastne moči (1948-1958)...	43
6. 2. 3 Doktrina splošne ljudske obrambne vojne (1958-1969)	45
6. 2. 4 Nadaljnje podružbljanje splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite	46
(1969-1981).....	46
6. 2. 5 Demontaža SLO in doktrina specialne vojne (1981-1991)	48

7 VLOGA JLA V JUGOSLOVANSKI DRUŽBI	517. 1 ODNOSI MED PARTIJO IN ARMADO	51
7. 1. 1 Neposredni poveljni razvoj (1945-1948).....		53
7. 1. 2 Jugoslovansko iskanje lastnih rešitev in opiranje na lastne moči (1948-1958)...		56
7. 1. 3 Doktrina splošne ljudske obrambne vojne (1958-1969)		58
7. 1. 4 Nadaljnje podružbljanje splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite		59
(1969-1981).....		59
7. 1. 5 Demontaža SLO in doktrina specialne vojne (1981-1991)		64
7. 2 ODNOSI ARMADE Z LJUDSTVOM.....		73
7. 2. 1 Neposredni poveljni razvoj (1945-1948).....		73
7. 2. 2 Jugoslovansko iskanje lastnih rešitev in opiranje na lastne moči (1948-1958)...		74
7. 2. 3 Doktrina splošne ljudske obrambne vojne (1958-1969)		78
7. 2. 4 Nadaljnje podružbljanje splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite		83
(1969-1981).....		83
7. 2. 5 Demontaža SLO ali doktrina specialne vojne (1981-1991)		85
8 PRAZNIK »DAN JLA«		91
8. 1 Vloga državnih praznikov v jugoslovanski družbi.....		91
8. 2 Ustanovitev I. proletarske brigade in ustanovitev praznika »dneva JLA«.....		94
8. 3 Priprave na praznik		95
8. 3. 1 Idejna in vsebinska zasnova praznovanja dneva JLA		100
8. 4 Oblike in vsebina praznovanj		103
8. 4. 1 »Praznovanja za zaprtimi vrati« (1945 – 1948).....		103
8. 4. 2 »Praznovanje = tekmovanje« (1949 – 1953).....		106
8. 4. 3 »Praznovanja v duhu moralno-politične vzgoje« (1954 – 1958)		110
8. 4. 4 »Konsolidacija ljudskosti praznovanj« (1959 – 1967).....		113
8. 4. 6 »Praznovanja v duhu stabilizacije gospodarstva« (1975-1991)		122
9 SKLEP		128
10 LITERATURA		132

Priloga A: Koledar nekaterih dejavnosti na ravni Ljubljanskega armadnega območja ob Dnevu JLA – 22. decembra 1978.

Priloga B: Poročilo o usmerjanju mladih v vojaške in obrambne poklice v letu 1980.

1 UVOD

Civilno-vojaški odnosi so že dolgo predmet preučevanja raznih raziskovalnih ustanov oziroma inštitutov, posameznikov znotraj svojih področij (zgodovinarjev, politologov, sociologov,...) in drugih raziskovalnih programov. Cilj teh raziskav je odvisen od posameznega raziskovalca in »naročnika«. V primeru, da je tak naročnik država, se dostikrat zgodi, da razpiše ciljne raziskovalne programe, s katerimi želi doseči boljše poznavanje svoje obrambno-varnostne situacije ter temu primerno sestaviti oziroma nadgraditi svojo obrambno strategijo.

Namen moje diplomske naloge je predstaviti civilno-vojaške odnose v jugoslovanski družbi med leti 1945 in 1991, torej v obdobju relativnega miru in »sožitja«, pri čemer sem se osredotočila na slovenski prostor. Znotraj teh odnosov bom opredelila vlogo JLA ter odnos politike in širše javnosti do nje, pojasniti pa ga bom skušala skozi praznovanje praznika jugoslovanske vojske, dneva JLA.

22. decembra je vojska JLA praznovala obletnico svoje ustanovitve, t.j. ustanovitve I. proletarske brigade v mestecu Rudo. Na ta dan so se po vsej državi odvijali različni kulturno-umetniški dogodki, proslave in vojaške slavnostne akademije, o katerih sta v času praznika poročala tudi glavna medija tistega časa, tisk in radio. V moji nalogi zato predstavitev praznovanj ob dnevu JLA temelji na poročanju časopisov o tem prazniku, nekaj informacij pa sem našla tudi v arhivskem gradivu.

Za glavni primarni vir sem izbrala osrednji slovenski dnevni časopis »Delo« (in enega njegovih predhodnikov, »Slovenski poročevalec«), saj je prav časnik »Delo« najbolj zaznamoval medijski prostor v zadnjih petdesetih letih dvajsetega stoletja. Poleg iskanja informacij o praznovanjih v čast dneva JLA ter manifestacij, ki so iz njih izšle, sem pri pregledu člankov torej bila pozorna tudi na tendence in vidik pisanja, količino posredovanih informacij, na pristranskost, vplive politike in JLA...

Zgodovina kot objektivno dejstvo, ki ga nihče ne more spremeniti, nam je dostopna le toliko, kolikor nam je pustila sledi – zgodovinska dejstva, naloga zgodovinarja pa je, da ta dejstva oziroma zgodovinske vire kritično pretrse. Ker sem raziskovala vlogo JLA v jugoslovanski družbi skozi prizmo njenega praznika, dneva JLA, sem uporabljala zgodovinsko razvojno analizo, kot zgodovinsko metodo, ki je sestavljena iz treh delov: iskanja virov, kritike virov ter ugotavljanja in povezovanja dejstev. Za glavni primarni vir sem, kot že omenjeno, izbrala časnik »Delo«, ki je s svojo naklado, dostopnostjo in javnostjo predstavljal osrednji slovenski dnevnik v obravnavanem obdobju. Ostale

primarne vire pa sem izbrala glede na posebnosti predmeta preučevanja: ker gre torej za vojaški praznik, sem nekaj virov poiskala v glasilu Zveze borcev »TV 15« in ker gre za preučevanje praznovanj in proslav, sem nekaj virov poiskala v tudi pokrajinskem listu »Novi tednik«, kjer naj bi ti bili bolj podrobno opisani, nazadnje pa sem te podrobnosti v pretežni meri našla v Zgodovinskem arhivu Celje (in zelo malo v Arhivu Slovenije). Ker obstaja velika verjetnost, da izbrani primarni viri niso najbolj objektivni, sem poleg njih uporabljala tudi različne sekundarne vire, ob njihovi primerjavi pa sem nato skušala priti do ustreznih ugotovitev in razlag.

Za dosego zadanih ciljev se je bilo potrebno omejiti tako časovno kot prostorsko oziroma izbrano tematiko postaviti v ustrezen zgodovinski okvir. Slovenija je znotraj »druge Jugoslavije«, torej med leti 1945 in 1991, doživljala številne spremembe in preobrazbe: od uvedbe totalitarne oblasti takoj po koncu druge svetovne vojne, mehčanja totalitarnosti po sporu z Informbirojem, do v šestdesetih in sedemdesetih letih omiljene različice komunističnega totalitarizma, imenovanega samoupravni socializem, in demokratizacije konec osemdesetih let prejšnjega stoletja. Vzporedno s temi spremembami se je spreminjala tudi vloga JLA v družbi oziroma predvsem odnos javnosti do nje, prav tako pa so se tem spremembam prilagajala praznovanja dneva JLA, njihove vsebine, oblike in obseg. Poglavitni del naloge bo torej posvečen kritičnemu pretresu primarnih in sekundarnih virov s ciljem raziskati in ugotoviti, kakšno vlogo v družbi je imela JLA oziroma, kakšna je bila skozi prizmo praznovanj njenega praznika njena podoba v javnosti.

1. 1 Analiza člankov

Za glavni primarni vir pri opisovanju oblik in vsebine praznovanj dneva JLA sem izbrala osrednji slovenski časopis »Delo« in enega njegovih predhodnikov, »Slovenski poročevalec«¹. Poleg vloge glasila SZDL je namreč časnik »Delo« odigral pomembno vlogo socializatorja, informatorja, agitatorja in oblikovalca javnih mnenj. Ko je konec osemdesetih let Slovenija stopila na pot demokratizacije, liberalizacije ter »boja« s centralizmom in JLA, so se te vsebine deloma prenesle tudi v časnik »Delo«. Seveda pa je po drugi strani težko pričakovati objektivnost pisanja in poročanja, ker je bilo »Delo«

¹ Slovenski poročevalec in Ljudska pravica, ki sta začela izhajati že med vojno, sta se leta 1959 združila v enem uredništvu in pod novim imenom »Delo«. Vseskozi pa so bili vsi omenjeni dnevnik v službi glasila SZDL.

kot glasilo SZDL politično in ideološko pristransko, vendar menim, da ta pristranskost igra pomembno vlogo predvsem v vsebinskem vidiku oziroma tendencah pisanja, manj pa je to pomembno pri opisovanju oblik in vsebine praznovanj, pri katerem ideološka obarvanost časopisa ne igra večje vloge.

Ker je bil dan JLA 22. decembra, sem prebirala predvsem številke med 20. in 25. decembrom, v njih pa sem poleg informacij, povezanih z dnevom JLA, iskala tudi nekatere vsebinsko zanimive članke, ki so opisovali civilno-vojaške odnose, predvsem tiste med vojsko in ljudstvom. Pri teh člankih sem seveda več pozornosti namenila kritičnemu premisleku glede tendenc pisanja in v nalogo vključila le tiste vsebine, ki so se mi zdele »znanstveno« primerne. Skupaj z analizo ostalih primarnih in sekundarnih virov sem nato skušala malo konkretnije predstaviti civilno-vojaške odnose v jugoslovanski družbi, tako tiste med partijo in vojsko kot tiste med vojsko in ljudstvom. Prebrala sem 557 člankov, od katerih je bilo 111 vsebinsko zanimivih (tako v zvezi z dnevom JLA kot v zvezi s civilno-vojaškimi odnosi nasploh) in hkrati potrebnih kritičnega premisleka, ostalih 446 pa je bilo največkrat zelo kratkih (razna krajša poročila) in so se prav vsi neposredno navezovali na dan JLA, predvsem pa so bili glavni vir informacij o oblikah in vsebini praznovanj. Največ člankov sem po pričakovanjih našla ob okroglih obletnicah² ustanovitve JLA, pri čem izstopajo predvsem sedemdeseta leta. Na prvi strani »Dela« se je na predvečer dneva JLA vedno nahajal Titov ukaz ali odredba o izstrelitvi častnih salv, kmalu pa ju je dopolnila še Titova čestitka. O časopisu »Delo« lahko rečem tudi to, da je imel razširjeno dopisniško mrežo znotraj Jugoslavije, pogosto je namreč objavljaj razne intervjuje in govore, ki sta mu jih posredovala »Narodna armija« in »Front«.

Ko sem se odločila, da pregledam še nekatere številke glasila Zveze borcev, »TV-15 naš tovariš«, ter pokrajinskega lista »Novi tednik«, prav tako glasila SZDL, sem v obzir vzela prav dejstvo, da se je o praznovanjih dneva JLA največ pisalo ob okroglih obletnicah, zato sem pregledala le številke ob okroglih obletnicah (vsakih pet let). »TV-15 naš tovariš« sem izbrala zato, ker je to bilo glasilo Zveze borcev, »Novi tednik«, ki pokriva savinjsko regijo, pa zato, ker sem pričakovala, da bodo določene informacije bolj konkretne.

² Pri okroglih obletnicah tu ne gre zgolj za tista leta, kjer se obletnica konča s cifro 0, temveč tudi za tista, ki se končajo s 5; konkretno gre torej za leta 1946, 1951, 1956, 1961, 1966, 1971, 1976, 1981 in 1986.

2 KRATEK ORIS PROSTORA IN ČASA

Še med drugo svetovno vojno se je zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju oktobra 1943 odločil za vključitev Slovenije v novo Jugoslavijo, ki je bila ustanovljena na zasedanju AVNOJ-a v Jajcu novembra 1943 in bila dve leti kasneje razglašena za Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo (FLRJ). Slovenija se je kot njen sestavni del preimenovala v Ljudsko republiko Slovenijo.

Po vojni je bil na sporedu v prvi vrsti obračun z nasprotniki (z nasprotnimi silami in nasprotniki novega režima), kjer so s sodnimi procesi utrjevali novo oblast.

Nacionalizacija je bila decembra leta 1946 izvedena v vseh podjetjih državnega in republiškega pomena, aprila 1948 pa še v preostalih podjetjih, kulturnih, prometnih in zdravstvenih ustanovah. Do leta 1958 so bili nacionalizirani še vsi zasebni prostori, ki so presegli lastniški maksimum. Agrarna reforma je bila izvedena v letih 1945-1948 oziroma 1953. Kmet je dobil zemljo v trajno last in sicer z zaplembami zemlje Nemcev, veleposestnikov, bank, cerkve... 51% zemlje je obdržala država, od tega vse gozdove. S kolektivizacijo je silila kmete v zadrage, vendar to ni uspelo.³

To je bilo obdobje administrativnega socializma, saj je upravljanje z gospodarstvom prevzel državni aparat in podjetja so delovala po predpisih državnega proračuna, razdeljena pa so bila na podjetja državnega, republiškega in lokalnega pomena. Največjo vlogo pri upravljanju pa je imela planska komisija.⁴

Po vojni je bila nujno potrebna tudi obnova gospodarstva z obnovami infrastrukture, z razvojem industrije in delovne sile, s pridobivanjem hrane (s prisilnim odkupom in s pomočjo UNRRA-e), z uvedbo skupne valute (dinar), s prostovoljnim delom (delovne akcije, udarništvo), z elektrifikacijo ter z nastajanjem novega in ogromnega birokratskega aparata.⁵

Po sporu z Imformbirojem leta 1948 je Jugoslavija začela izvajati milejšo obliko socializma, ki je temeljila na družbeni lastnini in samoupravljanju; to so bili začetki neuvrščenosti.⁶ Razmere v Jugoslaviji so se po tem sporu močno poslabšale, zato je

³ Povzeto po: Božo Repe, Naša doba. Oris zgodovine 20. stoletja, učbenik za 4. razred gimnazije, DZS (Ljubljana 1995) 279-282.

⁴ Repe 1995, 281.

⁵ Povzeto po: Repe 1995, 282-283.

⁶ Osnovna načela neuvrščenosti je razložil Edvard Kardelj na zasedanju generalne skupščine Združenih narodov leta 1949. V svojih Spominih pravi, da je takrat direktno kritiziral sovjetski napad na Jugoslavijo »...Kritiziral sem obstoj blokov in boj za razdelitev sveta na bloke in interesne sfere ter se zavzel za miroljubno koeksistenco, ki ne bo samo modus vivendi, ampak tudi aktivno sodelovanje med narodi...«

prihajalo do nezadovoljstva ljudi. Tako so v začetku petdesetih let začeli vpeljevati decentralizirani samoupravni model s soodločanjem delavcev v delavskih svetih, partija pa je prevzela usmerjevalno vlogo. Skrb za življenjske funkcije naj bi prevzele občine, republike in država pa naj bi imele zgolj koordinacijsko vlogo. Birokracija in partija sta svojo moč večinoma ohranili, zmanjšala pa se je vloga republik kot nacionalnih enot. Povečala se je svoboda izražanja misli in tudi težnje po svobodnejšem političnem organiziranju. Ker so si industrija in kmetje opomogli, so se povečali zaslužki, s tam pa tudi socialne razlike, zato je bil proces demokratizacije v letih 1953 in 1954 zaustavljen (vloga države se je povečala, partijski nadzor pa poostril).⁷

Obdobje od srede petdesetih do srede šestdesetih je bila zlata doba gospodarskega razvoja Jugoslavije. Narasli sta industrijska in kmetijska proizvodnja, podvojilo se je število zaposlenih, povečal se je standard, izboljšali so se odnosi s SZ (1955/56), povečalo se je izdajanje potnih listov in odpiranje na zahod. Ostala pa sta enopartijski sistem in podržavljena ekonomija. Republike so imele malo pristojnosti, denar pa so dobivale iz zveznih skladov, zato je prihajalo do konfliktov med njimi in centrom, sčasoma pa tudi med razvitimi in nerazvitimi deli.⁸

V začetku šestdesetih se je tako pojavila ostra polarizacija med zagovorniki centralističnega (Ranković) in samoupravnega (Kardelj) modela; v obeh primerih pa bi ostala socializem in vodilna vloga partije. Zagovorniki samoupravljanja so hoteli več nacionalnih in drugih pravic za republike, kar bi dosegli zlasti z gospodarskimi reformami. Slovenija je bila namreč po industrializaciji v petdesetih letih gospodarsko najbolj razvita, zato je kar polovico narodnega dohodka odvajala v zvezne sklade.⁹

V letih 1965 in 1966 je nato sledila Kardeljeva gospodarska reforma, ki pa nikoli ni bila zares izvedena, saj je delno delovanje trga povzročilo devalvacijo, izenačevanje domačih cen s svetovnimi, padec gospodarske proizvodnje in padec števila zaposlenih, okrepil pa se je menedžerski sloj, s čimer so se večale socialne razlike ter zahteve po vrnitvi egalitarnosti. Leta 1963 se je FLRJ z novo ustavo preimenovala v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ), Slovenija pa v Socialistično republiko

(Edvard Kardelj, Spomini. Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije 1944 -1957, DZS (Ljubljana 1980) in Radnička štampa (Beograd 1980) 142.)

⁷ Povzeto po: Repe 1995, 283-284.

⁸ Repe 1995, 284.

⁹ Povzeto po: Repe 1995, 284 in 301.

Slovenijo. S to ustavo je bil formalno tudi ukinjen večstrankarski sistem, nasploh so se poudarjali socialistični družbeni odnosi in zmanjšale pravice avtonomnih pokrajin.¹⁰

Kardelj je leta 1966 zaradi neizboljšanja gospodarskih razmer predlagal celo konfederativni ustavni model s skupno zunanjo politiko, vojsko in finančnim sistemom, vendar z varovalnimi mehanizmi (Tito, enotna partija, vojska). V tem času je prišlo tudi do močnih demokratičnih gibanj (zlasti v Sloveniji), kjer so si reformno usmerjeni komunisti prizadevali za večji politični pluralizem v smislu večjega vpliva Socialistične zveze delovnega ljudstva, sindikatov, mladinske organizacije, skupščine (ta naj bi zares odločala) in za izpeljavo gospodarske reforme. Ker pa se je okrepila tudi zunajpartijska opozicija, je konservativni del stranke obračunal z liberalnim (čistke).¹¹

Tudi leto 1968 je bilo zelo burno, saj je iz Evrope prišel val študentskih demonstracij, ki so med drugim zahtevale odpravo velikih socialnih razlik, odpravo monopolov in privilegijev. S tem pa se je prag partijske strpnosti do demokratičnih procesov precej znižal.¹²

Leta 1974 je bila sprejeta ustava, s katero je bil uveden politični sistem socialističnega samoupravljanja, ki je v politiki deloval na delegatskem načelu, kar naj bi čim širšemu krogu ljudi omogočilo sodelovanje pri odločanju. Na gospodarskem področju so bili uvedeni Tozd-i, ki so delovali po načelu samoupravnega sporazumevanja in dogovarjanja, in naj bi nadomestili tržne zakonitosti. Republike in občine so tako prevzele odgovornost za lastni razvoj, silile so v velike in drage investicije, se obračale vase ter razvijale ekstenzivno in težkoindustrijsko proizvodnjo, ki je zahtevala veliko delovne sile. To pa je povzročilo množične ekonomske migracije iz manj razvitih delov predvsem v bolj razvito Slovenijo. Za ohranitev socialnega nemira se je država zadolževala pri Mednarodnem monetarnem trgu, ki je ponujal »ugodne« kredite. Da bi se razlike med republikami zmanjšale, se je ogromno denarja iztekalo v manj razvite dele na račun bolj razvitih, vendar so se te zaradi povečanja natalitete na jugu, pomanjkanja delovnih navad, zgrešenih naložb še povečale. Povprečni ljudje so bili kljub temu zadovoljni, dokler niso konec sedemdesetih let po energetske krizi v svetu in prevelike zadolženosti doma začeli prihajati računi.¹³

Po smrti Josipa Broza Tita leta 1980 so se začele gospodarske in politične razmere zaostroovati, kar je v desetih letih privedlo do konca SFRJ. Najprej je prišla na dan prej

¹⁰ Povzeto po: Repe 1995, 284-285.

¹¹ Povzeto po: Prav tam, 285-286.

¹² Repe 1995, 286.

¹³ Povzeto po: Repe 1995, 286-287.

prikrita, huda ekonomska kriza, ki je povzročila splošno pomanjkanje. Ustanovljena je bila Kraigherjeva komisija za rešitev krize, vendar se je gospodarska agonija nadaljevala. Inflacija je rasla in standard je padal, nato pa se je gospodarski pridružila še politična kriza. Povečali so se spori okrog federalizma, povezave med republikami so slabele, zvezne institucije so razpadale. V skupščini so delegati iz razvitejših republik popuščali zahtevam prezadolženih nerazvitih republik. Centralistične težnje so se pojavljale povsod - v gospodarstvu, šolstvu in kulturi. V politiko pa se je začela vmešavati še vojska, ki si je leta 1989 izborila tudi zunajproračunski način financiranja s posebnim davkom za JLA. Vrstili so se politični procesi, razkrajati se je začela tudi ZKJ, ki je bila poleg JLA še edini dejavnik, za katerega so pristaši enotne Jugoslavije menili, da še lahko ohrani državo. Srbske oblasti so zahtevale spremembo ustave, čemur so se druge republike upirale, zato so po prihodu Slobodana Miloševića na oblast leta 1987 sklenili, da bodo to storili sami - s silo.¹⁴

Prvo jasno zahtevo po neodvisnosti Slovenije je leta 1987 postavila skupina izobražencev v 57. številki Nove revije. Zahteve po demokratizaciji in odpor proti centralistični Jugoslaviji je sprožila aretacija in sodni pregon treh sodelavcev političnega tednika Mladina in podčastnika JLA (proces proti četverici).¹⁵

V letih 1988 in 1989 so nastale prve opozicijske politične stranke, ki so v Majniški deklaraciji 1989 zahtevale suvereno državo slovenskega naroda. Marca 1990 je Slovenija razglasila gospodarsko samostojnost, aprila je nato izvedla prve demokratične volitve, na katerih je zmagala opozicija, združena v Demos, 23. decembra istega leta pa se je na plebiscitu prek 88% volivcev odločilo za samostojno in neodvisno Slovenijo. 25. junija 1991 je slovenski parlament sprejel ustavni zakon za uresničitev Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije, Deklaracijo o neodvisnosti in več zakonov, s katerimi je Slovenija prevzela prejšnje pristojnosti federacije na svojem ozemlju. Naslednji dan je Slovenija razglasila samostojnost in novo državo je napadla jugoslovanska vojska. Po desetdnevni vojni je bilo 7. julija z Brionsko deklaracijo sklenjeno premirje. 18. julija je predsedstvo SFRJ sprejelo odločitev, da se JLA z orožjem in opremo umakne iz Slovenije in oktobra 1991 je odšel iz Slovenije zadnji vojak JLA. Novembra je bil sprejet zakon o denacionalizaciji, decembra pa nova ustava.¹⁶

¹⁴ Povzeto po: Prav tam, 288-289.

¹⁵ Repe 1995, 289.

¹⁶ Povzeto po: Repe 1995, 309-311.

3 CIVILNO-VOJAŠKI ODNOSI

Civilno-vojaški odnosi spadajo v področje družbenega delovanja, ki v veliki meri odsevajo sistem politične in nasploh družbene ureditve. Ti odnosi so pomemben vidik družbenega delovanja, kar se še toliko bolj kaže v razmerah velikih družbenih sprememb, ki so se v času tranzicije srednjeevropskih držav dogajale tudi pri nas. Področje civilno-vojaških odnosov je tako za Republiko Slovenijo izredno pomembno, saj je med vsemi srednjeevropskimi državami edino v Sloveniji med samim začetkom tranzicije prišlo do vojnih razmer v družbi in do krepitve oborožene sile (TO) z visoko stopnjo legitimnosti v javnosti, kljub prevladi izredno močnega protimilitarizacijskega gibanja v Sloveniji še tik pred izbruhom vojne. *»Za temeljitejše proučevanje in razumevanje civilno-vojaških odnosov v Republiki Sloveniji se je potrebno posvetiti spoznavanju civilno-vojaških odnosov v nekdanji Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, kar velja še zlasti za pozna osemdeseta leta 20. stoletja.«*¹⁷

V nalogi, v kateri so civilno-vojaški odnosi kasneje predstavljeni skozi prizmo praznika dneva JLA, se nisem osredotočila le na sredo osemdesetih let 20. stoletja, ki kot že rečeno, predstavljajo vrhunec v proučevanju teh odnosov na naših tleh, temveč je v njej zajeto celotno povojno obdobje ali obdobje druge Jugoslavije, saj sem z nalogo sem namreč predvsem želela predstaviti, zakaj je do tega sploh prišlo in kako so se ti odnosi manifestirali skozi praznovanja pomembnega vojaškega praznika.

Za preučevanje civilno-vojaških odnosov je v prvi vrsti potrebno pojem civilno-vojaških odnosov razčleniti in definirati posamezne komponente oz. pojme. Pridevnik **»civilen«** v Slovarju slovenskega knjižnega jezika označuje nekaj ali nekoga, ki se ne nanaša na vojsko ali vojake (včasih tudi miličnike in policiste), ki se nanaša na necerkvene obrede, ki se nanaša na osebnopravne ali premoženjskopravne odnose. V Slovarju tujk isti pridevnik označuje nekaj ali nekoga, ki je meščanski, nevojaški, državljanski, zasebnopraven. V obeh primerih pa absolutno zavrača uniformiranost.¹⁸ V moji nalogi se torej pridevnik nanaša predvsem na nasprotno od vojaškega in na civilno

¹⁷ Zvezdan Marković, Jugoslovanska ljudska armada (1945-1991). Slovenska vojaška zgodovina, ed. Tomaž Kladnik (Ljubljana 2007) 90.

¹⁸ Slovar slovenskega knjižnega jezika, Elektronska izdaja, Verzija 1.0, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in avtorji, DZS d.d., Založništvo literature, Računalniška priprava Amebis d.o.o.; Stanko Bunc, Slovar tujk, Obzorja (Maribor 2002).

prebivalstvo oz. ljudstvo ali javnost. S pojmom **ljudstvo**¹⁹ v prvi vrsti označujemo skupnost pripadnikov iste države, prav tako pa s tem pojmom lahko označujemo preproste, manj izobražene sloje prebivalstva. Pojem **javnost**²⁰ pa se nanaša na pripadnike družbenopolitične skupnosti zlasti v odnosu do kakega dogajanja ali stvari. Zgoraj opisani pridevnik »civilen« je antonim pridevniku **vojaški**²¹. To pomeni, da ta pridevnik označuje nekaj ali nekoga, ki se nanaša na vojsko, vojaški poklic, uniformo, politično zvezo, sodišče, invalidnost, vzgojo in disciplino, hierarhijo...

*»S pojmom vojaštvo razumemo vse institucije, organe in aktivnosti, ki so namenjeni zagotavljanju vojaške varnosti države ali politične skupnosti. Pod civilno družbo pa pojmuje tisti del družbe, ki ga ne regulira država. V SFRJ in še bolj v Sloveniji se je resna razprava o »socialistični civilni družbi« začela sredi osemdesetih let 20. stoletja, čeprav se je A. Bibič s problematiko civilne družbe ukvarjal že v šestdesetih letih 20. stoletja.«*²²

Večina domačih avtorjev s področja proučevanja odnosov ali razmerij med civilnim in vojaškim okoljem uporablja izraza odnos ali razmerje. Odločila sem se, da uporabim izraz civilno-vojaški odnosi, ker izraz odnos pomeni: »...kar obstaja med dvema stvarima, stvarmi, ki imajo z določenega stališča kaj skupnega...«.²³ Izraz razmerje je opredeljen kot nekaj, »...kar izraža medsebojno odvisnost, povezanost količin, vrednosti, ki imajo kaj skupnega...«.²⁴ Izraz odnos je torej bolj obširen in obsegajoč od izraza razmerje. Nekateri avtorji civilno-vojaške odnose imenujejo tudi civilno-vojaška razmerja in največkrat ti odnosi ali razmerja obravnavajo tisti del teh odnosov, ki se nanašajo na razmerje med vojsko in (politično) oblastjo, manj pa na razmerje med vojsko in širšo civilno družbo oziroma javnostjo.²⁵ Odnos ali razmerja do vojske torej zajemajo številna področja, od politike do vsakdanjega življenja in se kažejo v trikotniku odnosov med vojaško organizacijo, politično državo in civilno družbo. Na tak način sem civilno-vojaške odnose v nalogi obravnavala tudi sama.

¹⁹ Slovar slovenskega knjižnega jezika.

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam.

²² Marković 2007, 90.

²³ Slovar slovenskega knjižnega jezika.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Garb, Razmerje med vojsko in oblastjo v Vzhodni Evropi (socialistično obdobje), v: Perspektive sodobne varnosti: Iz obramboslovnih raziskav II, ed. Anton Grizold, zbirka Teorija in praksa, FDV (Ljubljana 1998) 60.

»Eno izmed temeljnih vprašanj civilno-vojaških odnosov oziroma odnosov med civilno družbo in politično državo na eni ter vojaštvom na drugi strani je problem nadzora nad to največjo in najbolj organizirano institucijo nasilja. Pri obravnavi civilno-vojaških odnosov se ne smemo omejiti samo na nadzor nad vojaštvom, ampak jih moramo obravnavati dosti širše, saj obsegajo interakcije med vojaštvom in drugimi podsistemi družbe, vključno z državo. Najpomembnejši mehanizem državne represije je vojaštvo, ki je hkrati najbolj pomembno in najbolj nevarno orodje za univerzalno varnost človeštva.«²⁶ Oblika nadzora nad oboroženimi silami je odvisna od tipa civilno-vojaških odnosov v družbi. Vojska je znotraj nacionalnovarnostnega sistema posamezne države vključena v politično ureditev te države in v družbi nastopa kot državna institucija s posebnimi nameni in pristojnostmi, ki jih oblikujejo zahteve in pričakovanja, postavljena v politični volji državljanov preko predstavnikov politične oblasti. »Predvsem v javnem mnenju in politični volji pa je izražena tudi podpora državljanov vojaški sili, ko le-ta izpolnjuje njihova pričakovanja.«²⁷ Ta pričakovanja so izražena v funkcionalnem in socialnem imperativu, in prav razmerje med njima je srž študije o civilno-vojaških odnosih²⁸, zato ju bom predstavila v Huntingtonovem modelu civilno-vojaških odnosov.

Za analizo civilno-vojaških odnosov je potrebno nekaj vedeti tudi o pojmu legitimnosti neke družbene ali politične institucije oziroma sistema, ki ga lahko še najbolj enačimo s pojmom splošna sprejemljivost te institucije oziroma sistema, saj temelji na sistemu nazorov, da so obstoječe institucije najprimernejše za neko družbo. V procesu legitimiranja je to pomembna sposobnost sistema, da se obnaša tako, kot da je sprejemljiv za vse ali da se tako vsaj zdi – legitimnosti družbenega sistema namreč ni mogoče meriti v terminih večine in manjšine, temveč je sestavljena iz splošne podpore določenim institucijam ter iz odsotnosti vidnega in uspešnega odpora proti obstoju teh institucij.²⁹

Legitimnost vsake družbene ali politične institucije je mogoče oceniti glede na njen odnos do širšega političnega sistema. Legitimnost vojske kot institucije je torej določena z njenim odnosom do političnega sistema in se imenuje izpeljana ali

²⁶ Marković 2007, 90.

²⁷ Prav tam, 91.

²⁸ Ljubica Jelušič, Legitimnost sodobnega vojaštva, zbirka Teorija in praksa, FDV (Ljubljana 1997) 68.

²⁹ Povzeto po: Jelušič 1997, 38-44.

reflektirana legitimnost³⁰. Legitimnost vojske pa je koncept, ki ga je treba tudi razločevati od koncepta legitimnosti političnega režima, vojaška legitimnost namreč ni le funkcija režimske legitimnosti. Kot institucija posebnega pomena in namena, posebej ko gre za uporabo omejenega nasilja, ima vojska še posebno legitimnost, ki izhaja ravno iz tega njenega posebnega pomena. To je funkcionalna legitimnost vojske³¹, ki jo je opredeljevala vloga znotraj jugoslovanskega obrambnega sistema ter odgovornost za obrambno sposobnost države. Zaradi svojega nastopanja v politični vlogi pa ima vojska tudi svojo politično legitimnost.³²

³⁰ Jelušič 1997, 145, povzeto po: Jacques van Doorn, *The Military and the Crisis of Legitimacy*, *The Military and the Problem of Legitimacy*, Sage, ISA (London/Beverly Hills 1976) 21.

³¹ Prav tam, povzeto po: James Gow, *Legitimacy and the Military: Yugoslav Civil-Military Relations and Some Implications for Defence*, *Yugoslavia's Security Dilemmas, Armed Forces, National Defence and Foreign Policy*, BERG Publishers Limited (Oxford/New York/Hamburg 1988) 67.

³² Povzeto po: Jelušič 1997, 145.

4 TEORIJE O CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSIH

S civilno-vojaškimi odnosi so se ukvarjali številni vojaški sociologi, med katerimi je s svojim delom zaznamoval to področje ter zapečatil določene dileme predvsem Samuel P. Huntington s svojim delom *The Soldier and the State* iz leta 1957, kjer je raziskal pričakovanja in zahteve civilnega okolja do vojske. Njegovo delo je v delu *Armed Services and Society* iz leta 1988 nadgradil Martin Edmonds, ki s konceptom varnosti opredeli vlogo vojske v družbi, v njem pa se opredeli tudi do problema poseganja vojske v politiko. Zanimiv je tudi Finerjev koncept poseganja vojske v politiko, ki ga oblikuje v svojem delu *The Man on Horseback* v letu 1988.

4.1 Huntingtonov model civilno-vojaških odnosov in Edmondsova sistemska teorija

Pričakovanja in zahteve civilnega okolja do vojske je prvi raziskal Samuel P. Huntington v svojem znanem delu *The Soldier and the State*, v katerem trdi, da je vojaška institucija vsake družbe zasnovana na dveh imperativih: funkcionalnem in socialnem. »**Funkcionalni imperativ** izhaja iz nalog, za katere se pričakuje, da jih bo vojska izpolnila, posebej ko gre za nevarnosti, ki ogrožajo varnost države. **Socialni imperativ** je sestavljen iz drugih, pogosto konfliktnih zahtev, ki se postavljajo oboroženim silam kot rezultat ideologij, vrednot in kulturnih norm. Lahko se zgodi, da vojaške institucije, ki se popolnoma posvetijo zahtevam socialnega imperativa, ne morejo več izpolnjevati svojih funkcionalnih obveznosti. In obratno, če vojska ne daje dovolj pozornosti socialnemu imperativu, se bo zelo kmalu odtujila družbi in zato postala nelegitimna. Obstaja torej neka vrsta napetosti med tema dvema zahtevama. **Razmerje med njima je srž študije o civilno-vojaških odnosih.**«³³ »Stopnja konflikta med imperativoma je odvisna od intenzivnosti in potreb po varnosti ter od narave in moči vrednostnega sistema v družbi.«³⁴ Ravnotežje ali prilagojenost med imperativoma ni sama po sebi umevna. To se vidi na primeru držav, ki ne morejo skrbeti za svojo vojaško varnost, kar posledično zmanjšuje njihovo moč preživetja v obdobjih zaostrenih mednarodnih odnosov ali groženj s silo. Velikokrat se vprašanje vzpostavljanja lastnih oboroženih sil veže na vprašanje porabe državnega proračuna, pozablja pa se, da je z

³³ Jelušič 1997, 68.

³⁴ Marković 2007, 92.

vidika civilno-vojaških odnosov veliko bolj kočljivo vprašanje vpliva vojaških institucij na ekonomske³⁵ in politične vrednote v civilni družbi.³⁶

Glavnino razprave o civilno-vojaških odnosih je Huntington v skladu s politično teorijo elitizma usmeril na odnose oficirskega zbora do države, kjer sicer konflikt med funkcionalnim in socialnim imperativom doseže vrhunec, a je na ta način zanemarljivo problematiko tistega dela družbe, ki vojski postavlja določene zahteve. Sistemsko prepletenost dejavnikov legitimnosti nacionalnovarnostne politike je posebej zanimala Martina Edmondsa, ki je te dejavnike analiziral skozi sistemsko teorijo.³⁷

Ambivalentnost koncepta varnosti po Huntingtonu je začetek Edmondsove razprave, v kateri varnost opredeljuje kot nejasen in večpomenski koncept, ki ga običajno štejemo med temeljne družbene vrednote, hkrati pa trdimo, da gre pri tem konceptu za okoliščine, v katerih so zagotovljene oziroma zaščitene vse temeljne družbene vrednote. **Varnost** je torej mogoče opredeliti kot sredstvo za dosego nekega cilja ali kot cilj sam; lahko je torej sredstvo in hkrati metoda zavarovanja družbenih vrednot. *»Kombinacija vsebine koncepta varnosti kot simbola zaznave in kot sredstva za dosego cilja se kaže v protislovni situaciji, ko so oborožene sile dolžne ohranjati varnost in tudi same sebe kot simbol te varnosti. Zdi se, kot da oborožene sile obstajajo v dveh različnih svetovih, eden je praksa, v kateri odvrčajo grožnje ali se spopadajo z nevarnostmi, drugi je okolje zaznavanja, okolje stališč in prepričanj, v katerem se ljudje zaradi prisotnosti vojske počutijo bolj ali manj varne.«*³⁸ To zapletenost in konfliktno naravo zahtev do oboroženih sil je Edmonds ponazoril z dvema modeloma, pri čemer je prvega postavil v nevojaško, torej civilno okolje in ga je mogoče enačiti s Huntingtonovim socialnim imperativom, drugega pa je postavil v vojaško okolje in je v bistvu ponazoritev funkcionalnega imperativa. Oba modela, ki že od začetka nista povsem ločena, kasneje vključi v družbenopolitične in mednarodne okoliščine ter njuno razmerje preoblikuje v sistemski model.³⁹

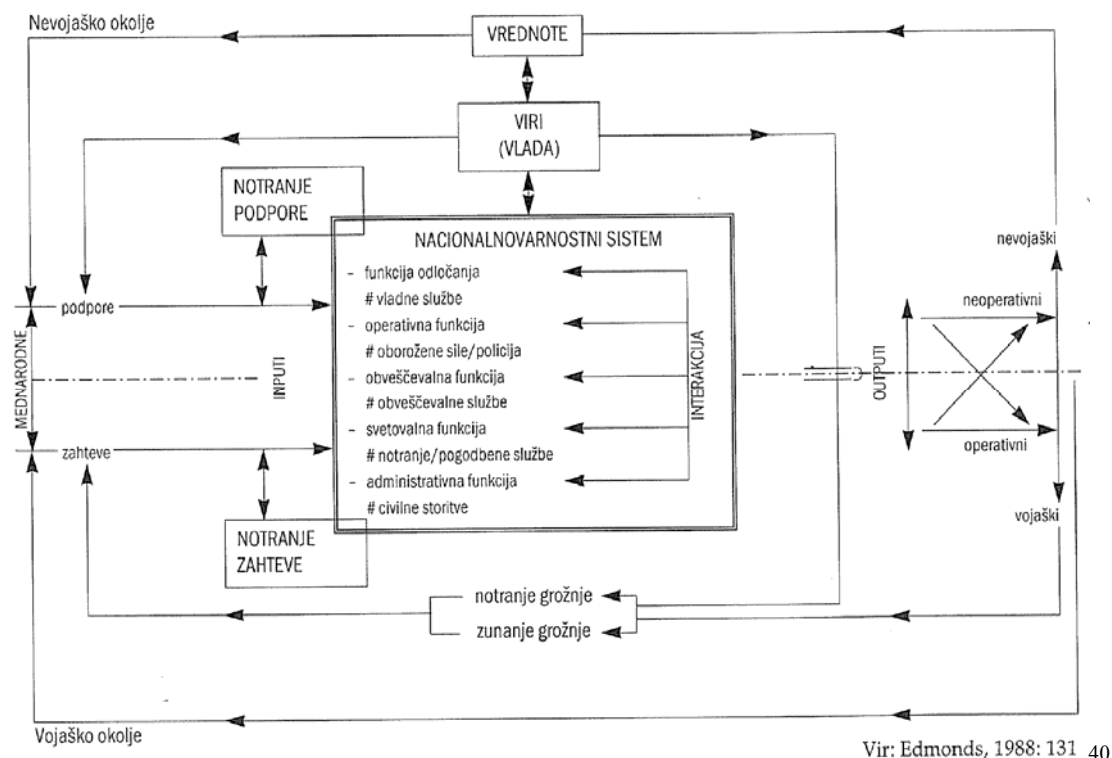
³⁵ Med ekonomske vrednote štejemo tiste vrednote, ki posameznika usmreajo k ekonomskemu obnašanju in temeljijo na kulturnih posebnostih.

³⁶ Povzeto po: Jelušič 1997, 68-69.

³⁷ Povzeto po: Prav tam, 69.

³⁸ Martin Edmonds, *Armed Services and Society*, Leicester University Press (Leicester 1988) 118, citirano po: Jelušič 1997, 71.

³⁹ Povzeto po: Jelušič 1997, 70-83.

Edmondsov sistemski model; Ravnotežje med varnostjo kot sredstvom in varnostjo kot ciljem

Oba avtorja sta torej z opredelitvijo koncepta varnosti opredelila tudi vlogo vojske v družbi. Na ta način pa bomo lažje odgovorili na dve vprašanji, ki morata biti z vidika legitimnosti oboroženih sil in varnostne politike države v celoti v vsaki posamezni družbi razrešeni: 1) kakšen tip civilno-vojaških odnosov najbolj ustreza prevladujočim družbenim vrednotam, in 2) kakšen tip civilno-vojaških odnosov najbolj prispeva k varnosti države. Tu gre predvsem za vprašanje ustreznosti in učinkovitosti nadzora nad oboroženimi silami znotraj posamezne družbe, saj ravno ta določa tip civilno-vojaških odnosov posamezne družbe.

4. 2 Koncept poseganja vojske v politiko

Še preden pa se lotimo obravnave civilno-vojaških odnosov v jugoslovanski družbi, naj na kratko spregovorim še o nekaterih teoretičnih postavkah poseganja vojske v politiko. V prvi vrsti je potrebno pojasniti, kako ponavadi razumemo pojem poseganja vojske v politiko. Večina avtorjev, predvsem vojaških sociologov, se je namreč ukvarjala s skrajno obliko poseganja vojske v politiko, ki se zaključi z vojaškim udarom. Vojska pa

⁴⁰ Jelušič 1997, 83.

posega v politiko tudi v milejših oblikah, s poseganjem na birokratsko prizorišče, v vladne zadeve in v politiko nacionalne varnosti. *»Zato je potrebno razlikovati med vpletenostjo vojske v politiko, do katere prihaja v vseh sodobnih državah, ki imajo neko vojaško moč, pa čeprav morda samo simbolično.../.../... ter med **intervencijo (posegom) vojske v politiko** na način, ki ni sprejemljiv za stopnjo razvitosti politične kulture, kjer do tega pride.«*⁴¹ Edmonds gre še dlje, ko pravi: *»Prvi korak pri oblikovanju modela poseganja vojske v politiko je znebiti se koncepta poseganja«*⁴², kajti oborožene sile najdemo skoraj v vseh državah in njihova glavna naloga je skrbeti za njihov obstoj, zato so v politiko in javne zadeve vključene že z dejstvom svojega obstoja.⁴³ Pri analizi poseganja vojske v politiko je torej treba izhajati iz dejstva, da je vpletenost vojske stalnica, ki postane vredna pozornosti šele takrat, ko svojo vpletenost v politiko poveča ali zmanjša, ob tem pa je pomembno še, kakšna sredstva pri tem uporabi in kateri motivi so jo pripeljali k temu. Edmonds navaja motive vojaškega izvora, ki nastanejo zaradi nekih posebnih vojaških interesov ter segajo od osebnih ambicij oficirjev (plače, delovne razmere, napredovanja...) do institucionalnih interesov vojske v celoti. Od teh motivov se razlikujejo motivi civilnega izvora, ko mora vojska poseči v politiko po svoji ustavni dolžnosti (v primeru terorizma, porasta nasilja, naravnih nesreč in katastrof), pa tudi kadar vlada meni, da je potrebna za vzdrževanje njihove lastne politike. Obstaja pa še posebna skupina motivov, ki se nanaša na interese posameznih skupin, od vojske pa je odvisno, kako se bo do teh interesov opredelila in jih posledično branila ali ne.⁴⁴ *»Metode poseganja vojske v politiko zajemajo vse oblike neposrednega vplivanja na oblast, potem posredno vplivanje po nekem posredniku, stranki ali instituciji, ter uporabo nasilnih akcij. Izbira metode je odvisna od zapletenosti ali urgentnosti situacije, od intenzitete motiva, ki vojsko prisiljuje v poseg, ter od politične kulture in norm političnega obnašanja v neki družbi.«*⁴⁵ V družbah z zrelo politično kulturo vojska praviloma posega v politiko posredno, prek skupin pritiska, ki se oblikujejo kot nastavek vojaškoindustrijskega kompleksa v politični sferi⁴⁶, nenazadnje pa tudi zato, ker troši družbena sredstva, ki bi lahko bila uporabljena

⁴¹ Jelušič 1997, 86.

⁴² Edmonds 1988, 94, citirano po: Jelušič 1997, 88.

⁴³ Jelušič 1997, 88.

⁴⁴ Povzeto po: Jelušič 1997, 90-92.

⁴⁵ Prav tam, 92.

⁴⁶ Anton Grizold, Militarizacija in vojaško-industrijski kompleks (študija primera ZDA), Časopis za kritiko znanosti (Ljubljana 1990) 115.

v druge namene.⁴⁷ »Vojska deluje na politiko posredno prek svojih stikov z javnostjo in prek svojega posebnega položaja znotraj socializacijskih agentov; deluje preko političnih strank, v katerih so dejavni nekdanji (se pravi, upokojeni) profesionalni vojaki ali vojaki, ki so se začasno umaknili iz vojaške službe.«⁴⁸ Za »pravo« poseganje v politiko in javne zadeve pa gre ko je »...vojaška na ulicah, kar se praktično vidi kot demonstracija moči ali kot zavzetje ključnih oblastnih in javnomnenskih ustanov v državi, dejansko pa gre za dejanje, ko vojska deluje zunaj okvirov, določenih z ustavo ali zakoni. Fizični poseg v državne zadeve je lahko tudi zakonit, če je z ustavo ali zakoni določeno, da mora vojska v izrednih razmerah posredovati s fizično silo. Do zapletov seveda pride takrat, ko določena skupina ljudi odreka ustavi in zakonom legitimnost, in je zato armadno tolmačenje zakonitosti in ustavnosti svojega posega ravno tako sprejeto kot nelegitimno, pa tudi takrat, ko nasilnega posega armade ne prizna mednarodna javnost.«⁴⁹

Ko govorimo o poseganju vojske v politiko, ne moremo mimo že prej omenjenega civilnega nadzora nad to institucijo. Civilni nadzor nad vojsko pomeni, da vlada, ki jo vodijo civilisti, sprejema odločitve, za katere pričakuje, da jih bodo oborožene sile izpeljale lojalno in učinkovito ter brez vprašanj v okviru svojih profesionalnih sposobnosti.⁵⁰ Welch ponudi sicer poenostavljeno dihotomijo: »Večina sodobnega političnega življenja je nekje vmes med vojaškim poseganjem v politiko in civilnim nadzorom nad vojsko«⁵¹, a kljub temu je v njem mogoče zaslediti kontinuum, na katerega je mogoče razporediti vse svetovne sisteme civilno-vojaških, natančneje politično-vojaških odnosov.⁵²

⁴⁷ Jelušič 1997, 92.

⁴⁸ Prav tam

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Jelušič 1997, 89, povzeto po: Claude E. Welch Jr., No Farewell to Arms? Military Disengagement from Politics in Africa and Latin America, Westview Press (Boulder/London 1987) 12.

⁵¹ Welch 1987, citirano po: Jelušič 1997, 89.

⁵² Jelušič 1997, 89.

4. 2. 1 Motivi, priložnosti, ravni in metode poseganja vojske v politiko po Finerju

Motivi poseganja vojske v politiko

a) »Prva stvar, ki jo oblikuje novi narod, je vojska«⁵³, zaradi česar bolj kot vse druge institucije vojska predstavlja neodvisnost, suverenost ter enakost ljudi, poleg tega pa mora biti indoktrinirana z nacionalizmom, saj je njena naloga nacionalna obramba. Zaradi vsega tega ima vojska **posebno poslanstvo**, zaradi katerega pogosto opravičuje svoje poseganje v politiko.⁵⁴

b) **Motiv nacionalnega interesa** prihaja iz prepričanja vojske, da je neke vrste poosebljenje nacionalnega interesa, kar razume tako, kot da ima dolžnost presojudi, kaj ta interes obsega.⁵⁵

c) **Regionalni oziroma etnično-nacionalni interesi** so pogosti motivi za posege armade zlasti na območjih separatizmov, ki izhajajo iz etnično-nacionalnih razlik.⁵⁶

d) Zaradi posebnega oziroma drugačnega vojaškega življenja v vojski vlada prepričanje o lastni pomembnosti in posebni sposobnosti, zaradi česar pride do **razpoloženja (mood)** oziroma zavesti vojske, da je drugačna kot civilne ustanove.⁵⁷

Priložnosti za poseg vojske v politiko

Naraščajoča **odvisnost civilne oblasti od vojske** se najverjetneje pojavi v času vojne, akutnih kriz ter obdobjih brezvladja. Takrat namreč javna podpora vladi slabi; manj kot ima vlada avtoritete, bolj se zanaša na silo. Stopnja navezanosti javnosti na civilne institucije neke družbe določa stopnjo politične kulture neke družbe. »Čim višja je ta stopnja navezanosti in zato kulture, manj je objektivnih možnosti za poseg vojske, in če kljub temu poskuša, manj podpore bo dobila. Nižja kot je raven politične kulture, več možnosti je za poseg in bolj ga bo javnost podprla.«⁵⁸ Finer tipologizira stopnje politične kulture na zrelo, razvito, nizko in minimalno, pri čemer legitimiranje vojaškega posega pri zreli politični kulturi ni mogoče, pri razviti je ta legitimnost

⁵³ Samuel E. Finer, *The Man on Horseback, The Role of the Military in Politics*, Westview Press, Boulder, Printer Publishers (London 1988) 29, citirano po: Jelušič 1997, 96.

⁵⁴ Povzeto po: Jelušič 1997, 96.

⁵⁵ Povzeto po: Prav tam.

⁵⁶ Povzeto po: Prav tam, 97.

⁵⁷ Povzeto po: Prav tam.

⁵⁸ Jelušič 1997, 98, povzeto po: Finer 1988, 75-76.

dvomljiva, v nizki politični kulturi je sprejemljiva, v minimalni pa sploh ni pomembna.⁵⁹

Ravni in metode poseganja vojske v politiko

- a) Vpliv na civilne oblasti** so poskusi prepričevanja civilne oblasti s sklicevanjem na njihov razum ali čustva;
- b) Pritiski in izsiljevanja** vojske na civilne oblasti z grožnjami sankcij;
- c) Zamenjava (*displacement*)** enega civilnega političnega kabineta z drugim;
- d) Nadomestitev (*supplantment*)** civilnega režima z vojaškim je skrajna, najvišja raven posega.⁶⁰

Za poseganje v politiko vojska ponavadi izbere tista sredstva, ki najbolj ustrezajo možnostim legitimiranja tega posega. Pomembno vlogo torej tudi tu igra stopnja politične kulture posamezne družbe. V razvitih kulturah so tako možne metode med vplivom in prisiljevanjem, nasilni udari pa so redki, kratki in neuspešni. V družbah z nizko politično kulturo pa se vojska polasti metod od vplivanja in izsiljevanja, zamenjave civilnih vlad, do nadomestitve civilne oblasti z vojaško.⁶¹ »*Odvisne spremenljivke v prepadu med civilnimi političnimi oblastmi in vojaško elito, s katerimi se da obrazložiti težnja profesionalnih vojakov po poseganju na politično prizorišče, so odtujenost vojaštva od civilnega življenja, napačne predstave enih in drugih o vlogi (oziroma pravilnem delovanju) nasprotne strani, sumničavost obeh strani, ker se bojita, da bosta izgubili podporo pri državljanih, ter politične ambicije vojaštva.*«⁶²

⁵⁹ Povzeto po: Jelušič 1997, 97-99, povzeto po: Finer 1988, 75-79.

⁶⁰ Povzeto po: Prav tam, 98, povzeto po: Prav tam, 77-78.

⁶¹ Povzeto po: Jelušič 1997, 80-99.

⁶² Jelušič 1997, 101.

Politična kultura	značilnosti politične kulture	raven vojaškega posega
zrela politična kultura	legitimnost je pomembna, a nedosegljiva za vojsko	vpliv
razvita politična kultura	legitimnost pomembna, odporna proti vojski	izsiljevanje
nizka politična kultura	legitimnost delno pomembna, vendar spremenljiva	zamenjava civilnih vlad
minimalna politična kultura	legitimnost nepomembna	nadomestitev civilnega režima z vojaškim

63

Razmerje med ravnijo posega in stopnjo politične kulture po Finerju

Vojaško udeležbo v politiki oziroma stopnjo njene udeležbe v politiki je mogoče opazovati na kontinuumu od teoretično čiste civilokracije (brez kakršnekoli vojaške organiziranosti), ki ji sledijo družbe s civilno prevlado v političnem sistemu (demokratska, liberalna, buržuazna, totalitarna – fašistična ali komunistična, socialistična in revolucionarna)⁶⁴, kjer ima vojska latenten vpliv na politiko (zaradi svojega obstoja), lahko pa je ta vpliv tudi manifesten (javno izraža svoje mnenje). Sledijo države, ki imajo mešanico civilne in vojaške vlade in kjer ni mogoče trditi, ali še gre za civilno ali že morda za vojaško prevlado v politiki (npr. vojaški predsednik in civilna vlada), obstajajo tudi države z vojaško prevlado nad političnimi zadevami (s podrejenimi civilnimi uradniki), teoretično pa je možna tudi čista vojaška vladavina (brez civilnih uradnikov).⁶⁵

4.3 Koncept vojaške profesije

Pri raziskovanju civilno-vojaških odnosov ne moremo mimo preučevanja profesionalnih vojakov, ki so ključnega pomena za boljše razumevanje razmerij med oboroženimi silami in družbo, saj se ta odvijajo prav prek profesionalne elite. Z raziskovanjem vojaške profesije je torej mogoče odkriti pomembne dejavnike, ki določajo odnos med vojakom in politično skupnostjo ter med vojakom in družbo.⁶⁶ To pa je tudi srž raziskovanja v moji nalogi.

⁶³ Jelušič 1997, 100.

⁶⁴ Anton Bebler, *Typologies Based on Civilian-Dominated Versus Military-Dominated Political Systems, Contemporary Political Systems, Classifications and Typologies*, Lynne Rienner Publishers (Boulder/London 1990) 263.

⁶⁵ Povzeto po: Jelušič 1997, 102.

⁶⁶ Povzeto po: Prav tam, 106.

Ko je govora o vojaški profesiji, imamo v mislih predvsem na njen najbolj profesionaliziran del, to je oficirski zbor, v redkih izjemah pa so tu mišljeni vojaški obvezniki. Med vojaške profesionalce pa štejemo tudi osebe, ki jih v civilni sektor obrambne ali nacionalnovarnostne narave postavi vojska in jih tudi nadzira. Predvsem je bil tak tip vojakov značilen za nekdanje komunistične režime, torej tudi za Jugoslavijo.⁶⁷

4. 3. 1 Značilnosti vojaške profesije

a) Strokovnost

Profesionalec je strokovnjak s specializiranim znanjem in veščino na nekem pomembnem področju družbenega delovanja, njegova strokovnost pa je posledica dolgotrajnega izobraževanja, urjenja in izkušenj. Osnovna veščina, ki se je torej mora naučiti profesionalni vojak, je upravljanje nasilja. To je kompleksna intelektualna veščina, ki zahteva obsežen študij in urjenje. Strokovnost profesionalnega vojaka je odvisna od njegove profesionalne socializacije, v kateri se oblikuje koherenten sistem stališč do izpolnjevanja profesionalnih nalog in se pridobijo potrebna specialistična znanja in veščine.⁶⁸

b) Profesionalna avtonomija

Skozi proces profesionalne socializacije je potrebno razviti teoretična načela in jih nato tudi obvladovati. To pomeni, da morajo oborožene sile vzdrževati monopol nad znanjem in veščinami, ki jih posedujejo. Največkrat temu monopolu znotraj obrambnega in nacionalnovarnostnega sistema predstavljajo izziv različne pacifistične skupine, mirovni raziskovalci in nevojaški obrambni analitiki ali obramboslovci. Profesionalni vojaki v svoji službi za potrjevanje svoje uspešnosti poleg blaginje in statusa potrebujejo še komponento prestiža, ki ga iščejo prek vloge, ki jo igrajo v političnem življenju neke družbe. Ta pa se najbolj izrazi v vojnem času in manj v mirnem, zato v tem času težko demonstrirajo svoje specialno znanje in veščine. Prav temu pa so namenjene razne vojne igre in simulacije vojskovanj, prostovoljno vključevanje v tuje armade ali v nadnacionalne enote. Če vsega tega primanjkuje, pa je

⁶⁷ Povzeto po: Prav tam, 106-107.

⁶⁸ Povzeto po: Jelušič 1997, 109-110.

velika možnost pojava vojaškega alarmizma⁶⁹, zaradi česar se poveča uporaba vojske v notranje, policijske namene. Zahteve po prilagajanju vojakov novemu modernemu orožju in mednarodnim odnosom, kjer na pomenu pridobiva prostovoljna armada, nosijo s seboj nove nevarnosti za politično skupnost, med katere med drugim sodi tudi institucionalna, ideološka in politična ločitev vojske od civilne družbe.⁷⁰

c) Odgovornost oficirjev

Vsak profesionallec nosi za svoje storitve tudi družbeno odgovornost, ki je urejena z etičnim kodeksom, katerega cilj je doseganje, ohranjanje in obnavljanje ideala službe, torej profesionallec ni motiviran s stvarmi, ki temeljijo na osebni koristi. Profesionalni vojak naj bi upravljal nasilje tako, da ga za zagotavljanje varnosti države uporabi v minimalni možni količini, sicer bo javno sankcioniran.⁷¹

č) Koncept uporabnika

Uporabnika vojaške veščine, ki jo poseduje profesionalni vojak, sta država in družba oziroma družba prek civilnih uradnikov in politikov (parlamenta). Država pa ima poleg funkcije uporabnika tudi funkcijo nadzornika, zato včasih prihaja do določenih protislovij, saj naj bi sledila nasvetom strokovnjakov, hkrati pa se mora odločati, kakšen koncept varnosti se ji zdi najbolj ustrezen. Najpogosteje do razlik glede koncepta varnosti prihaja zato, ker država in vojska različno zaznavata tveganje za varnost države.⁷² Uporabniki revolucionarnega vojaka se glede na različne faze revolucije spreminjajo, tako je med revolucijo lahko uporabnik partija, po zmagi revolucije pa režim. Vendar če se partija poistoveti z režimom, se postavi vprašanje lojalnosti revolucionarnega vojaka ljudstvu ali državi, še večja zmeda pa nastane, če se partija poistoveti s tem ljudstvom.⁷³

d) Korporativnost

Članom neke profesije je skupna zavest o neki drugačnosti glede na laične skupine, ta občutek skupinskosti pa temelji na disciplini in urjenju, ki so ju člani te profesije pridobivali skozi proces profesionalizacije. *»Vstop v vojaško profesijo je omejen s selektivnimi merili, ki jih skoraj v celoti postavlja sama vojaška profesija. Pridobljeni čin, ki je nekakšna osebna izkaznica profesionalnega vojaka, mu omogoča, da legalno*

⁶⁹ Pomeni povečano pričakovanje izbruha vojne, ki ga v svojem dolgoletnem služenju oboroženim silam mnogi oficirji še vedno niso okusili, čeprav so se na ta dogodek pripravljali vso svojo kariero.

⁷⁰ Povzeto po: Jelušič 1997, 111-112.

⁷¹ Povzeto po: Jelušič 1997, 113.

⁷² Jelušič 1997, 113-114.

⁷³ Jelušič 1997, 114, povzeto po: Amos Perlmutter, *The Military and Politics in Modern Times, On Professionals, Pretorians and Revolutionary Soliders*, Yale University Press (New Haven 1977), 14-15.

vstopa v vojaško profesijo in ga hkrati razločuje od drugih pripadnikov družbe.»⁷⁴

Korporativnost modernega profesionalizma pomeni spodbujanje skupinske zavesti in težnje k oblikovanju skupinskih profesionalnih združenj, ki ohranjajo integriteto strokovnosti profesije in branijo njeno ekskluzivnost.⁷⁵

e) Koncept neomejene službe in odvračalne vloge vojske

Koncept neomejene službe postavlja profesionalne vojake tudi pred dejstvo, da so med opravljanjem poklicne dolžnosti pripravljeni tvegati celo svoje življenje. Latentna narava oboroženih sil pa ima odvračalno funkcijo že s samim obstojem oboroženih sil. Obe značilnosti vojaško profesijo postavljata daleč pred druge družbene skupine, prav tako pa narekujeta naslednje tri spodaj opisane značilnosti, ki so pomembne za legitimnost oboroženih sil.⁷⁶

f) Profesionalna kultura

Vojska kot specifična institucija ima javni monopol nad upravljanjem nasilja, zato njeno okolje potrebuje proti morebitni zlorabi tega položaja neko etično zavarovanje, ki je predpisano s profesionalno etiko. Za oblikovanje profesionalne etike skrbijo formalna in neformalna združenja, ki pa hkrati pripadnike vojaške profesije organizirajo, uredijo njihovo obnašanje in so njihovi predstavniki v civilni javnosti. Profesionalna etika zajema različne vrednote, norme in simbole, ki so namenjeni urejanju obnašanja profesionalnih vojakov do svojih uporabnikov, torej države in družbe v celoti, in nenazadnje tudi do svojih kolegov. Norme profesionalne kulture so predvsem tiste, ki se izražajo v etičnem kodeksu, ta pa se v vojaškem svetu pojavlja predvsem v obliki kodeksa časti, katerega stopnja skladnosti s splošno politično kulturo družbe pripomore k večjemu ali manjšemu enačenju javnosti z vojsko in k večjemu ali manjšemu ugledu vojske nasploh. Zato so za vojsko izredno pomembni razni ceremoniali, saj vojska kot institucija najpogosteje deluje zunaj normalnih družbenih stikov; ohranjanje nacionalne varnosti, ki je njena temeljna funkcija, namreč ne omogoča neposrednega stika z ljudmi. V političnih kulturah, kjer ima vojska velik ugled, ponavadi armade svojim oficirjem in vojakom predpišejo nošenje uniforme tudi zunaj vojašnic, kar tudi prispeva k stikom z javnostjo. Profesionalna etika pa je v vojski pomembna tudi z vidika zvestobe uporabniku in nekim abstraktnim ciljem, ki so praviloma zapisani v ustavi. Zato se

⁷⁴ Povzeto po: Jelušič 1997, 115.

⁷⁵ Povzeto po: Prav tam.

⁷⁶ Povzeto po: Prav tam, 115-116.

vojske pogosto sklicujejo na zvestobo ustavi, ta pa je vsebovana tudi v prisegi vsakega vojaka.⁷⁷

g) Sankcije skupnosti

Družba sprejema avtonomijo vojaške profesije pri upravljanju nasilja, zato lahko oborožene sile nekatere akcije do taktične in operativne ravni načrtuje brez nadzora javnosti. Vendar pa vojska skuša svojo profesionalno avtonomijo razširiti tudi do odločanja o selekciji in načinih urjenja, kar pa vedno ne sovпада s predstavami družbe, zato takšni poskusi velikokrat vplivajo na nižanje stopnje legitimnosti vojske. Predvsem gre tu za načine urjenja v vojski, ki jih vojska želi oblikovati avtonomno, za civilno javnost pa se zdijo preveč brutalni, zato so večkrat podvrženi sankcijam skupnosti.⁷⁸

h) Profesionalna avtoriteta

»Profesionalna avtoriteta je z vidika uporabnika rezultat spoznanja, da se na področje strokovnosti neke profesije prav nič ne spozna in da je zato bolje dejavnost prepustiti – profesionalcem. Za nosilca profesionalne avtoritete pa je pomembno, kako zna na svojem področju strokovnosti delovati tako, da mu nihče ne more konkurirati.«⁷⁹

Profesionalna avtoriteta vojske temelji na monopolu nad upravljanjem nasilja, poleg tega pa tudi na njenem statusu znotraj političnega sistema in njenih zmožnosti za vplivanje na politično moč. Raven vojaške avtoritete pa se nanaša tudi na položaj, ki ga ima vojska v hierarhiji vladne oblasti; vladnim institucijam je lahko nadrejena, vzporedna oziroma neodvisna, največkrat pa je podrejena. Pri tem gre lahko za podrejenost vojske samo eni vrhovni oblasti in ima neposreden dostop do suverenosti, lahko je podrejena več oblastnim strukturam, lahko pa je tudi enotna oziroma združena pod enotnim vrhovnim poveljstvom. Največkrat vojaška avtoriteta izhaja iz političnega režima, v katerem deluje, saj se naslanja na njegovo legitimnost, če je ta seveda na visoki ravni. Uspešnost političnega režima pa še ne zagotavlja tudi povečanja vojaške avtoritete.⁸⁰

⁷⁷ Povzeto po: Jelušič 1997, 116-117.

⁷⁸ Povzeto po: Prav tam, 118-119.

⁷⁹ Jelušič 1997, 119.

⁸⁰ Povzeto po: Jelušič 1997, 119-120.

4. 3. 2 Politična nevtralnost vojske

Skozi proces profesionalizacije se vojakom vcepljajo poleg splošnih in posebnih družbenih vrednot tudi lojalnost in predanost ciljem te profesije, ki pa niso vedno v skladu z interesi družbe v celoti, zato lahko o nevtralnosti in nepristranskosti govorimo le takrat, ko je civilni nadzor nad oboroženimi silami čim večji in čim bolj objektiven. Takšen nadzor namreč zagotavlja minimaliziranje vojaške moči in popolno profesionalizacijo vojske. Vendar pa svetovno javno mnenje postaja vse bolj naklonjeno demilitarizaciji, kar je neke vrste nezaupnica vojski, zato bo ta težko pristala na takšne težnje ter bo zato težko dokazovala svojo profesionalnost. O dejanski politični pristranskosti pa govori Abrahamson: čim daljši je čas, preživet v vojaški službi, in čim višja je dosežena stopnja v vojaški hierarhiji, tem močnejši je občutek vojaškega alarmizma in tem močnejša je usmerjenost profesionalnih vojakov v politični konzervativizem. Kolikor bolj je vojaška profesionalizacija v smislu indoktrinacije in ponotranjenja določenih vrednot učinkovita, ter kolikor bolj se vojaške in civilne vrednote razlikujejo, toliko bolj bo upadal in slabel civilni nadzor nad vojsko.⁸¹ *»Vojaki niso in ne morejo biti nevtralni in objektivni služabniki države: imajo namreč prepričanja, določene korporativne interese in lahko je pričakovati, da bodo podpirali politične akcije, ki so skladne z njihovimi prepričanji in interesi.«*⁸²

4. 3. 3 Socialna in etnična rekrutacija profesionalnih vojakov

Edmonds pravi, da je *»...najbolj ploden vpogled v vpliv oboroženih sil vpogled v njihovo socialno, razredno, izobrazbeno, etnično in nacionalno strukturo.«*⁸³ V devetnajstem in dvajsetem stoletju se je izjemno povečala baza za socialno rekrutacijo vojaške profesije, saj so številčno narasli srednji sloji, za katere je postal poklic profesionalnega vojaka izredno privlačen. Poleg tega pa se pojavi tudi obvezno služenje vojaškega roka, zaradi česar se predstave javnosti o profesionalnem vojaku še dodatno socioekonomsko preobrazijo.⁸⁴

⁸¹ Povzeto po: Prav tam, 120-121.

⁸² Bengt Abrahamson, *Military Professionalization and Political Power*, Sage (Beverly Hills/London 1972) 17, citirano po: Jelušič 1997, 121.

⁸³ Edmonds 1988, 67, citirano po: Prav tam, 122.

⁸⁴ Jelušič 1997, 122.

Socialna rekrutacija častnikov je imela poseben pomen v socialističnih deželah, kjer so zaradi komunistične ideologije preferiranja delavskega razreda v vojaške poklicne vrste vstopali predvsem delavsko-kmečki sloji prebivalstva. Pri tej socialni reprezentativnosti pa veliko vlogo igra tudi socialni status zakonca profesionalnega vojaka, saj ta kazalec veliko pove o družbenem ugledu vojske v nekem okolju, od katerega pa je nenazadnje odvisen način služenja vojaškega roka; v ZDA, kjer ima vojska velik ugled in soproge/soprogi prihajajo iz višjih slojev, poznajo prostovoljno služenje, v bivši Jugoslaviji pa je bilo ravno obratno. Pri sklepanju zakonskih zvez pa imajo še največ težav ženske, ki vstopajo v vojaški poklic, a brez njih vojska ni reprezentativna družbena institucija.⁸⁵

Na zagotavljanje reprezentativnosti v vojski pa zagotovo zelo vpliva tudi etnična rekrutacija, saj je doktrina reprezentativnosti sestavina sodobne armade kot najbolj nacionalne institucije v državi.⁸⁶ *»Na tem temelji tudi preostanek legitimnosti vojske, ki deluje takrat, ko odpove legitimnost režima in ko se vojska za svoja pooblastila še vedno lahko sklicuje na svojo pripadnost narodu in ne propadlemu režimu.«*⁸⁷ Na račun etnične reprezentativnosti sodobne armade tudi utemeljujejo svojo legitimnost in ohranjanje obvezništva, katerega nasprotniki pa armadam očitajo prav etnično nereprezentativnost. V kolikor armada ni etnično reprezentativna, se pogosto zgodi, da se bo v primeru notranje policijske vloge zanesla na tiste etnične, narodne ali plemenske skupine, ki so osrednji vladi najbolj podložne oziroma tiste etnične, narodne ali plemenske skupine, ki so sporni skupini v nekem konfliktu najbolj tuje ali celo sovražne. Etnična nereprezentativnost vojske pa pride do izraza tudi po končanih vojnah, ko do demobilizacije najprej pride pri narodih brez vojaških tradicij in pri najbolj ranljivem delu prebivalstva, ki zaradi svoje depriviligiranosti in zgolj vojaških izkušenj izgublja boj za civilna delovna mesta.⁸⁸

Ponekod pa je vojska tudi »talilni lonec« narodov za ustvarjanje novega supernaroda oziroma nadnaroda, kot se je to zgodilo v jugoslovanskem primeru.⁸⁹

⁸⁵ Povzeto po: Jelušič 1997, 123.

⁸⁶ Jelušič 1997, 124.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Povzeto po: Jelušič 1997, 124-125.

⁸⁹ Jelušič 1997, 125.

4. 3. 4 Legitimiranje prek vzorcev socialne organiziranosti

»Vojaška organizacija potrebuje za svoj obstoj in učinkovito delovanje ravnotežje med tremi vlogami profesionalnih vojakov, to je med herojskim voditeljem, vojaškim menedžerjem in vojaškim tehnologom.«⁹⁰ Prav na teh vlogah temelji razlikovanje med institucionalno in med poklicno socialno organiziranostjo vojske.

Institucionalnost vojske kot socialne organizacije se legitimira z vrednotami in normami, ki so ekvivalentne pojmom kot so dolžnost, čast in domovina. Pri pripadnikih take organizacije je v ospredju vloga herojskega voditelja, zato so svoji službi tako predani, da so na voljo 24 ur na dan, da so se pripravljene pogosto seliti, da so bolj podrejeni vojaški disciplini in zakonom ter se ne pogajajo za boljše delovne razmere, pri čemer pa plača ni odvisna od učinkovitosti dela, temveč od njihovega položaja in čina. Za svoje dosežke so največkrat nagrajeni s hrano, stanovanji, poceni dopusti v vojaških počitniških domovih, z uniformami, medicinsko oskrbo in nekaterimi ugodnostmi v obdobju upokojitve, za prekrške pa jim sodijo vojaška sodišča. Vse te značilnosti pa jih od širše družbe zelo ločujejo. Soproje poklicnih vojakov v vojski s poudarjeno institucionalno naravo morajo sodelovati v socialnem življenju vojske, za ta tip organiziranosti vojske pa je značilno tudi to, da so ženske kot poklicne vojakinje redke in še te na zalednih položajih. Ker vojak v takšnem tipu organizacije celo svoje življenje posveti vojaški organizaciji, je njegov ugled v družbi odvisen od ugleda vojske. Takšen tip socialne organiziranosti v vojski je zlasti pomemben pri opravljanju bojnih nalog, kjer so potrebni predvsem kohezivnost, solidarnost, tovarištvo ter zaupanje v nadrejene in ima več možnosti za prostovoljno služenje vojaškega roka. Zaradi zaprtosti pred civilnim okoljem je civilni nadzor nad institucijo okrnjen.⁹¹

Poklicnost vojske kot socialne organizacije pa se legitimira s pojmi (manj pa z vrednotami in normami), ki so značilni za delovanje trga, zato sta v ospredju vlogi vojaškega menedžerja in vojaškega tehnologa. Pripadniki take organizacije ne čutijo večje pripadnosti instituciji, ampak se čutijo povezane s pripadniki podobnega poklica in so zanj tudi podobno plačani. Živijo v najetih ali lastniških stanovanjih, njihovo življenje v prostem času je ločeno od vojaške organizacije, stalnost zaposlitve v enem kraju postaja vrednota, za prekrške jim sodijo civilna sodišča, soproje se ne udeležujejo

⁹⁰ Prav tam, 126.

⁹¹ Povzeto po: Jelušič 1997, 127-129.

socialnega življenja v vojski... Takšen tip socialne organiziranosti je zlasti primeren v mirnodobnih razmerah, saj vojaki niso socialno izolirani od širše družbe.⁹²

»Vse dokler se bodo sodobne armade pripravljale na možnost vojne, se v njih ne bo mogel do skrajnosti razviti model poklicnosti socialnega vojaškega ustroja.«⁹³

⁹² Povzeto po; Jelušič 1997, 127-129.

⁹³ Jelušič 1997, 130.

5 ZNAČILNOSTI IN POSEBNOSTI CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV V NEKDANJIH EVROPSKIH SOCIALISTIČNIH DRŽAVAH

Civilno-vojaški odnosi v nekdanjih evropskih socialističnih državah so se oblikovali v razmerah korenitih družbenih sprememb, »...se skladno s posameznimi pojavi politične liberalizacije in večanja vojaškega profesionalizma socialističnih armad v nekaterih obdobjih tudi spreminjali, v določeni meri izražali zgodovinske posebnosti nastanka socialističnih držav (Jugoslavija), vsekakor pa bolj ali manj ostajali zaznamovani z izredno ostrim nadzorom vladajoče partije nad oboroženimi silami.«⁹⁴

V šestdesetih letih 20. stoletja so strokovnjaki s področja civilno-vojaških odnosov preučevali problem nadzora nad oboroženimi silami v razmerah temeljnih političnih sprememb, ki so nastale z revolucijo ali z dekolonizacijo. Možni trendi v civilno-vojaških odnosih po takšnih političnih spremembah po Doornu⁹⁵ so:

1. Ustanovitev nove vojske: Novoustanovljene vojske so običajno mešanica različnih vojaških skupin – redne vojske, gverilskih enot, milice in najemniške vojske, oboroženih strankarskih enot ali militantnih religioznih gibanj. Posledica takšne sestave je vključitev (organizacijsko in normativno zlitje) teh skupin v nacionalno vojsko.
2. Čistke v »starih« oboroženih silah: Nov režim mora pogosto začeti s starim vojaškim kadrom, toda samospoštovanje in včasih samozaščita novega sistema običajno privedeta do čistk v starem častniškem zboru, ki pa vendarle nujno ne zagotavljajo političnega nadzora nad vojsko.
3. Erozija političnega nadzora: Po začetnem obdobju prevlade novega političnega sistema oziroma strogega političnega nadzora se v drugem obdobju znotraj vojske običajno pojavijo profesionalni dejavniki; pri rekrutiranju častnikov postane odločilen dejavnik raven izobrazbe v nasprotju s prejšnjo politično privrženostjo.
4. Pojav vojaške intervencije: Novi politični eliti včasih ne uspe vzpostaviti ustreznega političnega nadzora nad oboroženimi silami, ki nato same prevzamejo oblast. Vendar pa se to pri novih nacijah, kjer so vojaške intervencije sicer pogoste, le redko zgodi takoj po razglasitvi neodvisnosti.⁹⁶

⁹⁴ Garb 1998, 71.

⁹⁵ Garb 1998, 61, povzeto po: Jacques van Doorn, Political Change and the Control of Military, Military Profession and Military Regimes: Commitments and Conflicts, Mouton (The Hague/Paris 1969) 11-31.

⁹⁶ Povzeto po: Garb 1998, 61-62.

Vse te trende najdemo tudi v socialistični Jugoslaviji, pri zadnjem, četrtem, pa naj omenim, da je v jugoslovanskem primeru novi eliti uspelo vzpostaviti politični nadzor nad oboroženimi silami in sicer s t.i. partokratskim nadzorom, ki bo podrobno opisan v nadaljevanju. Res pa je, da ji je to uspevalo le do osemdesetih let, ko zaradi slabitve civilne (partijske) oblasti začne slabiti tudi njen nadzor nad oboroženimi silami.

Med najpomembnejšimi značilnostmi civilno-vojaških odnosov v socialističnih sistemih je prav gotovo dvojna vloga oboroženih sil - zunanja in notranja, ki izhaja iz posebnega etosa vojakov: so najprej bojevniki za svobodo (ta funkcija se kasneje razširi v t.i. družbenopolitično funkcijo, ki je usmerjena k pospeševanju nacionalnega razvoja s cilji na ideološkem, gospodarskem, duhovnem/religioznem in družbenokulturnem področju) in nato še profesionalci (vojaška funkcija oziroma obrambna in varnostna funkcija)⁹⁷. Druga pomembna značilnost civilno-vojaških odnosov v socialističnih sistemih pa je strog nadzor edine vladajoče stranke (partije) nad oboroženimi silami, ki sega celo na urejanje problemov znotraj same vojaške organizacije (partokratski nadzor). Ta poteka prek več mehanizmov, med najpomembnejšimi pa so institucija »političnih častnikov« (politkomisarjev) znotraj vojske, ki so vezani na politično upravo, partijske organizacije znotraj vojske in politična indoktrinacija v vojaškem šolstvu ter usposabljanju nasploh, pa tudi selekcija vojaških kadrov na razredni podlagi (zlasti iz delavskih in kmečkih slojev). Partijski nadzor je edina oblika nadzora v teh sistemih, kajti neformalnega nadzora preko javnosti in množičnih občil tukaj ni, medtem ko je za države z demokratično ureditvijo običajen.⁹⁸ Partokratski nadzor je bil torej kot edini nadzor in je bil prisoten tako dolgo, dokler je bila prisotna močna partija. Ko pa je ta začela izgubljati svoj vpliv in veljavo, se je izgubil tudi vsak nadzor nad oboroženimi silami. Prav ta pojav pa spada med posebnosti vojaštev v nekdanjem socialističnem delu Evrope, saj so se ta ob zatonu enopartijskih političnih sistemov znašla brez močnega civilnega političnega nadzora, ki ga je v socializmu izvajala komunistična partija.⁹⁹

V vseh socialističnih državah je komunistična partija želela izvajati oster nadzor nad oboroženimi silami, Sovjetska zveza pa je bila pokroviteljica teh držav (vsaj nesovjetskih članic Varšavskega sporazuma), zaradi česar je bilo v odnosih med civilno

⁹⁷ Garb 1998, 67, povzeto po: Nugroho Notosusanto, Indonesia: Armed Forces and Society into the 1980s, Sage Publications (Beverly Hills/London 1974) 49-50.

⁹⁸ Garb 1998, 67.

⁹⁹ Ljubica Jelušič, Spreminjanje odnosov med vojaštvom in civilnim okoljem v postsocializmu, v: Perspektive sodobne varnosti: Iz obramboslovnih raziskav II, zbirka Teorija in praksa, FDV (Ljubljana 1998) 77.

oblastjo in vojsko drugih držav ravno zaradi sovjetskega pokroviteljstva precej posebnosti. Najosnovnejši razlog za to je v tem, da armade večine ostalih držav niso revolucionarne – izjema je bila Jugoslavija. Jugoslovanska ljudska armada se je vseskozi zavedala svoje vloge kot nosilke tradicij narodnoosvobodilne vojne in varuhinje pridobitev socialistične revolucije in je zato vseskozi podpirala civilno oblast – dokler je tudi oblast ohranjala obstoječi režim. Poleg notranje in zunanje vloge je delovala tudi kot močan dejavnik nacionalne integritete. Kljub temu pa je bila pripravljena nastopiti in tudi je nastopila proti »svojemu ljudstvu« (v osemdesetih letih na Kosovu in v začetku devetdesetih let proti odcepitvi jugoslovanskih republik Slovenije in Hrvaške).¹⁰⁰

Različna zgodovina, vojaška tradicija, politični sistem, nacionalna sestava, politična kultura itd. so vplivali tudi na raznolikost civilno-vojaških odnosov v nekdanjih socialističnih državah. Jonatan R. Adelman opozarja na obstoj treh glavnih vzorcev v civilno-vojaških odnosih v »socialistični regiji«: 1. močna politična vloga vojske, povezana z naravo revolucionarne poti do oblasti (Kitajska, Vietnam, Jugoslavija), 2. minimalen politični vpliv vojske (države Vzhodne Evrope), 3. minimalna, toda znatna naraščajoča politična moč vojske (SZ).¹⁰¹

5. 1 Civilno-vojaški odnosi v jugoslovanski družbi med leti 1945 in 1991

Omenila sem že zgodovinsko posebnost Jugoslavije glede njenega nastanka – razlikovala se je tudi v vojaštvu. Zaradi prej omenjene tradicije jugoslovanskega vojaštva (samostojno voden in zmagovit narodnoosvobodilni antifašistični boj ter zagotavljanje suverenosti in neodvisnosti države po sporu z informbirojem 1948 – »izgon« iz kasnejše Varšavske zveze) je bila opravičena izrazitejša vloga vojske v notranji politiki med leti 1945 in 1991, saj je imela jugoslovanska vojska zaradi te tradicije v svoji politični kulturi velik ugled. *»Jugoslovanska vojaška elita je partijske celice (imenovane osnovne organizacije) v svojih vrstah prevzela pod svoj nadzor ter nato prek svoje partijske organizacije, ki je v zvezni partiji imela enak status kot*

¹⁰⁰ Povzeto po: Garb 1998, 68-69.

¹⁰¹ Povzeto po: Prav tam, 69-70, povzeto po: Jonathan R. Adelman, Toward a Typology of Communist Civil-Military Relations, v: Jonathan R. Adelman (ur.), Communist Armies in Politics, CO, Westview Press (Boulder 1982) 1-15.

republiške in pokrajinske, nadzorovala in usmerjala civilno politiko v prid svojim interesom.»¹⁰²

»Problem komunističnega sistema, kakršnega je imela Jugoslavija, je bil ravno v tem, da je bila vojska politizirana preko partijske organizacije, ki bi izvirno morala biti mehanizem za zagotavljanje politične zanesljivosti profesionalnih vojakov ter za nadzor nad njihovim delovanjem, toda služila je tudi kot formalni kanal, preko katerega se je legitimirala ne le partija v uniformi (torej partijska organizacija iz armade), temveč tudi celotna politična vloga zvezne armade.»¹⁰³ Prav zaradi tega je armadna partijska organizacija januarja 1990 najbolj nasprotovala razpadu Zveze komunistov Jugoslavije in si kot odgovor na nastajanje večstarnkarskega sistema omislila svojo lastno stranko Gibanje za Jugoslavijo.¹⁰⁴ *»Armada kot velika birokratska organizacija je svoje legitimiranje preko partijske organizacije razumela na poseben način. Vsi oficirji so namreč morali prej ali slej vstopiti v Zvezo komunistov.*»¹⁰⁵

5. 1. 1 Narava oziroma tipizacija civilno-vojaških odnosov v Jugoslaviji

Že Huntington je na podlagi splošnih relacij med močjo, profesionalizmom in ideologijo oblikoval pet možnih tipov civilno-vojaških odnosov¹⁰⁶, ki pa so oblikovani zelo splošno, zato jih v nalogi ne bom posebej omenjala. Raje bom izpostavila dva tipa civilno-vojaških odnosov, ki sta značilna za socialistično Jugoslavijo po letu 1980 (do takrat je veljal, kot že rečeno, samo partokratski tip civilno-vojaški odnosov) in ju je bolj podrobno predstavila Ljubica Jelusič v delu Legitimnost sodobnega vojaštva iz leta 1997.

Pomembno je vedeti, da je spor med armado in mlado generacijo zaradi naraščanja protiarmadnega razporedenja med mladimi spor, ki ga poznajo vse zahodnoevropske armade v zadnjih letih svojega obstoja, v Jugoslaviji potekal na liniji zvezna vojaška (federalna jugoslovanska) oblast - slovenska mlada generacija. Torej spor ni bil klasično vojaško-obvezniški, temveč je bil tudi spor med centralizirano armado in eno etnično grupacijo, pa tudi spor med dvema različnima političnima kulturama in med dvema

¹⁰² Jelusič 1998, 79.

¹⁰³ Jelusič 1997, 145.

¹⁰⁴ Prav tam.

¹⁰⁵ Prav tam.

¹⁰⁶ Marković 2007, 93, povzeto po: Samuel P. Huntington, *The Solider and the State, The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, The Belknap Press of Harvard University Press (Cambridge/London 1995) 95-97.

različnimi videnji civilno-vojaških odnosov. To sta parlamentarni tip civilno-vojaških odnosov in partokratski tip civilno-vojaških odnosov.¹⁰⁷

Na osnovi empiričnih podatkov, ki so na razpolago iz javnomnenjskih raziskav v Sloveniji, kakršnih za druge dele Jugoslavije nimamo, in na osnovi nastopov jugoslovanske vojaške elite v javnosti, je Ljubica Jelušič¹⁰⁸ tipizirala civilno-vojaške odnose v Jugoslaviji na parlamentarni tip in na partokratski tip civilno-vojaških odnosov.

Parlamentarni tip naj bi se razvijal v Sloveniji, ker je bila slovenska politična kultura zaradi industrijskega razvoja, zaradi močnega vpliva zahodnoevropskih dogajanj na področju varnostne politike, posebej mirovnih gibanj v osemdesetih, ter zaradi zgodovinske pripadnosti srednjeevropskemu prostoru, posebej po smrti karizmatičnega voditelja Tita vsebolj naklonjena zahodnoevropskemu in severnoameriškemu tipu legitimiranja civilno-vojaških odnosov, v katerih je v delitvi na civilno in vojaško oblast pomembna (parlamentarna) civilna prevlada nad vojaško oblastjo. Vodenje armade pripada vrhovni reprezentativni oblasti, torej predsedniku države (ali kralju), politične odločitve na področju varnostne politike sprejema parlament, vojaške oblasti pa imajo samo izvršno nalogo. Ker morajo imeti vse politične organizacije enakopraven dostop do javnih služb, mora biti vojska depolitizirana in tako tudi departizirana. To zahtevo pa je bilo mogoče v Jugoslaviji postaviti šele, ko bi tudi v civilnem političnem sistemu prišlo do kompeticije ali pluralizma različnih političnih organizacij oziroma strank.¹⁰⁹

Partokratski tip civilne supremacije nad vojaštvom je nastal pod vplivom marksistične teorije o oboroženem ljudstvu ter teorije o vodilni vlogi delavske partije. Deloma je pridobil lastnosti tradicionalne ruske politične avtokracije ter modifikacije, nastale zaradi avtonomne socialistične revolucije na tleh Jugoslavije med drugo svetovno vojno, ter modifikacije, nastale zaradi avtonomne socialistične revolucije na tleh Jugoslavije med drugo svetovno vojno, v kateri je prevladala za takratne razmere najbolj razvita in agresivna vojaška kultura, to je dinarsko srbska. Za model je bila značilna prevlada politične organizacije – Komunistične partije, zaradi česar je bilo

¹⁰⁷ Povzeto po: Jelušič 1997, 138-140.

¹⁰⁸ Jelušič 1997, 139.

¹⁰⁹ Povzeto po: Jelušič 1997, 139.

medvojno poveljevanje dvostarešinsko, po vojni pa je partija vzdrževala civilni politični nadzor nad armado.¹¹⁰

Spor med obema tipoma civilno-vojaških odnosov je zato bil pravzaprav nastavek političnega spora o političnem pluralizmu v civilnem političnem sistemu, to je o eno- ali večstrankarstvu, ki je bil v razmerju do armade razumljen kot spor glede organizacije, ki sme imeti civilno supremacijo nad armado. To pa je bil tudi eden od razlogov, zaradi katerega se je armada vse bolj vključevala v politični sistem takrat, ko je slabela civilna politična oblast in ko je presahnila civilna politična, to je partijska, kontrola nad armado. Vojaška elita, kot nekakšna politična zastopnica institucije, trenirane v upravljanju nasilja, je v bistvu postopoma vstopala v prazen prostor v civilni politični oblasti. Najprej je razpad Zveze komunistov Jugoslavije nadomestila s kvazijugoslovansko Zvezo komunistov – Gibanje za Jugoslavijo (1990), nato odpovedala pokorščino zveznemu predsedniku predsedstva hrvaškega porekla ter podprla državni udar srbsko-črnogorskega dela predsedstva (1991).¹¹¹

¹¹⁰ Povzeto po: Jelušič 1997, 140.

¹¹¹ Povzeto po: Prav tam.

6 JUGOSLOVANSKI OBRAMBNI KONCEPT IN DOKTRINA

Specifični poti Jugoslavije v socializem, ki je kot odgovor stalinističnemu državno-partijskemu modelu ponudila samoupravni socializem, je sledila tudi izvirna obrambna doktrina, ki je temeljila na konceptu vseljudske obrambe (SLO) in mednarodni politiki neuvrščenosti. Na tako usmeritev pa so poleg politične ureditve vplivale tudi mednarodne okoliščine in geostrateški položaj Jugoslavije.

6. 1 Mednarodno okolje in geostrateški položaj nekdanje Jugoslavije

S koncem druge svetovne vojne se je zaradi razsežnosti najbolj uničevalnega vojaškega spopada upravičeno izrazilo pričakovanje, da bodo tragične izkušnje druge svetovne vojne prispevale k osveščanju človeštva in ustvarile pogoje za takšen sistem mednarodnih odnosov, ki bo grajen na miru, varnosti, sodelovanju in napredku. Ta pričakovanja niso bila uresničena. Obdobje od konca druge svetovne vojne do konca osemdesetih let tako zaznamuje pojav hladne vojne, bipolarnost sveta, medblokovska konfrontacija dveh svetovnih sil, okrog katerih so bile zbrane ostale države, oboroževalna tekma, množica geografsko razpršenih konfliktov, satelitizacija vzhodnoevropskih držav DR Nemčije, Poljske, Češkoslovaške, Madžarske, Romunije in Bolgarije, skratka nestabilno mednarodno okolje.¹¹²

Pomen in občutljivost strateškega položaja nekdanje Jugoslavije sta v marsičem vplivala na vojaško-politično situacijo v Sredozemlju.¹¹³ Ocene o razširitvi kriz in

¹¹² Vladimir Benko, *Zgodovina mednarodnih odnosov*, Znanstveno in publicistično središče (Ljubljana 2000) 200.

¹¹³ Geostrateški položaj predstavlja eno od stalnih in pomembnejših determinant, ki jih je potrebno vzeti v ozir tako s stališča obrambe v celoti kot pri koncipiranju sistema oboroženih sil. Znano je, da je geostrateški položaj Jugoslavije opredeljeval njen položaj v Evropi, Sredozemlju in na Balkanu. Preko njenega prostora so vodile pomembne strateške linije iz Evrope k Bližnjem in Srednjem vzhodu in Sredozemlju, kar ga je s tega stališča opredeljevalo kot pomembnega in občutljivega. Poleg tega so jugoslovanski prostor obkrožale velike oborožene sile NATO pakta in Varšavskega sporazuma na južno-evropskem vojskovališču, kjer so bili na obeh straneh jugoslovanskega prostora nameščeni raketno-jedrsko orožje in drugi takrat sodobni sistemi orožja, kar je še dodatno povzročalo občutljivost prostora bivše Jugoslavije. Jadransko morje je bilo zaradi svoje lege, razčlenjenosti in celotne infrastrukture pomembno za oborožene sile obeh strani, ki so v Sredozemlju konstantno imele pomembne pomorske sile. Zaradi tega je bilo realno predpostavljati, da bi morebitna vojna delovanja večjih dimenzij najverjetneje zajela celotni ali vsaj večji del nekdanjega jugoslovanskega prostora. Velik pomen strateškega položaja nekdanjega jugoslovanskega prostora v globalnih strateških kalkulacijah nasprotujočih si blokov se je ocenjeval kot eden od možnih razlogov za morebitno agresijo na Jugoslavijo. (Miljenko Živković, *Teritorialna obrana Jugoslavije: najširi oblik organiziranja radnih ljudi i građana za oružanu borbu*, Vojnoizdavački zavod (Beograd 1985) 173.)

vojnih žarišč na Bližnjem in Srednjem vzhodu ter številne pomorske, letalske in raketno-jedrske sile blokov so prispevale k ranljivosti prostora nekdanje SFRJ in vplivale na njen vojaški¹¹⁴ in politični položaj. SFRJ je s svojim prostorom zavzemala osrednji položaj na Balkanu in je neposredno mejila na države, ki so bile članice nasprotujočih si blokov. Obstajale pa so tudi ocene o aspiracijah nekaterih sosednjih držav po suverenem teritoriju Jugoslavije. Spoštovanje neodvisnosti in teritorialne integritete vseh balkanskih držav, težnja po konstruktivnem medseseskem sodelovanju in odločenost zoperstaviti se vsakršnim poskusom vmešavanja v jugoslovanske notranje zadeve in ogrožanju z ustavo potrjenih dosežkov in ozemeljske celovitosti SFRJ so po ocenah takratne uradne politike predstavljali temeljne postulate zunanje politike SFRJ. In v tej funkciji naj bi se nahajal koncept splošne ljudske obrambe in vojaške organizacije »socialistične samoupravne družbe« Jugoslavije.¹¹⁵

6. 2 Zgodovinski razvoj zasnove sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite

Zamisel o splošni ljudski obrambi je temeljila na izkušnjah jugoslovanskih narodov v NOB in modelu ljudske vojne.¹¹⁶ Razvoj in graditev zasnove in sistema splošne ljudske obrambe (SLO) v vsem povojnem obdobju je potekal v zahtevnih notranjih in mednarodnih razmerah. Ta razvoj je bil odvisen od razvoja jugoslovanske države (kot

¹¹⁴ Gledano s stališča sodobnih vojaških zmogljivosti – zračnih, pomorskih in raketno-jedrskih sil, je bil jugoslovanski prostor relativno majhen z veliko stopnjo občutljivosti in ogroženosti. Ocena je bila, da z razčlenjenostjo in lastnostmi reliefa, pokritostjo in razširjenostjo rečnih tokov, z dopolnitvijo z ureditvijo prostora in infrastrukture ponuja ugodne pogoje za manever in uporabo oboroženih sil v primerih vseh oblik oboroženega boja. Vse te lastnosti prostora naj bi vplivale na koncipiranje oboroženih sil, da bi se izkoristile vse prednosti, ki jih omogoča prostor in njegove celotne lastnosti. Geografsko-topografske lastnosti prostora z zahtevno karakteristiko ter razčlenjeno jadransko obalo je oteževalo dejavnosti mogočega agresorja in mu onemogočalo uspešno uporabo težje vojne tehnike s pomočjo delovanja teritorialnih in partizanskih enot na celotnem prostoru. (Živković 1985, 174.)

¹¹⁵ Povzeto po: Živković 1985, 173-174.

¹¹⁶ Model ljudske vojne je temeljil na množični in neposredni samoobrambni dejavnosti prebivalstva v zvezi z varovanjem lastnega obstoja, svobode in življenjskega okolja. Za uresničevanje splošne ljudske obrambe je bila bistvena obrambna zavest državljanov; zanjo so bili pomembni predvsem enakopraven in avtonomen položaj ljudi in narodov oz. narodnih skupnosti v političnem sistemu, občutek povezanosti in pripadnosti lastnemu narodu in državi ter medsebojna vzajemnost in solidarnost. Po tem se SLO najbolj razlikuje od klasične državne organiziranosti obrambe. SLO temelji na obrambni zavesti prebivalstva in zato na prostovoljnem sodelovanju; to omogoča njihovo večjo iniciativnost, samostojnost, dejavnost, poštrevost in odgovornost. (Enciklopedija Slovenije 12, Mladinska knjiga (Ljubljana 1993) 200.)

politične skupnosti in celotnih družbenopolitičnih razmer, v katerih se je razvijala) ter od gibanj v mednarodnih odnosih in vojaško-političnih razmer v svetu.¹¹⁷

Po postopnem opuščanju sovjetskih vzorov pri obrambni doktrini po drugi svetovni vojni je bila v SFRJ leta 1958 sprejeta Konceptcija splošne ljudske obrambne vojne. V letih 1958 – 1968 so novo zasnovo SLO postopoma strokovno in normativno urejali (navodila o ljudski obrambi 1963), po vojaškem posegu Sovjetske zveze oz. Varšavskega pakta v ČSSR 1968 pa je bila dokončno oblikovana in uveljavljena doktrina SLO 1969 (zvezna zakona o ljudski obrambi 1969 in 1982). Normativno je bila SLO urejena v ustavah federacije, socialističnih republik in socialističnih avtonomnih pokrajinah in je veljala za neločljivo sestavino in funkcijo socialističnega samoupravnega sistema.¹¹⁸

6. 2. 1 Neposredni povojni razvoj (1945-1948)

Obravnavano obdobje zajema čas med koncem druge svetovne vojne in sporom z Informbirojem. V notranjem merilu je bil to čas obnove v vojni opustošene države, čas graditve sistema t.i. ljudske oblasti, razlaščenja oziroma konfiskacij ter boja proti »kontrarevolucionarnim silam«.¹¹⁹ V mednarodnem merilu je prišlo v tem obdobju do zaostrovanja odnosov med državami protihitlerjevske koalicije, do globalne konfrontacije Vzhoda in Zahoda, svet pa je vstopil v čas hladne vojne.

V Ustavi z dne 31. januarja 1946 je bila obramba obravnavana kot izključna pravica in dolžnost federacije. Ljudska obramba je bila v pristojnosti Federativne ljudske republike Jugoslavije oziroma najvišjih organov državne oblasti in državne uprave. Ustava je vsebovala posebno poglavje, ki se je nanašalo samo na Jugoslovansko armado, katere naloga je bila, da zagotavlja in brani neodvisnost države in svobodo ljudstva, je čuvaj nedotakljivosti državnih meja in skrbi za vzdrževanje miru in varnosti. V Ustavi ni bilo

¹¹⁷ Povzeto po: Ante Begović, Razvoj zasnove in sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, v: 40 let SFRJ (1945-1985), Zavod za organizacijo poslovanja i obrazovanje kadrova (Beograd 1986) 169.

¹¹⁸ Povzeto po: Enciklopedija Slovenije 12 1993, 200.

¹¹⁹ Po zaključku druge svetovne vojne se je konsolidiranje družbe in ustvarjanje najnujnejših materialnih pogojev za njen nadaljnji razvoj odvijalo po poti centralizacije oblasti v rokah države, na kar so vplivali ekonomski, družbeni in politični vzroki. Na organizacijo in izbiro oblike oboroženega boja so vplivali nizka stopnja proizvodnih zmogljivosti in oteženi mednarodno odnosi. Najširši okvir družbeno-političnih pogojev, ki so vplivali na oblikovanje in vsebino vojaškega organiziranja so bili po Živkovičevem mnenju: možnost nastopa kontrarevolucionarnih sil s pomočjo Zahoda, ostanki kolaboracijskih enot, permanentno zaostrovanje mednarodnih odnosov, predvsem nekdanjih zaveznikov na vojaškem, političnem, ekonomskem in ideološkem področju v Evropi, pojav hladne vojne; ekonomska zaostalost in veliko uničenje v vojni; družbeno-politični razvoj pod vplivom Sovjetske zveze. (Živković 1985, 86-87.)

določb o vlogi in nalogah republik, ljudskih odborov in drugih subjektov na obrambnem področju. Za vključevanje občanov v obrambne zadeve pa so imele poseben pomen ustavne določbe, po katerih je bila obramba domovine najvišja dolžnost in čast vsakega občana, izdaja domovine pa največji zločin zoper ljudstvo.¹²⁰

Podobno kot razvoj političnega sistema je bil tudi razvoj sistema obrambe in oboroženih sil v tej etapi pod vplivom vojne doktrine ZSSR in izkušenj sovjetske armade. Njihova vojaška literatura se je na veliko prevajala, del poveljniškega kadra pa se je šolal tudi v ZSSR, v višja poveljstva in ustanove, vse do generalštaba, je prišlo več sovjetskih vojaških inštruktorjev.¹²¹ Glede na možno agresijo na Jugoslavijo, ki je po takratnih ocenah grozila samo z Zahoda, fiziognomijo morebitne vojne, značilnosti oboroženih sil potencialnih agresorjev ter značilnosti in možnosti Jugoslovanske armade je bila osnovna doktrinarna opredelitev frontalno vojskovanje.¹²²

6. 2. 2 Jugoslovansko iskanje lastnih rešitev in opiranje na lastne moči (1948-1958)

To je bil čas od resolucije Informbiroja leta 1948 do sprejetja doktrine splošne ljudske obrambne vojne leta 1958. V tem obdobju so SZ in vzhodnoevropske države najmočnejše pritiskale na Jugoslavijo, prihajalo pa je tudi do pritiskov z Zahoda v času tržaške krize leta 1953. V tem obdobju je prišlo do vzpostavitve dveh vojaških blokov v Evropi, in sicer Zveze NATO leta 1949 s strani ZDA in zahodnoevropskih držav in Varšavske pogodbe leta 1955 s strani SZ in vzhodnoevropskih držav. Stopnjevala se je hladna vojna, oboroževalna tekma ter proizvodnja velikih količin sredstev za množično uničevanje. V notranjem merilu je prišlo leta 1950 do uvedbe samoupravljanja, v

¹²⁰ Povzeto po: Begović 1986, 169-170.

¹²¹ Po Bojanu Poljaku-Stjenki je Jugoslovanska ljudska armada po drugi svetovni vojni kopirala doktrino in strategijo oboroženega boja Rdeče armade. Veljali sta za vse ravni poveljevanja. Partizanski način vodenja oboroženega boja, partizanska taktika in modus operandi so bili odpisani. O tem se je začelo spet razmišljati 1953 ob tržaški krizi. Takrat so na ozemlju Slovenije ustanovili partizanske brigade, ki pa so jih po umiritvi napetosti na Tržaškem in v slovenski Istri spet ukinili. Nekdanji slovenski partizanski general Dušan Kveder – Tomaž je v petdesetih letih izoblikoval vojaško znanstvene poglede na vodenje partizanskega oboroženega boja v zaledju okupatorja. Analiziral je slovensko partizansko vojsko in njeno specifičnost v jugoslovanskem osvobodilnem boju. Svoja stališča je uspešno predstavljal na predavanjih vojaškemu krogu nekateri skandinavskih držav, saj zanje doma ni bilo razumevanja. Šele ob koncu petdesetih let sta partizanska taktika in modus operandi spet postala sestavni del učnega programa v višji vojaški akademiji JLA. Vodstvu JLA so dajali pripombe in nasvete zlasti Tito, Kardelj in Bakarič. Opozarjali so na izvirne in bogate izkušnje NOB, ki bi jih lahko s pridom uporabili, če bi jih prilagodili sodobnim pogledom na vodenje oboroženega boja in hitremu napredku vojaške tehnike. (Povzeto po: Mirko Munda, Beograjska spletna, Večer (Maribor 2001) 25.)

¹²² Povzeto po: Begović 1986, 169-170.

mednarodnem merilu pa je dala Jugoslavija pobudo za politiko neuvrščenih – miroljubnega in aktivnega sožitja.

Z resolucijo Informbiroja junija 1948 je nastala za Jugoslavijo popolnoma nova situacija, njen mednarodni, vojaški in politični položaj pa se je korenito spremenil. Takratna politična in državna vodstva SZ in vzhodnoevropskih držav so prekinila vse dotedanje stike z Jugoslavijo, izvedla politično, gospodarsko in vojaško blokado, prišlo je do množičnih izzivanj na mejah in organiziranja različnih subverzivnih aktivnosti. Jugoslavija se je srečala z neposredno nevarnostjo oboroženega spopada. Takšno stanje je pospešilo proces iskanja lastnih doktrinarnih rešitev, intenziviralo je preučevanje izkušenj iz NOB in spodbudilo popolno opiranje na lastne moči. V procesu graditve t.i. samoupravne družbe v začetku 50-ih so na področju ljudske obrambe ustavnopravne rešitve ostale nespremenjene; v Ustavnem zakonu z dne 13. januarja 1953 je bila obramba še naprej v izključni pristojnosti federacije, JLA pa edina oborožena sila SFRJ. V 50-ih letih so bile postopno dajane pobude za nove doktrinarne rešitve. Bolj kritično so se ocenjevale rešitve, ki so prevladovale v vojni. Oblikovali so se novi pogledi na bistvene značilnosti oboroženega boja, ki bi se po izkušnjah iz NOB vodil na fronti in v sovražnikovem zaledju s kombiniranjem frontalnega in partizanskega delovanja. To je terjalo, da so se poleg operativnih enot JLA ustanovile tudi partizanske sile. Leta 1949 so se na vsem ozemlju Jugoslavije izvajali ukrepi za oblikovanje partizanskih enot in mreže partizanskih štabov z Vrhovnim štabom partizanskih odredov na čelu.

Proces izpopolnjevanja obrambne doktrine in strategije se je stopnjeval na začetku leta 1955 z odlokom vrhovnega poveljnika o delu pri snovanju nove obrambne doktrine in pri nadaljnjem razvoju oboroženih sil. To je bil prvi najširše zamišljeni koncept oblikovanja lastne vojne in vojaške doktrine. Izhodišče pri njegovi razčlenitvi so bili stanje in odnosi v sodobnem svetu, možnosti jedrske vojne, vojaškega, političnega in geostrateškega položaja Jugoslavije, možnosti agresije in doktrin potencialnih agresorjev ter izkušenj iz NOB. To delo je trajalo do sredine 1958, ko je bila nova doktrina, znana kot doktrina splošne ljudske obrambne vojne¹²³, teoretično opredeljena, razčlenjena in sprejeta.¹²⁴

¹²³ Temeljna izhodišča so bila prizadevanja za mir, sodelovanje in enakopravne mednarodne odnose kot najpomembnejše dejavnike nacionalne varnosti, spoštovanje mednarodnega vojnega prava in drugih mednarodnih obveznosti, obramba kot nedotakljiva pravica in dolžnost vseh državljanov ter organiziranih subjektov družbe, obrambno vojskovanje na celotnem državnem ozemlju, enotnost, neprekinjenost, napadalnost ter dinamičnost boja in odpora na vsem vojskovališču do zmage. Nihče ni imel pravice priznati ali podpisati kapitulacije niti priznati ali sprejeti okupacije države ali njenega dela, nihče ni imel pravice državljanom preprečiti boja proti napadalcu, zoper napadalca bi se lahko uporabljale vse možne

6. 2. 3 Doktrina splošne ljudske obrambne vojne (1958-1969)

Z doktrino splošne ljudske obrambne vojne, ki je bila sprejeta 1958, in z Ustavo SFRJ z dne 7. aprila 1963 je bil odprt proces kakovostnih sprememb pri organizaciji JLA, v vojni in vojaški doktrini ter pri širšem angažiranju vseh družbenih subjektov za obrambne naloge. Ta etapa sega časovno do leta 1969, ko je bil sprejet zakon o ljudski obrambi.

V mednarodnem merilu je prišlo do nagle krepitve in uveljavitve politike neuvrščenosti, do postopnega popuščanja hladne vojne in odpiranja procesa popuščanja napetosti, do razpada svetovnega kolonialnega sistema. Leta 1968 je prišlo do intervencije sil Varšavskega pakta na Češkoslovaškem.¹²⁵ Ta intervencija je bila na področju vojaških spopadov med socialističnimi državami še korak naprej od posega na Madžarskem leta 1956. V intervenciji so sodelovale sile petih držav: SZ, DR Nemčije, Poljske, Madžarske in Bolgarije. Intervencije ni nihče zahteval, pač pa so bile vse zakonite češkoslovaške oblasti, partijske in državne, proti njej in so jo najostreje obsodile. Sile, ki so sodelovale pri intervenciji, niso bile nameščene na Češkoslovaškem, ampak so vdrle iz tujine.

V notranjem merilu je bil z Ustavo iz leta 1963 ter »družbeno« in gospodarsko reformo iz leta 1965 intenziviran proces »podružbljanja« na vseh področjih družbenega življenja, upoštevajoč tudi obrambno področje. V Ustavi SFRJ iz leta 1963 je bila ljudska obramba prvič uvedena kot ustavna kategorija, saj je bilo ljudski obrambi in JLA posvečeno posebno poglavje. V Ustavi je bilo zapisano, da je obramba domovine pravica in najvišja dolžnost in čast vsakega občana, delovnih in drugih organizacij ter federacije, republik, občin in drugih družbenopolitičnih skupnosti. Tudi po določbah te ustave so bili JLA, njeno pripravljanje in organiziranje ter zakonodaja na področju ljudske obrambe v izključni pristojnosti federacije. Za organiziranje civilne zaščite, predvojaške vzgoje in za pripravljanje in organiziranje obrambe države nasploh so bile

vrste boja in upiranja prebivalstva, odločilen pa bi bil oboroženi boj. (Enciklopedija Slovenije 12 1993, 200.)

¹²⁴ Povzeto po: Begović 1986, 170-171.

¹²⁵ Po agresiji sil Varšavskega pakta na Češkoslovaško leta 1968, zlasti še po poskusni mobilizaciji večje vojaške enote v Vojvodini, je dozorelo spoznanje, da doktrinarna obrambna načela in strategija oboroženega boja JLA ne zagotavljata varnosti Jugoslavije. Kardelj in Bakarić sta prepričala Tita, da je pristal na formiranje teritorialne obrambe. Nastala je nova vojna doktrina, ki so jo v Beogradu imenovali doktrina splošne ljudske obrambe. (Povzeto po: Munda 2001, 25.)

odgovorne federacija, republike, občine in druge družbenopolitične skupnosti. S tem je bil širše odprt proces decentralizacije nalog ljudske obrambe. Za razvoj ljudske obrambe so bile posebnega pomena ustavne določbe, po katerih ni imel nihče pravice, da bi v imenu SFRJ podpisal ali priznal kapitulacijo ali okupacijo države. JLA se je v tem obdobju v organizacijskem pogledu gradila kot operativno-teritorialna armada. Hkrati z operativnimi poveljstvi in enotami, kot so armade, korpusi in divizije, se je gradila tudi teritorialna sestavina, sestavljena iz teritorialnih poveljstev, partizanskih, teritorialnih in diverzantskih enot. Na ravni armadnih poveljstev in vojaških območij so bila za vojne razmere formirana dvojna poveljstva, operativna in teritorialna. Formiranih je bilo več partizanskih divizij, 143 partizanskih brigad, 52 bataljonov, 1596 občinskih teritorialnih čet ter več teritorialnih in diverzantskih odredov.¹²⁶

6. 2. 4 Nadaljnje podružbljanje splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite (1969-1981)

Kot komplementarna oborožena sila je bila v letu 1968 v posameznih republikah osnovana Teritorialna obramba, uzakonjena pa je bila 11.2.1969 z zveznim Zakonom o narodni obrambi. Oboroženi boj je lahko izvajala samo stalna sestavina jugoslovanskih oboroženih sil, to je JLA, po ustanovitvi Teritorialne obrambe pa obe sestavini skupaj. Na ta način je bila minimalizirana vloga neoboroženih oblik odpora. Funkcionalna vloga JLA pa je morala biti razmejena tudi glede na Teritorialno obrambo. Uvajanje politične decentralizacije in ohranjanje zvezne države predstavlja dvojnost, ki je prizadela jugoslovansko vojsko, saj je bila po svoji zasnovi unitarna jugoslovanska sila. Razlogi za uvedbo TO kot prostorske sestavine oboroženih sil Jugoslavije so bili v zunanjih vojaških grožnjah (gre za obdobje vojaškega posega na Češkoslovaškem), v izkušnjah iz lokalnih vojn tistega časa, in v pritisku tistih profesionalnih vojakov, ki so menili, da se je stalna armada preveč oddaljila od pozitivnih izkušenj partizanskega boja iz druge svetovne vojne. Ta prostorska sestavina naj bi bila sposobna voditi dolgotrajen boj z agresorjem na vsem zasedenem ozemlju, JLA kot stalna vojska pa naj bi sprejela udare na glavnih smereh prodora sovražnika. JLA je imela tri naloge, zaradi katerih se je funkcionalno razlikovala od TO; prva naj bi sprejela boje v prvih obrambnih

¹²⁶ Povzeto po: Begović 1986, 171-173.

ešalonih¹²⁷, medtem pa naj bi se mobilizirala TO, JLA naj bi bila tudi visoko specializirana in vsebovala naj bi vojaško večšino in znanje, JLA naj bi zagotavljala možnosti vojskovanja, vodenja TO ter poveljevanja in nadzora nad TO.¹²⁸

Za nadaljnji razvoj zasnove in sistema SLO in DS so bili posebnega pomena sklepi in stališča 9. kongresa ZKJ marca 1969, sprejetje Zakona o ljudski obrambi, ustavni amandmaji iz leta 1971 ter Ustava SFRJ iz leta 1974 in novi Zakon o ljudski obrambi, sprejet leta 1974, ki je bil leta 1983 dopolnjen. Na področju doktrine pa je bila leta 1976 sprejeta Strategija oboroženega boja, ki je bila leta 1983 predelana in znova sprejeta.

Pomembna značilnost te etape je intenziven proces »podružbljanja« sistema SLO in DS¹²⁹. Po Ustavi iz leta 1974 zakonodaja s področja ljudske obrambe ni bila v izključni pristojnosti federacije, ta je urejala samo temelje sistema ljudske obrambe, temeljne pravice in dolžnosti občanov, organizacij združenega dela, krajevnih skupnosti in drugih subjektov na področju ljudske obrambe ter je določala temelje načrtov in pripravljanih ukrepov za obrambo države. V izključni pristojnosti federacije so bila vsa vprašanja, ki so se nanašala na JLA, vrhovno poveljevanje v oboroženih silah, vojaško pravosodje in nekatera druga skupna vprašanja. Glede na Ustavo iz leta 1974 je bila pravica in dolžnost občin, SAP, SR in drugih družbenopolitičnih skupnosti, da so vsaka na svojem ozemlju uredile in organizirale ljudsko obrambo, pripravile in organizirale teritorialno obrambo in civilno zaščito. V skladu s tem so vse republike in avtonomni pokrajini v svojih ustavah in zakonih, občine in druge družbenopolitične organizacije pa po svojih statutih, uredile in organizirale SLO in DS.¹³⁰

Koncept SLO je v teoretičnem smislu predstavljal celovit in trajen sistem obrambne organiziranosti družbe, zasnovan na socialno-političnih osnovah samoupravnega socializma. V njegovi osnovni ideji je bil vsebovan tudi razredno-socialni in politični pogled na vojno, osnovne oblike organiziranja in pripravljanja »samoupravne družbe« in njenih materialnih sil za splošno obrambno vojno ter osnovne principe njenega

¹²⁷ Del večje vojaške enote, kadar so njeni deli razporejeni drug za drugim v boju, na potovanju ali pohodu.

¹²⁸ Povzeto po: Jelušič 1997, 157.

¹²⁹ Nosilci SLO so bili vsi prebivalci ter vse družbenopolitične skupnosti (republike, avtonomni pokrajini, občine, krajevne skupnosti...), vsi Ozd-i in Sis-i; sodelovali so v vseh oblikah in načinih obrambe, se zanj pripravljali in usposabljali. Vodenje sistema SLO in DS je bilo sestavina splošnih družbenih zadev na vseh ravneh družbenega življenja. Temeljilo je na načelih podrejenosti in izpolnjevanja navodil, vendar tudi na usklajevanju in sodelovanju. (Enciklopedija Slovenije 12 1993, 200.)

¹³⁰ Povzeto po: Begović 1986, 173.

vodenja. V tem pomenu je koncept SLO predstavljal celovit sistem obrambe pred vsemi vrstami splošnih nevarnosti, zasnovan pa je bil na vesplošnem sodelovanju in neposredni aktivnosti vseh zmožnosti države¹³¹.

Glede organiziranja in strateške uporabe oboroženih sil je prišlo v tej etapi do sprememb. Oborožene sile so bile organizirane v JLA in TO kot dela enotnih oboroženih sil¹³².

Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti je določal, da se za vodenje SLO in DS na vseh ravneh ustanovijo komiteji za SLO in DS; vodili so jih predsedniki občinskih in mestnih komitejev Zveze komunistov, republiškega pa predsednik CK ZK republike. Druženopolitične skupnosti (SR, SAP, občine) so vsaka na svojem območju organizirale ljudsko obrambo in zaščito prebivalstva, organizirale in pripravljale teritorialno obrambo, ob morebitnem napadu na državo pa naj bi organizirale in vodile vseljudsko obrambo. Druženopolitične organizacije so imele osrednjo vlogo pri razvijanju obrambne zavesti. SLO se je opirala na vse človeške, gmotne in druge zmogljivosti države. V SLO in DS so sodelovali vsi sposobni prebivalci, vključeni v posebne sile SLO ali neposredno v svojih življenjskih in delovnih okoljih. Za opravljanje posebnih nalog SLO so bile organizirane posebne sile SLO, oborožene sile, civilna zaščita ter služba za opazovanje in obveščanje. Neposredno sodelovanje prebivalstva pri obrambi in zaščiti je bilo edino v Sloveniji organizirano tudi v Narodni zaščiti kot organiziranim samoobrambnem in samozaščitnem delovanju prebivalstva, ki ni bilo vključeno v posebne sile SLO in DS.¹³³

6. 2. 5 Demontaža SLO in doktrina specialne vojne (1981-1991)

Obdobje 1981-1991 predstavlja zadnje desetletje razvoja OS SFRJ in je bilo že v začetni fazi soočeno s posledicami smrti vrhovnega poveljnika maršala Tita leta 1980, saj predsedstvo SFRJ kot kolektivni organ na armado ni imelo takšnega vpliva kot Tito,

¹³¹ V jugoslovanski federativni skupnosti je SLO predstavljal izraz skupnih interesov in zavesti o usodni povezanosti vseh narodov in narodnosti, povezujoče naj bi deloval med »delovnimi ljudmi« SFRJ ter omogočal kohezijo samoupravne družbe v moralno-političnem, socialnem, ekonomskem in kulturnem pogledu. (Povzeto po: Vojna enciklopedije 6, Izdanje redakcije vojne enciklopedije (Beograd 1973) 425.)

¹³² Osnove enotnosti oboroženih sil so po Živkoviću opredeljevale: družbeno-razredna osnova socialistične samoupravne družbe; enotnost ciljev in nalog v vojni in miru; enotna doktrina in strategija; enotnost organiziranja; enotnost vodenja in poveljevanja; enotnost uporabe oboroženih sil v vojni in miru; enotnost materialnega in zdravstvenega zavarovanja in enakopravnost in enotnost narodov. Ti dejavniki naj bi predstavljali temeljne osnove, na katerih je bila zasnovana enotnost oboroženih sil Jugoslavije. (Povzeto po: Živković 1985, 180.)

¹³³ Povzeto po: Enciklopedija Slovenije 12 1993, 200.

zaradi česar je armada sama hotela prevzeti to vlogo. »JLA se je razvijala kot velik avtonomen sistem, ne meneč se za spremembe tako v geopolitičnem prostoru in notranjepolitičnem področju.«¹³⁴

Postopno se je znotraj JLA izoblikoval velikosrbski koncept, ki je povzročil demontažo SLO, zaradi česar je TO v nekaterih republikah (še posebej v Sloveniji) pridobivala na pomembnosti in hkrati manjšala vpliv JLA znotraj OS. Takšno stanje je zato gnalo JLA v reorganizacijo OS SFRJ leta 1988, ki je popolnoma zanemarila administrativne meje republik in pokrajin ter je bila izpeljana mimo slovenskih oblasti. JLA je uspelo ukiniti 9. armado s poveljstvom v Ljubljani in prenesti sedež na novoustanovljeno 5. armadno območje v Zagreb, zmanjšati pristojnosti TO in prenesti del pristojnosti z republiških vodstev na Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo.¹³⁵ To so uredili tako, da so družbenopolitičnim skupnostim odvzeli vpliv na poveljevanje in vodenje TO, hkrati pa so oblikovali bojevališča ter korpuse, katerim so v primeru vojne podredili republiške sile TO. Generalštab JLA so preoblikovali v skupni Generalštab OS SFRJ, kateremu je postala podrejena tudi TO. S tem so štabi, enote in ustanove TO praktično postali del JLA, tako kot so do leta 1969 to bile partizanske brigade.¹³⁶

Leta 1990 je v GŠ JLA nastal tudi Operativni načrt RAM s ciljem obrambe socializma in Jugoslavije oziroma preprečitve zamenjave oblasti v Sloveniji in zlasti na Hrvaškem, dejansko pa je v duhu velikosrbske politike ciljal na oblikovanje novih zahodnih meja Srbije. Ker naj bi bila država na robu državljanske vojne, so se med 12. in 15. marcem 1991 zvrstile skupne seje štaba vrhovnega poveljstva (združena Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo in GŠ OS) in predsedstva SFRJ, na katerih pa predsedstvo ni sprejelo predlogov za uvedbo izrednih razmer ter povečanja bojne pripravljenosti JLA. Zaradi tega se je JLA opredelila za koncept zaščite in obrambe srbskega naroda zunaj Srbije in zbiranje JLA na mejah prihodnje Jugoslavije.¹³⁷

Na ta način bi se vojaštvo iz orodja v službi države poskušalo spremeniti v gospodarja te države (kar bi pomenilo neke vrste tihi državni udar), čemur pa sta se Slovenija in za njo še Hrvaška ter druge liberalno usmerjene republike z osamosvajanjem odkrito uprle. S tem se je zgodilo ravno tisto, proti čemer se je JLA vseskozi odločno upirala – razpad Jugoslavije.

¹³⁴ Marković 2007, 35.

¹³⁵ Marković 2007, 103.

¹³⁶ Prav tam, 36.

¹³⁷ Povzeto po: Marković 2007, 36-37.

V obdobju jedrskega ravnotežja, tehnološke revolucije in splošnega položaja mednarodnih odnosov se je na ameriških tleh razvila tudi nova in sodobnejša doktrina, ki so jo poimenovali doktrina spopada nizke intenzivnosti (SNI), pri čem gre pravzaprav za nekonvencionalno vojno. *»Spopad nizke intenzivnosti je politično-vojaški spopad v omejenih razmerah za doseganje določenih političnih, socialnih, ekonomskih in psiholoških ciljev. Spopad je pogosto tudi dolgotrajen in se pojavlja v različnih oblikah, od diplomatskih, ekonomskih in psiholoških pritiskov, pa vse do državnega terorja in vzpodbujanja uporov. Spopad je navadno omejen na določeno geografsko področje, obenem pa so značilne tudi omejitve glede oborožitve, taktike in stopnje nasilja.«*¹³⁸ Pri SNI gre za novo doktrino ameriških vojaških in drugih intervencij, ki so jo za kopensko vojsko ZDA uradno razglasili januarja leta 1981 in je globalno vsekakor rezultat nuklearnega ravnotežja med Zahodom in Vzhodom, kakor tudi izraz tehnološke revolucije in ekonomske neenakosti med Severom in Jugom. Sicer pa gre za svojevrstno evolucijo strategije posrednega nastopanja in specialne vojne. Po tej doktrini se namreč primarna vloga ne daje vedno zgolj oboroženim silam, temveč je na prvem mestu nebojno (neoboroženo) delovanje oziroma posebne (specialne) operacije, kot so diplomatsko-politične, psihološko-propagandne, subverzivno-teroristične, ekonomsko-finančne, socialno-humanitarne ter druge oblike delovanja in pritiskov. V ožjem smislu lahko SNI razumemo kot omejeno ali kontrolirano (dirigirano) politično-vojaško angažiranje, največkrat dolgotrajnega značaja, v katerem prevladujejo nebojno in nestično delovanje, predvsem razne oblike pomoči, zaščite, obrambe (posebno notranje obrambe, po domače državljanske vojne, secesijske vojne, tudi slovenske inačice – osamosvojitvene vojne), aktivne prevecije, pritiskov (sankcij) in demonstracij sile. Dejansko gre za iniciranje in vodenje – dirigiranje kriznih situacij (brez uporabe jedrskega orožja), pa tudi odločna in kratkotrajna bojna delovanja (posegi) na kopnem, morju ter v zračnem prostoru in vesolju. Izraz »specialna vojna« je v bistvu sovjetska inačica SNI oziroma neoboroženega delovanja, njeni elementi pa so bili zajeti tudi v tretji balkanski vojni (1991-1995), ki jo nekateri poimenujejo celo »verska vojna«.¹³⁹

¹³⁸ Peter A. Bond, *Balkanski vojaški poligon*, Revija Borec (Ljubljana 1998) 1.

¹³⁹ Povzeto po: Bond 1998, 1-11.

7 VLOGA JLA V JUGOSLOVANSKI DRUŽBI

Vloga oboroženih sil je skrb za varnost, ki sodi med temeljne družbene vrednote, razumemo pa jo lahko tudi kot splet okoliščin, v katerem so te temeljne družbene vrednote zaščitene. Varnost je torej lahko sredstvo ali pa metoda zavarovanja družbenih vrednot, to pa pomeni, da so oborožene sile dolžne ohranjati tako varnost kot same sebe kot simbol te varnosti. Znotraj civilno-vojaških odnosov se torej s strani politike in tudi širše javnosti oblikujejo neke zahteve do vojske oziroma se nad njo vrši nadzor. Ta pričakovanja politike in širše javnosti do vojske so sicer v pragmatičnem smislu bržkone identična, vendar pa je tudi jasno, kdo ima tu neposreden vpliv na vojsko. Težko je sicer ločevati civilno-vojaške odnose na odnose vojske do politike in na odnose vojske do javnosti, saj so vsi med seboj zelo tesno povezani. Je pa to seveda vsaj deloma možno, saj se je do sedaj večina raziskovalcev lotevala zgolj odnosov vojske in politike, manj pa se je ukvarjala z odnosi vojske do javnosti in obratno. Pri slednjih nimam v mislih le splošnega javnega razpoloženja do vojske, temveč neposredna dejstva njunega sožitja; kaj sta torej skupaj počeli in česa ne, kako so sodelovali in kaj jih je k temu pritegnilo. Ob vsem tem pa je vredno razmišljati tudi o tem, da gre pri odnosih med vojsko in politiko predvsem za odnose vojaškega in političnega vrha, medtem ko gre pri odnosih vojske in javnosti predvsem za razmerja med vojaki in ostalimi državljani.

7.1 ODNOSI MED PARTIJO IN ARMADO

Pri analizi odnosov med vojsko in politično oblastjo je potrebno upoštevati teoretična izhodišča o civilno-vojaških odnosih. Gre torej za predstavitev odnosov med vojsko in oblastjo z vidika ravnotežja oziroma neravnotežja med funkcionalnim in socialnim imperativom, kar vpliva na stopnjo legitimnosti vojske v družbi, kot tudi z vidika koncepta vojaške profesije ter z vidika koncepta poseganja vojske v politiko, pri čemer je treba iskati motive, priložnosti ter ravni in metode tega poseganja.

»Pri analizi odnosov med armado in partijo v Jugoslaviji v preteklosti je treba izpostaviti dejstvo, da ni šlo za dve rivalski instituciji, temveč da je bilo njuno medsebojno razmerje postavljeno že med narodnoosvobodilno vojno. Partizanske enote kot osnovo za formiranje Jugoslovanske armade je ustanovila Komunistična partija

(proletarske brigade) in sicer za vodenje boja proti okupatorju in za vodenje revolucije.»¹⁴⁰ Kot nosilka tradicij narodnoosvobodilnega boja, v katerem je v imenu bratstva in enotnosti ter zmage proti okupatorju in v državljanski vojni bila utemeljena socialistična revolucija, je zvezna vojska imela zagotovljen prvi temelj svoje legitimnosti. Formalne zveze s politično avtoriteto v obliki vodstva ZKJ, ki so se utemljevale s partokratskim nadzorom preko partijskih organizacij znotraj vojske, pa so ji zagotovljale drugi temelj njene legitimnosti.¹⁴¹

JLA je svojo legitimnost utemeljila na revolucionarni dediščini, zato je ta vgrajena v zasnovo vojaške doktrine in tako delovala kot protislovje obrambni doktrini Jugoslavije. Jugoslovanska vojska se ni mogla zadovoljiti z obrambo obstoječega, zato je nenehno bdela nad protirevolucionarnim razpoloženjem (politična emigracija) in s tem bila osredotočena na nenehno odkrivanje sovražnikov. To pa je napovedovalo policijsko vlogo armade v časih, ko bi zaradi radikalnih sprememb v mednarodnih odnosih prišlo do očitnega zmanjševanja zunanje ogroženosti Jugoslavije.¹⁴² Torej takrat, ko je bilo porušeno ravnotežje med funkcionalnim in socialnim imperativom v prid slednjega.

»Vojaška prisotnost v jugoslovanski politiki je bila nasprotno sorazmerna z legitimnostjo političnega sistema. Visoka stopnja legitimnosti političnega sistema je preprečevala poskuse fizičnega vpletanja vojske v državne zadeve oziroma zmanjševala je potrebo vojaške elite po ukvarjanju s političnimi zadevami. In nasprotno, ko je politična legitimnost civilne vladavine oslabela, so se povečale možnosti za vpletanje vojske v politiko, jugoslovanska vojska je povečala svojo politično vlogo, visoki vojaški poveljniki pa so začeli z viška gledati na civilne politike.»¹⁴³ Dokler je torej javnost verjela v sistem in ga podpirala, vojska ni kazala večjih teženj po vmešavanju v politične zadeve, se je pa to zgodilo takoj, ko so politične oblasti začele izgubljati svoj ugled, saj bi bil z ogrožitvijo sistema ogrožen tudi njen obstoj oziroma njena latentna narava. Prav v tem pa se kaže dvojna vloga oboroženih sil po Edmondsu; da so oborožene sile dolžne ohranjati varnost in tudi same sebe kot simbol te varnosti; varnost je namreč mogoče opredeliti kot sredstvo za dosego nekega cilja ali kot cilj sam.

¹⁴⁰ Jelusič 1997, 146.

¹⁴¹ Povzeto po: Jelusič 1997, 145-146.

¹⁴² Jelusič 1997, 146.

¹⁴³ Prav tam, 142-143.

Pomembna razlika v mnenjih o vlogi JLA med Slovenijo in drugimi deli Jugoslavije je izhajala še iz vojne. Slovenija je bila namreč edina pokrajina, v kateri je civilna oblast (OF oziroma njen izvršni odbor) imenovala organe nove ljudske oblasti. Partizanska vojska je bila zgolj »udarna pest« mnogo širše in razvejane odporniške organizacije, ki je bila do marca 1943 tudi koalicijska. Drugod po Jugoslaviji je bil proces nasproten, saj so predvsem vodstva partizanskih enot imenovala organe civilne oblasti, pa tudi sicer je bilo vse povezano z vojsko, kar je *imelo »...trajno posledico v teh odnosih in vojaški vrh se ni nikoli čutil povsem podrejen organom federacije.«*¹⁴⁴

7. 1. 1 Neposredni poveljni razvoj (1945-1948)

Po koncu druge svetovne vojne je bil izveden organizacijski prehod JA iz vojne organizacije v mirnodobno. 1. januarja 1945 so bile z ukazom vrhovnega poveljnika maršala Josipa Broza – Tita ustanovljene 1., 2. in 3. armada, 2. marca pa tudi 4. armada. Kot nadaljevanje te reorganizacije 1. marca sledil ukaz o preimenovanju NOV in POJ v Jugoslovansko armado (JA), Vrhovni štab pa je bil s tem ukazom reorganiziran v Generalštab JA kot neposredni organ Poverjenišтва ljudske obrambe za celotne oborožene sile.¹⁴⁵ Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije so bili v JA integrirani z 31. majem 1945.¹⁴⁶

Povojne razmere so zelo odsevale v graditvi oboroženih sil. JA oziroma Titova armada je po vojni označena kot osvoboditeljica in je tako sinonim za ljubezen do domovine in do svobode ter element kohezije jugoslovanskih narodov. *»Narodno osvobodilna vojska je pod vodstvom tovariša Tita združila v svojih vrstah sinove vseh jugoslovanskih narodov: pod geslom bratstva in enotnosti je utrjevala njihovo nerazdružljivo zvezo in postavila trdne temelje federativni ljudski republiki Jugoslaviji. Jugoslovanska armada čuva in nadalje razvija to bratstvo in enotnost; vse pridobitve in slavne tradicije narodno osvobodilne borbe.«*¹⁴⁷ JA tako postane hkrati porok za nadaljnji socialistični razvoj družbe, seveda v protiimperialističnem duhu, pri čemer glavno organizacijsko vlogo ohranja partija, Tito pa ostaja vrhovni poveljnik in voditelj.

¹⁴⁴ Božo Repe, Vzroki za spopad med JLA in Slovenci, Vojaška zgodovina, št. 1/5 (9), letnik 6, Generalštab Slovenske vojske, Vojaški muzej (Ljubljana 2005) 5.

¹⁴⁵ Oružane snage Jugoslavije, 1941-1981, Vojno izdavački zavod (Beograd 1982) 72.

¹⁴⁶ Povzeto po: Marković 2007, 30-32.

¹⁴⁷ Pozdrav jugoslovanski armadi, SP, 21.12.1947, številka 299.

Bratstvo in enotnost je bila pomembna parola, povojno jugoslovansko vojsko je namreč označevala specifična enonacionalnost. Pripadniki posameznih narodov so sicer vstopali v oficirski zbor, toda pogoj za njihovo napredovanje je bila asimilacija v nadjugoslovanstvo¹⁴⁸. Oficirji so namreč pogosto zatrjevali, da so najprej Jugoslovani, šele nato pripadnik svojega naroda (nacionalno zavedni oficirji so bili označeni kot politično neprimerni).¹⁴⁹ »Legitimnost, utemeljeno na revolucionarnem bistvu, je zamenjal nadnacionalni, nadjugoslovanski značaj.«¹⁵⁰ Prav to pa se priznava tudi v naslednjih besedah: »Razširjajte in poglobljajte neporušene vezi armade z ljudstvom! Enote narodnoosvobodilne vojske, partizanskih oddelkov in armade so bile v vojni kovačnica bratstva in enotnosti naših narodov.«¹⁵¹, kjer Josip Broz Tito odkrito priznava, da so jugoslovanski narodi v novi državi združeni umetno, vojska pa z leti nato postane »...nekakšen model za »talilni lonec« narodov ali za ustvarjanje novega supernaroda.«¹⁵² Graditev socializma in socialistične družbe, ki je bila ena izmed nalog vojske po vojni, lahko razumemo tudi na tak način. JLA si je torej etnično reprezentativnost vojske razlagala po svoje, ta razlaga pa se tako z vidika koncepta vojaške profesije kot tudi v praksi ni izkazala za najbolj primerno oziroma trajno. Kot že omenjeno, je imel Tito kot voditelj tako civilno kot vojaško vlogo, kar je jasno razvidno v naslovu nekega članka v Slovenskem poročevalcu *Povelje vrhovnega komandanta oboroženih sil in ministra za narodno obrambo za 22. december 1947*.¹⁵³ »KPJ je bila tudi v povojnem obdobju vodilna in edina politična sila, tako v družbi kot v JA. Politični komisarji so svojo vlogo razširjali in postali partijski voditelji.«¹⁵⁴ Za neposredno povojno obdobje je v vojaški strukturi poveljevanja značilno dvostarešinstvo oziroma dvovladje komisarstva in komandantstva: »Poveljnik o pomembnih zadevah, tudi čisto vojaških, ki so spadale pod poveljevanje, ni mogel

¹⁴⁸ Večina večnacionalnih vojska ima proti morebitni prevladi enega naroda vgrajen varnostni mehanizem. V švicarski vojski je to trojezičnost vseh oficirjev, v JLA pa je bilo obratno – varnostni mehanizem proti izstopanju značilnosti posameznih narodov je bil v nekakšnem nadjugoslovanskem jeziku, v ekavski in črnaški latinici zapisane srbsčine (Službeni pravilnik), ki je bila najbolj oddaljena slovenskemu in albanskemu jeziku ter najbolj blizu jeziku, ki se uporablja v Srbiji, BIH in Črnih gorih. (Povzeto po: Jelusič 1997, 142)

¹⁴⁹ Jelusič 1997, 150.

¹⁵⁰ Oružane snage Jugoslavije 1982, 146.

¹⁵¹ Josip Broz Tito, 21.12.1947, citirano po: *Povelje vrhovnega komandanta oboroženih sil in ministra za narodno obrambo za 22. december 1947*, SP, 21.12.1947, številka 299.

¹⁵² Jelusič 1997, 125.

¹⁵³ *Povelje...*, SP, 21.12.1947, številka 299.

¹⁵⁴ Marković 2007, 32.

odločati brez komisarja.»¹⁵⁵ To pomeni, da so tudi podrejeni vojaki odgovarjali oziroma upoštevali navodila dveh nadrejenih, kar je včasih predstavljalo rahlo zmedo, zato so dvostarešinstvo kasneje, leta 1952, odpravili. Vojaške komisije, ki so nadzirale partijske organizacije znotraj vojske, so skrbele za tesno sodelovanje partijskih organizacij na terenu s partijsko organizacijo v vojski, kakor tudi za delo na predvojaških usposabljanjih. Njihovo delo so nadzirala nacionalna partijska vodstva skupaj s partijskim vodstvom vojske, ki je imelo svoj center v dotični republiki, pri tem pa je moralo partijsko vodstvo vojske vzdrževati stalni stik z nacionalnim partijskim vodstvom.¹⁵⁶ Nacionalna vodstva so preko aktivne udeležbe članov partijskih organizacij na terenu in z vojsko zagotavljala vodilno vlogo Partije tudi v vseh fizikturnih organizacijah, še posebej pa so v njihova vodstva vnašala duh patriotizma, delovnega elana in tekmovalnosti.¹⁵⁷

»JA je bila po drugi svetovni vojni zmagovalka, z v bojih prekaljenim, vendar nešolanim vojaškim kadrom, brez vojaškostrokovne in splošne izobrazbe.»¹⁵⁸ Pri novačenju kadra, predvsem starešin oziroma častnikov, so iskali vojaško-politične voditelje iz NOV, partizanskih odredov in JA, ki niso imeli čina ali ranga, potem partijske voditelje s terena, ki med NOB niso bili na vodilnih položajih ter tiste, ki so bili med NOB na vodilnih položajih, po vojni pa so delali kot partijski delavci na terenu.¹⁵⁹ V vsakem primeru so torej morali biti že med vojno kakorkoli politično angažirani. Zaradi potreb po strokovnem univerzitetno izobraženem vojaško-upravnem kadru, ki so terjale 500 novih študentov, ki bi po končanem študiju služili JA, so morali narediti izjemo. V poštev so namreč prišli poleg došolanih dijakov partizanskih gimnazij in pripadnikov JA tudi vsi študentje naravoslovnih in tehniških fakultet.¹⁶⁰ Profesionalnost vojske sta torej tako partija kot armada razumeli po svoje.

Tudi pri pridobivanju rekrutov so poskrbeli, da se nič ni odvijalo mimo partijskega nadzora, kar je razvidno iz depeše CK KPJ iz leta 1946: *»...kjer je to mogoče, naj bo*

¹⁵⁵ Ivan Dolničar, 2005, citirano po: Jak Koprivc, Generalov let: Spomini generala Ivana Dolničarja, Modrijan (Ljubljana 2005) 32.

¹⁵⁶ (Okrožnica) CK KPJ Centralnom Komitetu KPS – Ljubljana, 4.5.1946. AS, CK ZKS (1589), t.e. 273/9 (škatla 10).

¹⁵⁷ Prav tam.

¹⁵⁸ Marković 2007, 31.

¹⁵⁹ (Okrožnica) CK KPJ Centralnom Komitetu KP Slovenije, 5.3.1947. AS, CK ZKS (1589), t.e. 274/4 (škatla 10).

¹⁶⁰ (Okrožnica) CK KPJ Centralnom Komitetu KP Slovenije, 2.9.1946. AS, CK ZKS (1589), t.e. 273/19 (škatla 53).

član mestnega odbora, ki je član rekrutne komisije, tudi član občinskega (rejonskega) komiteja ali vsaj član Partije. S tem se zagotovi, da bo v vsaki rekrutni komisiji partijski predstavnik tistega sreza, na katerem se vrši rekrutacija....»¹⁶¹

Ker je bila revolucionarna, torej režimska, vojska predvsem v funkciji graditve in zagotavljanja političnega režima, je popolnoma logično, da je uživala svojo politično legitimnost, saj jo je partija najbolj potrebovala, da preko nje utrdi tudi svoj položaj. Formalno ji je legitimnost podarilo tudi ljudstvo. Upam si reči, da so bili to predvsem delavci in kmetje, ki naj bi z revolucijo največ pridobili (in tudi so), manj pa ljudje iz liberalnih ali celo nasprotnih vrst, ki so se borili za neko drugo svobodo. Formalno je torej vojska imela zagotovljeno splošno podporo ljudstva, tudi na račun povojnih pobojev in lustracij, ali pa le zaradi strahu pred njimi.

Za prvo obdobje je torej dokaj logično izpostavljen predvsem socialni imperativ, kar pa ne traja dolgo; po sporu z Informbirojem se je situacija namreč hitro spremenila.

7. 1. 2 Jugoslovansko iskanje lastnih rešitev in opiranje na lastne moči (1948-1958)

Obdobje od 1948 do 1951 velja za eno najtežjih obdobj v zgodovini povojne Jugoslavije. V kratkem času je bilo treba zamenjati obrambni koncept ter prerazporediti JA z okrepitvijo na vzhodu in severu. Že proti koncu leta 1948 sta bila ustanovljena lastna vojaška industrija in najvišje vojaško šolstvo.¹⁶² Armada je bila namreč zaradi svoje revolucionarne dediščine in nadjugoslovanskega značaja zelo primerno sredstvo utrjevanja novega režima in politične vzgoje ljudstva. *»Revolucionarni značaj naše armade in vodilna vloga naše Partije v njej sta zagotavljala in zagotavljata monolitnost, trdnost in moralno silo. Avantgardna vloga članov Partije in komunistične mladine v armadi je bila in je eden bistvenih činiteljev za krepitev njene organizacijske trdnosti, dvig njene politične zavesti, pravilno osvajanje in prenašanje partijske smeri na nepartijske množice in poroštvo za praktično izvajanje te smeri.«¹⁶³* Partija si je zaradi tega še bolj prizadevala vojsko približati ljudstvu, med osnovne naloge partije v agitaciji in propagandi je namreč spadala tudi skrb za populariziranje vojske.¹⁶⁴ Profesionalnost vojske so torej razumeli čisto po svoje. V nekem intervjuju s Titom, ki ga je opravil

¹⁶¹ (Okrožnica) CK KPJ partijskom rukovodiocu IV. Armije, 30.7.1946. AS, CK ZKS (1589), t.e. 273/18 (škatla 10).

¹⁶² Marković 2007, 32.

¹⁶³ Ob dnevu jugoslovanske armade, SP, 22.12.1948, številka 303.

¹⁶⁴ Odlok i pismo CK KPJ o sazivu V. Kongresa KPS, 22.5.1948. AS, CK ZKS (1589), t.e. 275/18 (škatla 10).

glavni urednik Narodne armije in nato objavil Slovenski poročevalec, Tito celo razloži to posebno razumevanje vojaške profesionalnosti, ko primerja JLA z ostalimi vojskami v kapitalističnem svetu ali SZ, saj ugotavlja, da »...stopajo le te po drugi poti, ki napravi armado samo za orodje, sposobno vojskovanja, /.../ , ne dovoljujejo pa jim splošnega političnega dela v armadi, kulturne vzgoje itd. Tako ustvarjajo iz teh ljudi popolnoma vojaško militaristično orodje, ki pa v hudih porazih popolnoma razpade. Razpade zato, ker nima korenin v ljudstvu, ker te korenine vsak dan režejo in ruvajo, ker hočejo, da bi bilo to orodje sposobno nastopiti tudi proti lastnemu ljudstvu. Mi pa nikoli nismo nameravali in ne nameravamo usmerjati naše armade, da bi se dvignila proti lastnemu ljudstvu, saj so njene korenine prav v njem.«¹⁶⁵ V takratnih jugoslovanskih razmerah, ko so bili jugoslovanski narodi zaradi večletnih zunanjih groženj še enotni, je vse povedano najbrž celo še držalo.

Zaradi spora z Imformbirojem leta 1948 je bil sklican zgodovinski 5. kongres KPJ, na katerem so predvsem dokazovali enotnost jugoslovanskih komunistov z njihovim vodstvom in politiko. Prav tako pa ta spor prinese medsebojno sumničenje znotraj armade in okrepi se vloga varnostnoobveščevalnih služb, ki so opravljale vlogo političnega oziroma ideološkega nadzornika tako v vojski kot zunaj nje. Veliko ljudi iz vojske so zaradi teh sumničenj aretirali in jih po sojenju ali brez sojenja poslali v taborišča.¹⁶⁶ General Ivan Dolničar v svojih spominih celo pravi: »Mislim celo, da je imela v armadi protiobveščevalna služba večjo moč in vpliv kot zveza komunistov.«¹⁶⁷ S to situacijo pa sovpada tudi obračun z Djilasovim liberalističnim pisanjem v člankih oziroma z njegovimi kritičnimi pogledi na dogmatizem in vsakršno ekskluzivnost v zvezi komunistov.¹⁶⁸ Služba državne varnosti (SDV) oziroma Uprava državne bezbednosti – UDBA, kot se je imenovala vojaška politična policija in katere šef je bil Aleksandar Ranković je postala še večji strah in trepet, saj so ji zakoni omogočali skoraj neomejen pristojnosti, ki pa so jih udbovci upoštevali samo formalno.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Josip Broz Tito, 21.12.1953, citirano po: Vzrasla iz ljudstva je tudi danes naša armada njegov sestavni del, SP, 22.12.1953, številka 301.

¹⁶⁶ Povzeto po: Koprivc 2005, 88-95.

¹⁶⁷ Ivan Dolničar, 2005, citirano po: Koprivc 2005, 108.

¹⁶⁸ Koprivc 2005, 106-107.

¹⁶⁹ Povzeto po: Bogdan Sajovic, Udba, zbirka Sledi, Založba Karantanija (Ljubljana 2006) 15-26.

V času najhujšega pritiska Stalina so za Državni sekretariat za ljudsko obrambo odvajali približno 23% nacionalnega dohodka.¹⁷⁰ Komaj so se leta 1953 odnosi z vzhodnimi državami umirili, že je prišlo do tržaške krize zaradi nerešenega mejnega vprašanja z Italijo, posledično pa do delne mobilizacije OS in koncentracije na zahodnih mejah. V tem obdobju, na dan JLA, 22. decembra 1951, se je z ukazom vrhovnega poveljnika Tita JA preimenovala v JLA.¹⁷¹

Ker je bilo pri dvostarešinstvu nekaj zmede glede nadrejenosti so ga leta 1952 odpravili in začeli uvajati enostarešinstvo in krepitev subordinacije, kar je negativno vplivalo na notranje odnose v armadi, ker so bile vse dejavnosti podrejene poveljevanju in subordinaciji.¹⁷² Leta 1953 je bila odpravljena funkcija političnih komisarjev in uveden sistem enostarešinstva; namesto političnih komisarjev so uvedli funkcijo pomočnikov poveljnikov za moralno-politično vzgojo, kar je potrdil tudi državni sekretar za narodno obrambo Ivan Gošnjak v intervjuju za Narodno armijo, ko je na vprašanje o posledicah enostarešinstva odgovoril: *»Predvsem je komandni kader, namreč starešine, /.../, postal v polnem smislu vzgojitelj podrejenih starešin in vojakov. ...Ni dvoma, da zahteva to od njih v bodoče še bolj intenzivno delo na političnem kakor tudi splošno-kulturnem izpopolnjevanju. Brez tega ne bodo mogli biti dobri in vsestranski vzgojitelji....«*¹⁷³ Armada se je zelo zmanjšala in starešine so upokojevali.¹⁷⁴

7. 1. 3 Doktrina splošne ljudske obrambne vojne (1958-1969)

Obdobje 1958 – 1969 se je začelo z uvajanjem doktrine splošne ljudske obrambe in končalo z iskanjem najboljših rešitev za formiranje teritorialne obrambe. Do izoblikovanja in definiranja doktrine splošne ljudske obrambne vojne leta 1958 so pripeljali tako zunanji kot notranji dejavniki. Ukaz vrhovnega poveljnika OS, izdan junija 1958, je odredil, da se v vojni po podjetjih, občinah in okrajih formirajo bataljoni narodne vojske in štabi odredov narodne vojske, te enote pa bi bile v vojni podrejene poveljstvom vojaških območij (do sprememb v organizaciji pride med leti 1959 in 1964).¹⁷⁵ Na tak način so podružbljali obrambo in zaščito dežele. To je bil tudi čas

¹⁷⁰ Oružane snage Jugoslavije 1982, 134.

¹⁷¹ Prav tam, 164.

¹⁷² Koprivc 2005, 33.

¹⁷³ Ivan Gošnjak, 21.12.1954, citirano po: Potreb za armado ne smemo zanemarjati, Izjava generalnega polkovnika Ivana Gošnjaka ob Dnevu JLA, SP, 22.12.1954, številka 298.

¹⁷⁴ Marković 2007, 32.

¹⁷⁵ Oružane snage Jugoslavije 1982, 166.

domnev, da bi se lahko na Jugoslavijo izvedla agresija z radikalnim ciljem, ki bi vključevala celo napad z jedrskim orožjem.¹⁷⁶

V odgovor na takšno mednarodno stanje oboroževanja obeh blokov je Jugoslavija morala pritegniti k delu »...vse organe in organizacije naše družbe od zveznih organov oblasti do organov in ustanov v komuni in vsakega državljana posebej.«¹⁷⁷ To pa ni pomenilo le angažiranja s strani ljudstva, tudi vojska je bila udeležena v vseh civilnih institucijah. Pripadniki JLA so tako aktivno delali v organih ljudskih oblasti in družbenih organizacij ter v organih družbenega upravljanja (hišnih svetih, stanovanjskih skupnostih, šolskih in drugih odborih in komisijah).¹⁷⁸ Bili pa so že tudi politično dobro razgledani (vsaj toliko, kot bi »morali« biti): »...Pripadniki JLA redno spremljajo vse akcije ZKJ in naših državnih organov na zunanjem in notranjem področju, povsem podpirajo te akcije in so zmerom zanesljiva opora naši miroljubni politiki.«¹⁷⁹

Na četrtem tako imenovanem brionskem plenumu CK ZKJ, 1. julija 1966, je Tito obračunal tudi s šefom Udbe, Aleksandrom Rankovićem.¹⁸⁰ Po tem plenumu se je vloga varnostnoobveščevalnih služb za nekaj časa zmanjšala, vendar so se kmalu spet razbohotile.¹⁸¹

Velike spremembe v organizaciji vojske pa je prinesla češka pomlad leta 1968, ko je jugoslovansko politično in vojaško vodstvo, predvsem pa Tito, predvidevalo, da se JLA na morebitno agresijo vzhodnega bloka sama ne bo zmogla učinkovito odzvati, zaradi česar so osnovali TO.

7. 1. 4 Nadaljnje podružbljanje splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite (1969-1981)

Obdobje med 1969 in 1985 je s sprejemom Zakona o ljudski obrambi februarja 1969 pomenilo novo fazo v razvoju koncepta SLO in DS SFRJ. Z zakonom sta bili določeni enotnost in sestava OS SFRJ. Kot komplementarna oborožena sila je bila v letu 1968 v posameznih republikah osnovana Teritorialna obramba. Oboroženi boj je lahko izvajala samo stalna sestavina jugoslovanskih oboroženih sil, to je JLA, po ustanovitvi

¹⁷⁶ Povzeto po: Marković 2007, 34.

¹⁷⁷ Ivan Gošnjak, 21.12.1961, citirano po: Naša armada – porok za ohranitev miru, Delo, 22.12.1961, številka 349.

¹⁷⁸ Pripadnik JLA tudi družbeni delavec, Delo, 21.12.1960, številka 347.

¹⁷⁹ Božo Šašić, 21.12.1963, citirano po: 22 let JLA, Delo, 22.12.1963, številka 349.

¹⁸⁰ Bogdan Sajovic 2006, 30-33.

¹⁸¹ Koprivc 2005, 108.

Teritorialne obrambe pa obe sestavini skupaj. *»Uvajanje politične decentralizacije in ohranjanje zvezne države predstavlja dvojnost, ki je prizadela jugoslovansko vojsko, saj je bila po svoji zasnovi unitarna jugoslovanska sila.«*¹⁸² Temelj, na katerem so bile zgrajene celotne oborožene sile je namreč bila njihova povezanost z ljudstvom, z decentralizacijo pa je kmalu vzklikl tudi nacionalizem.¹⁸³

Jugoslovanska vojska je vstopila v politiko, ko je bil jugoslovanski režim prvič v resni krizi legitimnosti, kar se je zgodilo že leta 1971 ob vzponu hrvaškega nacionalističnega gibanja, ki je bil prva notranja grožnja za celovitost jugoslovanskega političnega režima in s tem tudi grožnja za legitimnost režima. Ta je takrat že uspešno obračunal s slovenskimi liberalnimi političnimi voditelji (Stane Kavčič), ter kasneje tudi z novimi liberalnimi elitami drugih jugoslovanskih republik (srbska politika Marko Nikezić in Latinka Perović). *»Za vsako posamezno republiko je ta obračun pomenil gospodarsko, politično in duhovno vračanje v razvoju, zato lahko rečemo, da je bilo za vsako od njih simbolično »leto 1971« prelomno v smislu delegitimacije zveznih oblasti, toda hrvaški primer izpostavljam kot najbolj nevaren zato, ker je bila samo ob njem na pomoč pozvana vojska. To pa je pomenilo, da tudi zvezna oblast ocenjuje hrvaško situacijo kot najbolj kritično za celoten režim.«*¹⁸⁴

Jugoslovanska armada je tako leta 1971 odigrala svojo latentno vlogo v notranjih razmerah, v teh obračunih je namreč z uporabo armade žugal sam vrhovni poveljnik, Tito. Ob 30-letnici ustanovitve Prve proletarske brigade, 22.12.1971, ob dnevu JLA, je takole govoril: *»Naša armada ima v prvi vrsti nalogo braniti našo državo pred zunanjim sovražnikom. Toda njena vloga je tudi v tem, da čuva in brani zapuščino naše revolucije znotraj države, če bo treba. Povem to, čeprav verjamem, da imamo dovolj sil tudi izven armade, da lahko zagotovimo naš miren razvoj, in da se nam ni treba bati nekih večjih ekscesov. Toda, če pride do najhujšega /.../, če bo potrebno braniti zapuščino naše revolucije, je tu tudi armada. To morajo vsi vedeti.«*¹⁸⁵ To pa je ključno mesto, na katerem je utemeljena policijska vloga jugoslovanske zvezne vojske kasneje,

¹⁸² Jelušič 1997, 156.

¹⁸³ Že sedemdesetih letih so se začeli nesporazumi z vojaškim vrhom, ker je Slovenija s pomočjo tajnih skladov kupovala orožje in opremo v tujini. Več let trajajoča afera je bila tudi predmet boja med srbsko in slovensko službo državne varnosti, končala pa se je leta 1973 z odstavitvijo oziroma z odstopom najpomembnejših ljudi v TO (Polaka, Jakopiča in Ogrizka). (Repe 2005, 5.)

¹⁸⁴ Jelušič 1997, 143.

¹⁸⁵ Josip Broz Tito, Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita, DZS (Ljubljana 1980) 724.

v letu 1991, in s katerim so armadni ideologi opravičevali mnoga dejanja armade v civilnem življenju.¹⁸⁶

Leta 1971 je torej politični režim v Jugoslaviji obnovil svojo legitimnost s pomočjo vojske, ki pa Tita ni podprla le zaradi z ustavo predpisane naloge ohranitve Jugoslavije in zaradi spoštovanja velikega voditelja, temveč je tu šlo za vzajemno zagotavljanje legitimnosti, kjer je JLA odigrala vlogo tako instrumenta legitimnosti režima kot funkcije te legitimnosti, kajti od obstoja političnega sistema je bila odvisna sama armada.¹⁸⁷ Je pa po teh dogodkih počasi postalo jasno, da je ravno Tito tisti faktor oziroma kohezivni element, ki bo kljub morebitnim pojavom nacionalističnih in liberalističnih gibanj zaradi svoje karizme in položaja edini zmožen ustaviti takšna gibanja, seveda ob podpori zveste vojske. Ob tem spoznanju generalmajor Milan Daljević v članku ob dnevu JLA leta 1973 pravi, da vojsko odlikuje bojna zavest, trdna moralno-politična enotnost, brezpogojna podpora vseh naprednih tokov in procesov v družbi, boj proti vsem nacionalističnim, liberalističnim birokratsko-tehnokratskim pojmovanjem in stališčem, boj za nadaljnjo krepitev bratstva in enotnosti, za uresničevanje stališč nove ustave in izhodišč X. kongresa ZKJ, za kar je najbolj zaslužen vrhovni poveljnik, ki s plebiscitarno izraženo zahtevo (p)ostane predsednik republike in vrhovni poveljnik vojske do svoje smrti.¹⁸⁸ *»Vojaški vrh je prav gotovo sodil med najbolj zveste razlagalce Titove politične linije. Očitno je, da je bil ravno Tito eden od temeljnih virov legitimnosti jugoslovanskega vojaštva po drugi svetovni vojni.«*¹⁸⁹ Leta 1976, ob 35. obletnici ustanovitve Prve proletarske brigade, so mu podelili častni naziv: *»Predsednik republike, vrhovni poveljnik oboroženih sil SFRJ maršal Jugoslavije Josip Broz Tito je bil na današnji slovesnosti v centru visokih vojnih šol v Beogradu promoviran za prvega doktorja vojaških ved pri nas.«*¹⁹⁰

¹⁸⁶ Povzeto po: Jelusić 1997, 144.

¹⁸⁷ Jelusić 1997, 147.

¹⁸⁸ Dvaintrideseti rojstni dan JLA, Delo, 22.12.1973, številka 345.

¹⁸⁹ Jelusić 1997, 141.

¹⁹⁰ S. Dukić, 22.12.1976, citirano po: Tito prvi doktor vojaških ved: Priznanje strategu revolucije, Delo, 22.12.1976, številka 297.

Podelitev doktorata iz vojaških znanosti Josipu Brozu Titu, 21.12.1976

Kratkoročno je torej armadni pritisk na civilno politiko leta 1971 utrdil omajano legitimnost zveznega režima, toda dolgoročno je z vstopom v politiko armada začela izgubljati legitimnost, ki je temeljila na značilnostih ljudske vojske. Armada namreč v vseh teh letih »izolacije« ni znala komunicirati z javnostjo, kar pa bi bilo s prihodom novih nacionalizmov, podkrepljenih v političnih organizacijah, v politični kulturi in z mediji, nujno potrebno.¹⁹²

Z novo ustavo iz leta 1974 je ZKJ sicer utrdila svojo centralno oblast, vendar je po svoji notranji sestavi postala koalicija devetih zvez, šestih republiških, dveh pokrajinskih in armadne. ZKJ naj bi bila glavni izvajalec civilnega nadzora nad vojsko, toda v takšni sestavi je del tega nadzora postala tudi sama armada, preko svoje armadne partijske organizacije, ki je imela enak status kot partijske organizacije obeh avtonomnih pokrajin, to pomeni da je imela v 166 članskem Centralnem komiteju ZKJ 15 svojih predstavnikov.¹⁹³

»Tako kot sta politična decentralizacija in prenos politične moči na republiška vodstva, uzakonjena z ustavo iz leta 1974, prizadela legitimnost zveznega političnega sistema v Jugoslaviji, tako je ustanovitev Teritorialne obrambe kot republiške sestavine oboroženih sil Jugoslavije dejansko prizadela legitimnost Jugoslovanske ljudske armade.«¹⁹⁴ Tudi socialna reprezentativnost, ki je bila armadi predpisana z ustavo iz leta 1974, in po kateri so morali biti vsi jugoslovanski narodi proporcionalno zastopani med

¹⁹¹ Marković 2007, 60.

¹⁹² Povzeto po: Ljubica 1997, 144.

¹⁹³ Povzeto po: Prav tam, 147.

¹⁹⁴ Jelušič 1997, 157.

pripadniki oficirskega zbora, je v svojem bistvu tudi načenjala nadjugoslovanski značaj armade.¹⁹⁵

Z novo ustavo in novim skupščinskim sistemom so se tudi za starešine in civilne osebe, zaposlene v JLA, odprle večje možnosti tvornejšega vključevanja v procese samoupravnega odločanja. Kljub temu Vrtar v obsežnem članku *Človekova zavest je hrbtenica vseljudskega odpora – samo od osveščenega vojaka in starešine je namreč odvisno, ali bomo zamisel o vseljudski obrambi uresničili ali ne*¹⁹⁶ v »Sobotni prilogi«
»Dela« vidi problem v mišljenju, da naj njihovi delegati soodločajo le v obrambnih zadevah, interesi ljudske obrambe in oboroženih sil pa so po njegovem mnenju širši.¹⁹⁷ Zgleden primer podružbljanja obrambnih priprav v republiki pa je najti v članku celjskega Novega tednika »Velika plaketa za Celje!; Pomembnost praznika dneva JLA je v nas vseh«, saj je v njem obrazložena celotna struktura vključenih subjektov pri obrambnih pripravah, ki zajema tako občino Celje in pod njenim vodstvom Pokrajinski odbor za zahodno Štajersko, krajevne skupnosti v njej, temeljne in druge organizacije združenega dela, družbenopolitične in družbene organizacije, upravno izvršilne organe in občinsko skupščino, šole, splošno bolnišnico in zdravstveni dom, gospodarske in družbene dejavnosti, civilno zaščito...¹⁹⁸

Jugoslavija je na mednarodnem prizorišču postala glavni agitator politike neuvrščenosti. Poveljnik ljubljanskega armadnega območja, generalpolkovnik Franc Tavčar, je ob prazniku oboroženih sil leta 1976 čestital vrhovnemu poveljniku in v čestitki poudaril, da »...je ta praznik priložnost, da se prikažejo uspehi, doseženi v izgradnji družbenega in materialnega razvoja Jugoslavije, še posebno v pripravah za obrambo svobode, neodvisnosti, ustavne ureditve, ozemeljske celovitosti in neuvrščenosti.«¹⁹⁹ Neuvrščenost se torej kot vrednota, ki jo poleg politike brani tudi vojska, razvije²⁰⁰ leta 1976.

Na seji sveta za ljudsko obrambo 24. aprila 1976 so začeli razpravljati tudi o organizaciji in uveljavljanju civilne zaščite, s katero so želeli doseči obrambno usposobljenost celotne družbe.²⁰¹ V začetku je formalno spadala v pristojnost

¹⁹⁵ Prav tam, 150.

¹⁹⁶ Človekova zavest je hrbtenica vseljudskega odpora, Delo, 21.12.1974, številka 296, Sobotna priloga, str. 21.

¹⁹⁷ Prav tam.

¹⁹⁸ Velika plaketa za Celje!, Novi tednik, 23.12.1976, številka 51.

¹⁹⁹ Vse priznanje JLA, Delo, 22.12.1976, številka 297.

²⁰⁰ S tem je mišljeno, da se kot vrednota, ki jo poleg že znanih brani vojska, začne pojavljati v vseh parolah.

²⁰¹ Koprivc 2005, 134.

generalštaba, s časom pa je prek krajevnih skupnosti in občin ter nato prek republik in federacije postala domena civilnih dejavnikov. Skupaj s TO sta imeli ob razpadu jugoslovanske federacije zlasti v Sloveniji pomembno vlogo.²⁰²

7. 1. 5 Demontaža SLO in doktrina specialne vojne (1981-1991)

Po Titovi smrti je armada izgubila vplivnega vrhovnega poveljnika in hotela prevzeti njegovo vlogo, saj Predsedstvo SFRJ ni imelo takšnega vpliva na popolnoma indoktrinirano armado.²⁰³ *»Zato so bili vojaški poveljniki najbolj zavzeti za ohranjanje Titove karizme, zato so vojašnice socializirale vojake v slogu gesla »Tudi po Titu – Tito«, in zato je armada razumela napade in razgaljevanje Titovih napak kot napade na sebe samo, in ker se je štela za del političnega sistema in države-naroda, tudi kot napade na Jugoslavijo.«*²⁰⁴

Vse dokler bi obstajala neka zvezna oblast, ki bi svoje delovanje razglašala za ustavno, vojska ni nameravala prevzeti oblasti. To ji je nalagala policijska vloga predpisana v ustavi iz leta 1974. Posredovala je šele v iredentističnem gibanju na Kosovu leta 1981, ko je vojaški vrh ocenil, da gre za nevarno kršitev ustavne ureditve.²⁰⁵ Prav nemiri, demonstracije in stavke na Kosovu pa so bili uvod v dogodke osemdesetih let in konflikte med Slovenijo in JLA, saj se slovensko politično vodstvo ni strinjalo z reševanjem omenjenega konflikta zgolj z uporabo sile oziroma brez političnega dialoga. *»V slovenskem tisku se je začelo pojavljati vse več kritičnih člankov na račun JLA. Omenjali so se civilni nadzor nad vojsko, zmanjšanje izdatkov, civilno služenje, nacionalno homogene enote /.../, vrhunec vsega pa je bil izid 57. številke Nove revije.«*²⁰⁶ Prav zaradi tega so bili v odgovor na omenjene kritike za osemdeseta leta zelo značilni pogosti javni nastopi generalov v obliki intervjujev za sredstva javnega obveščanja ali v obliki javnih nastopov na sejah družbeno-političnih organizacij.²⁰⁷ Upravljanje z ekonomijo, družbene razmere in politični sistem postanejo teme, ki jim je namenjena kritična pozornost visokih vojaških predstavnikov. Od takrat naprej je Jugoslovansko vojaštvo v centru jugoslovanske politike. Generali razpravljajo o ekonomiji, izrekajo se o političnem pluralizmu, o strankah, o sestopu Zveze komunistov

²⁰² Povzeto po: Koprivc 2005, 132-134.

²⁰³ Marković 2007, 35.

²⁰⁴ Jelusič 1997, 148.

²⁰⁵ Prav tam.

²⁰⁶ Marković 2007, 102.

²⁰⁷ Jelusič 1997, 148.

z oblasti; generali razpravljajo o vodstvu Jugoslavije, dajejo pristanek na predsednike zveznega predsedstva in predsednike zvezne vlade; generali ocenjujejo sredstva javnega informiranja po vsej Jugoslaviji, generali postanejo glavne osebe v različnih aferah.²⁰⁸

Nekatere zahteve, ki so prišle v javnost v osemdesetih letih, so posamezniki iz slovenskega vodstva vztrajno naslavljali na jugoslovansko vodstvo že od konca šestdesetih let. To se je dogajalo redko, na sestankih, zaprtih za javnost, ki pa niso imeli večjega učinka. Vojaški vrh je take kritike zavračal. JLA je bila do Titove smrti in nato še nekaj let skladno z gesloma, da je »armija ko suza čista« in da je »kovačnica bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov«, nedotakljiva. Delovala je kot sedma republika, imela je svojo partijsko organizacijo (96% poveljniškega kadra je bilo komunistov), nadzorovala je nista ne skupščina ne javnost.²⁰⁹

Kritikam v časopisu, ki so armadi omajale ugled, so se pridružile tudi vse pogostejše zahteve slovenskih politikov, in sicer ne le na zaprtih sestankih, temveč tudi v zvezni skupščini in v govorih, po zmanjševanju stroškov in ukinjanju do tedaj nedotakljivih privilegijev. Slovenija je hotela sodelovati pri obrambni politiki, saj je zanjo namenjala veliko denarja. Vojaški vrh si je to razlagal kot težnjo po ustanavljanju lastne vojske. Vodstvo JLA je presodilo, da so slovenske oblasti nezanesljive, da med njimi in naraščajočo opozicijo ni razlik, od tod tudi odločitev, da bo JLA ukrepala sama. Eden od ukrepov, ki pa ga slovensko vodstvo ni moglo preveriti, naj bi bila ustanovitev posebnega štaba za Slovenijo pri Generalštabu JLA (tak štab je deloval že za Kosovo, informacijo pa so Kučanu posredovali slovenski generali).²¹⁰

Na splošno pa je šlo v konfliktu med Slovenijo in JLA za že omenjeni in opisani spor med parlamentarnim in partokratskim tipom civilno-vojaških odnosov. Slovenski general Ivan Dolničar se tega spora oziroma strahu JLA pred Zahodom spominja takole: *»Sam sem večkrat začutil, da me uvrščajo med prozahodne tipe in liberalce s čudnimi idejami. Ti predsodki so seveda porajali strah pred tesnejšim vojaškim navezovanjem na Zahod in sploh pred sodelovanjem z Zahodom. Pravzaprav je oznako prozahodne orientacije nosila Slovenija v celoti. Mnogi preprosto niso mogli razumeti, da so razmere v Sloveniji v marsičem drugačne kot drugod v Jugoslaviji. Konec koncev sem jaz pripadal Sloveniji, ki je bila že med vojno v marsičem posebna; v Sloveniji smo*

²⁰⁸ Povzeto po: Jelušič 1997, 141.

²⁰⁹ Repe 2005, 7.

²¹⁰ Repe 2005, 9.

namreč že takrat in pozneje o veliko stvarih drugače razmišljali kot v drugih predelih Jugoslavije.»²¹¹

Najbolj je pa osemdeseta leta zaznamovala gospodarska kriza, ki so jo še dodatno stopnjevale posledice vzpona nacionalizma od začetka sedemdesetih let. *»Zdi se, da je bila ekonomska situacija vzrok in posledica vzpona nacionalizma. Republiška vodstva so hotela zavarovati interese svojih republik na račun neuresničevanja federalnih zahtev in tudi, ko so se načelno strinjala, da je treba premagati ekonomske težave zvezne države, še vedno niso bila pripravljena za to žrtvovati interesov svojih republik. Nenazadnje tudi zato, ker se je s sposobnostjo posameznih vodstev pri zavarovanju republiških interesov povečala njihova legitimnost znotraj lastnih republik.»²¹²*

Do začetka osemdesetih let so bile proračunske zahteve JLA vedno upoštevane. JLA je bila najdražja in največja državna institucija, imela je lasten industrijski kompleks, ki je obsegal celo prašičje farme, izdelovala je najsodobnejše orožje, s katerim je pomembno vplivala na gospodarsko politiko posameznih republik in ga nenadzorovano prodajala v države tretjega sveta. V Sloveniji je bilo leta 1988 kar 74 podjetij intenzivno vključenih v namensko proizvodnjo za JLA in to večinoma v tehnično visoko propulzivnih panogah, poleg njih pa je za JLA delalo precej raziskovalnih institutov. Za velikimi armadnimi projekti, kot so nadzvočno letalo in tanki, naj bi bili po nekaterih ocenah v ozadju bolj razgledani generali, ki so v posodabljanju videli priložnost, da ohranijo ali še okrepijo proračunska sredstva in svojo družbeno moč, ki je temeljila na ideologiji in Titovi zaščitniški vlogi, v osemdesetih pa naj bi bila poudarjena vloga vojske v znanosti in gospodarstvu.²¹³

Kljub gospodarski krizi pa sta po mnenju avtorja članka *Stabilnost temelj obrambe*²¹⁴, Bojana Plešca, morali biti pripravljenost armade in njena moč na visoki ravni zaradi oboroževalne tekme in grožnje s specialno vojno ter številnih kriznih žarišč in vojn (najbližje žarišče je bilo, kot že omenjeno, na Kosovu), čeprav je modernizacija oborožitve predstavljala veliko breme. Se je pa zato armada odpovedala vsem nenujnim stvarjem, njen prispevek k premagovanju gospodarskih težav pa naj bi se kazal predvsem z iskanjem varčnejših oblik dela – boljša organizacija in načrtovanje,

²¹¹ Ivan Dolničar, 2005, citirano po: Koprivc 2005, 162-163.

²¹² Jelušič 1997, 144.

²¹³ Repe, 2005, 9.

²¹⁴ Stabilnost temelj obrambe, Delo, 22.12.1982, številka 296.

pridelovanje lastne hrane, pomoč pri gradnji mnogih družbenih objektov.²¹⁵ Predvsem pa je o tej problematiki v svojih nastopih govoril zvezni sekretar za ljudsko obrambo admiral Branko Mamula.²¹⁶ Prizadevanja vojske za stabilizacijo gospodarstva so se nadaljevala, zato je armada še naprej varčevala, prav tako pa je to zahtevala tudi od drugih subjektov: »...Zato pa z vso pravico zahtevamo, da se tudi drugi deli in subjekti naše družbe obnašajo ustrezneje in bolj odgovorno.«²¹⁷ »Glas« armade oz. celo zahteve do ljudstva so se torej v osemdesetih pojavile tudi v tisku. Armada je te zahteve opravičevala z mednarodnimi razmerami in grožnjo specialne vojne; le močna in stabilna država se jim bi lahko postavila po robu, zato je bila gospodarska stabilizacija nujna.²¹⁸

Program racionalizacije zaradi ekonomske krize v državi je v JLA prizadel vse ravni.²¹⁹ »Padec osebnega in institucionalnega standarda v JLA je prizadel tudi vojaško moralo. Slabo oskrbovani in opremljeni vojaki izgubljajo zaupanje pri ljudeh, s čimer slabi tudi njihova funkcionalna legitimnost. Ekonomska kriza je očitno prisilila JLA v zmanjšanje njenega obsega, v ukinjanje posodobitvenih programov ter v zniževanje osebnega standarda obveznikov in profesionalnih vojakov, zmanjšala pa je tudi število vojaških vaj, s čimer je bila najbolj prizadeta usposobljenost rezervne sestave JLA.«²²⁰

Leta 1987 se je pojavilo veliko dogodkov, ki jih je zvezna vojska doživljala kot strnjen napad nase. Kritičnemu pisanju slovenskega tiska na račun JLA in zahtevam civilne družbe se je pridružila še 57. številka Nove revije, odločni pa so bili tudi slovenski politiki, ki so zahtevali, da se pojasnijo okoliščine o preprodaji orožja in bojnih sredstev Iranu in Iraku²²¹. JLA je bila prepričana, da je Jugoslavija ogrožena in da bi bil lahko

²¹⁵ Prav tam.

²¹⁶ Med drugim je sporočal, da SFRJ čuti pritiske specialne vojne, a je na presenečenja zelo dobro pripravljena, za krepitev in izpopolnjevanje oboroženih sil pa so organizirali več sto raziskovalnih in razvojnih programov za proizvodnjo domačega orožja, kjer je poleg institucij JLA sodelovalo več kot 180 znanstvenih, raziskovalno-razvojnih in proizvodnih organizacij iz cele Jugoslavije, poleg tega pa podpirajo vse družbene akcije za krepitev gospodarske stabilnosti. V okviru varčevalnih ukrepov so se tudi odločili, da ne bodo gradili kotlarn na tekoče gorivo in poskrbeli za drva, ponekod so zagotovili lastne vire vode, povečali obdelovalne površine in živinorejo, prav tako pa zaposleni v JLA kljub višanju cen in stroškov niso zahtevali višjih plač, pri nadaljnjem oboroževanju pa so uvažali le najbolj vrhunsko tehniko, ki je doma niso proizvajali. Vse to je v svojem govoru, objavljenem v Delu, povedal Branko Mamula. (Stabilnost...22.12.1982, številka 296.)

²¹⁷ Generalmajor Svetožar Višnjič, 20.12.1983, citirano po: Delo, 21.12.1983, številka 294.

²¹⁸ V človeku vselej naša največja obrambna moč, Delo, 22.12.1983, številka 295.

²¹⁹ Jelušič 1997, 159.

²²⁰ Jelušič 1997, 159.

²²¹ Vojna med Irakom in Iranom je jugoslovanski orožni industriji, ki je zalagala obe strani, predstavljala vir pomembnih odjemalcev, zaradi pomanjkanja oboroženih spopadov po svetu je na mednarodnem trgu z orožjem namreč vladala huda konkurenca. (Jelušič 1997, 159.)

vsak nov udarec usoden, zato je bila po njenem prisiljena, da nemile dogodke zaustavi. Konkretne odločitve je sprejela leta 1987, natančnejši pregled pa kaže, da si je politični prostor pripravljala že vsaj leto prej, na 13. kongresu ZKJ, junija 1986. Takrat so slovenski delegati zahtevali, da se vojski prizna status enakopravne partnerske družbene sile, ki bi lahko legalno posegala v družbene razmere. *»Če Zveza komunistov in druge družbenopolitične sile niso sposobne voditi države, potem ima vojska vse pravice, da prevzame vodenje.«*²²²

Pri reorganizaciji vojske leta 1988 je šlo za povsem politično pogojeno ureditev armade. Zaradi naraščanja konfliktov in nerazumevanja med slovenskim političnim vodstvom, mediji in javnostjo na eni strani ter JLA na drugi je bilo organiziranih več sestankov, na katerih so skušali slovenski politiki pojasniti slovenske poglede glede aktualnih vojaških vprašanj - pisanje v medijih, služenje vojaškega roka v domači republiki, civilno služenje, reorganizacijo OS in drugo.²²³ Že leta 1987, ko je bila sprejeta odločitev o ukinitvi vojnih okrožij in odsekov, pa so bile zadeve, povezane z mobilizacijo, prenesene na družbeno-politične organizacije. Tako je JLA izgubila neposreden vpliv na vpoklic vojakov, kar je bilo med osamosvajanjem zelo pomembno.²²⁴

Vojaški vrh je zaradi naraščajočih napadov na JLA zahteval, da se s tem vprašanjem ukvarjajo tudi najvišje politične institucije v državi, tako predsedstvo SFRJ kot CK ZKJ, vendar so vse njihove odločitve ostale na nivoju političnih izjav, s čimer pa vojaški vrh ni bil zadovoljen. Predvsem je vojaški vrh videl protiarmadno razpoloženje ne le v slovenski javnosti temveč tudi v politiki, v kateri je v tem obdobju stopala na prizorišče mlada generacija bolj demokratičnih komunistov, ki so nastopili zelo enotno in s tem presenetili sam vojaški vrh.²²⁵

Spor med Slovenijo in JLA pa je dosegel vrhunec leta 1988 z aretacijami in procesom proti četverici zaradi odtujenega vojaškega dokumenta in posledično velikih javnih protestov slovenske javnosti. To je bila pol leta glavna tema poročanja in komentiranja vseh slovenskih javnih občil, v ospredju pa so bile predvsem kritike ravnanja JLA. V rubriki »Tema dneva« je 22. decembra 1988 v Delu objavljen članek *Kritike in*

²²² Repe 2005, 9.

²²³ Božo Repe, Jutri je nov dan, JLA pred izzivom, da zaustavi dogodke, Modrijan (Ljubljana 2002) 205.

²²⁴ Prav tam, 12.

²²⁵ Povzeto po: Marković 2007, 104.

demokratizacija²²⁶, kjer Branko Soban piše o kritikah na račun armade: »Armada skoraj gotovo še nikoli ni bila tako na očeh javnosti, kot je letos. /.../ ...Bolj ko se armada odpira.../.../..., pod vedno hujšim udarom kritik je. /.../...Za spremembe se /.../ zavzemajo tudi v armadi, saj je kriza močno udarila tudi po tem segmentu družbe /.../..., toda ob tem, vsaj tako se zdi, v vojski malce preveč zapostavljajo demokratizacijo odnosov, ki pa je nadvse pomemben mejnik na poti iz krize....«²²⁷ Slovensko politično vodstvo si je najprej prizadevalo razmere umiriti, po velikih posegih vojaškega vodstva v obrambni sistem – razorožitev TO in poskusi paraliziranja TO z različnimi dokumenti – pa je tudi slovenska politika začela vse bolj odločno zavračati takšna dejanja JLA in se postavljati na stran kritične slovenske javnosti, saj bi sicer bi izgubila legitimnost. V odgovor na to stanje je vojaški vrh začel iskati močnega zaveznika in ga našel v takratni srbski politiki, ki pa je svojo hegemonistično politiko želela uresničiti s pomočjo trojice Kadijević - Jović - Milošević.²²⁸ Tako je ZKJ v JLA na zadnjem kongresu nastopila s srbskim blokom proti slovenskim komunistom, ki so ta 14. izredni kongres ZKJ leta 1990 zapustili in s tem zadali prvi veliki udarec JLA, saj je s tem izgubila svojo ideološko domovino.²²⁹

Po propadu kongresa ZKJ na začetku leta 1990 si je vse do druge polovice maja organizacija ZKJ v JLA prizadevala nadaljevati delo 14. kongresa, kar je dokončno propadlo, ko je v začetku junija prišlo do združitve ZK Srbije in SZDL Srbije v Socialistično stranko. ZKJ se je v vojski ohranila še do 17. decembra, ko je bil na 10. konferenci organizacije ZK v JLA sprejet sklep, da ZK JLA pristopa k novoustanovljeni stranki Zveza komunistov – Gibanje za Jugoslavijo. Gibanje za Jugoslavijo, ki je politično podpiralo JLA in združevalo jugoslovansko usmerjene stranke, si je izmislil vojaški vrh kot neke vrste ljudsko fronto, v kateri bi imeli vodilno vlogo komunisti. Vojaški vrh je še vedno okleval in iskal legalno opravičilo za uvedbo izrednih razmer ter ugotavljal, kako bo na to reagiral svet. Pričakoval je podporo SZ in zadržano ravnanje ZDA, Zveze NATO in evropskih držav, ki so bile ohranitvi Jugoslavije naklonjene²³⁰. Vrh JLA se je ukvarjal predvsem s Kosovom, ocenjeval pa je tudi

²²⁶ Kritike in demokratizacija, Delo, 22.12.1988, številka 296.

²²⁷ Branko Soban, 22.12.1988, citirano po: Kritike in demokratizacija, Delo, 22.12.1988, številka 296.

²²⁸ Povzeto po: Marković 2007, 105-108.

²²⁹ Repe 2002, 232.

²³⁰ Notranji spopad v Jugoslaviji je tem diplomacijam vzbujal strah, da bi takšen potek dogodkov lahko vplival na razpad SZ in morda tudi Čehoslovaške z notranjim oboroženim spopadom. Sicer pa se je tujina, vključno z Evropsko skupnostjo, ob krizi v SFRJ obnašala pasivno, celo gospodarsko pomoč je obljubljala le v primeru, če bo kriza rešena. (Damijan Guštin, Vojna kot (raz)rešitev jugoslovanske krize?

nastanek nacionalnih strank, za katere je večinoma menil, da so protijugoslovanske ter da je njihov cilj razbitje Jugoslavije. Vrhovno poveljstvo je od predsedstva zahtevalo, da zagotovi nemoteno delovanje federacije in prepreči večstrankarske volitve, ker bi zmaga nacionalnih strank povzročila razbitje Jugoslavije. Zahtevali so razorožitev TO, s sklepi Predsedstva SFRJ pa je vojaški vrh dobil formalno soglasje za svoje akcije in 17. maja začel uresničevati ukaz, ki ga je izdal načelnik generalštaba, da se v Sloveniji in Hrvaški orožje iz civilnih skladišč prenese v vojaška, ker naj bi bilo v civilnih slabo zavarovano.²³¹ Zato je bilo zelo pomembno zadržati vsaj ostanek orožja, tako zaradi vojaških razlogov kot zaradi pristojnosti JLA nad TO. Slovensko predsedstvo je 18. maja ukazalo, naj se preneha odvažati orožje iz vojašnic, vendar je JLA večino že odpeljala. Akcija je imela več političnih implikacij tako v odnosu do federacije kot v notranjih slovenskih razmerah. V odnosu do federacije je predsedstvo postalo dejanski poveljnik oboroženih sil. *»Izkušnja z odvzemom orožja je povzročila, da je vodstvo TO začelo iskati rešitev za obdobje, ko je še obstajala stara struktura TO in ni bilo pravne utemeljitve za ustanovitev slovenske vojske. Rešitev je našlo v narodni zaščiti, posebnosti slovenskega obrambnega sistema.«*²³² Sledil je spor med JLA in Slovenijo zaradi nabave orožja, saj je Slovenija želela vpogled v te nakupe. Nato pa je sledila še zadnja faza v odnosih med JLA in Slovenijo; to je bil oborožen spopad in nato umik JLA.²³³

Po razpadu Jugoslavije je armada hotela opravljati nalogo nekakšnega arbitra, ko je njeno vodstvo sprejemalo odločitve in sklepe, ki jih je samo oblikovalo in nato predlagalo srbsko-črnogorskemu delu predsedstva SFRJ. A ker okrnjeno predsedstvo ni bilo legitimno, tudi njegove odločitve niso bile legitime.²³⁴

V času demokratizacije bi se armada, ki se je vedno razglašala za ljudsko, po mnenju mnogih nasprotnikov komunizma kot enopartijskega sistema, morala ločiti od partije, saj ji je legitimnost nezadržno padala. V članku *Ločitev armade od partije*²³⁵ o tem jasno in glasno piše Tadej Labernik: *»Še ne dolgo tega je bila vsaka še tako poštena*

(prepletanje vzrokov za oboroženi spopad v Jugoslaviji), Vojaška zgodovina, št. 1/5 (9), letnik 6, Generalštab Slovenske vojske, Vojaški muzej (Ljubljana 2005) 24.)

²³¹ Nekaj orožja TO so zaradi praktičnosti že hranili v skladiščih JLA, tako da je vojska imela nadzor nad njim, prav tako nad težjim orožjem, strelivom im minskoeksplozivnimi sredstvi. V Sloveniji je bilo tako v 14 od 62 občin. Po oceni Janeza Janše je JLA nadzorovala več kot 70% formacijske in dodatne oborožitve ter opreme TO. (Repe 2005, 14.)

²³² Repe 2005, 14.

²³³ Povzeto po: Repe 2005, 14.

²³⁴ Koprivc 2005, 174.

²³⁵ Ločitev armade od partije, Delo, 23.12.1989, številka 296.

beseda na račun JLA označena kot sovražni napad, ki slabi obrambno moč države. Toda prav nekaterim posameznikom, ki so si drznili odkrito govoriti in pisati o tej zadnji nedotakljivi instituciji federacije, gre zasluga, da so se sodobni miselni procesi začeli odvijati v sami armadi. /.../ ...Ni naključje, da vojaški vrh vseskozi poudarja, da se bo ravnal po zvezni ustavi in da je njegov edini poveljnik SFRJ. Naslednji korak, ki ga bodo morali vojaški voditelji nujno storiti, je spoznanje politične pestrosti v Jugoslaviji. /.../...Armada je poudarjala, da izhaja iz tradicij I. proletarske brigade.../.../...Toda zgodovina nas uči, da so bili komunisti v partizanskih vrstah le manjšina. /.../...Čeprav še vedno previdno, prihajajo iz vojaških krogov tudi takšna spoznanja, ki bodo morala hočeš nočeš pripeljati do ločitve armade od trenutno vladajoče zveze. Le tako bo lahko resnično ljudska, torej armada vseh, ne le komunistov. Vse drugo je lahko od svobode in demokracije opite Evrope le avantura.»²³⁶

Odpor do JLA in vojske nasploh je v času zadnjih vzdihljajev SFRJ povsem razumljivo rasel, zato je bila profesionalna avtonomija vojske vse bolj na udaru. V Sobotni prilogi Dela je tako mogoče najti zelo zanimiv sestavek Božidarja Veljkovića iz Brežic *Politični dejavniki ukinitve JLA*²³⁷, kjer med drugim piše: »...Ozračje popolne ustavnopravne zmede in anarhije ne dopušča nikakršne možnosti za legitimno delovanje države Jugoslavije, kar pomeni, da JLA nima niti formalnih možnosti za obstoj. /.../ ...Če plebiscit ni farsa, mora biti ukinitve JLA popolnoma logična. /.../...Instrumentalizacija izida glasovanja o odcepitvi pa nujno mora zahtevati ukinitve JLA, saj državna samostojnost in suverenost nista mogoči ob navzočnosti vojaških sil drugih držav. /.../...Politična konstelacija sil in odnosov v nekdanji Jugoslaviji tudi ne daje realnih možnosti za konstituiranje konfederativnih odnosov. Armada se torej kaže kot anahronizem. /.../...Mirovniška prizadevanja za demilitarizacijo sodijo v temeljne demokratične inkulturacije družbenega življenja in so v nasprotju s politiko sedanjega vodstva JLA. /.../...Ustvarjanje paralelnih oboroženih formacij znotraj nacije dejansko pomeni diskvalifikacijo JLA in oboroženih sil Jugoslavije. /.../...Nikoli v zgodovini niso bili jugoslovanski narodi v taki ekonomski krizi in niso armade tako bogato plačevali. /.../...Reinkarnacija Jugoslavije in evtanazija JLA sta med seboj zelo povezani. /.../...Če so ukrepi bojne pripravljenosti (v nekaterih republikah) naravnani na spopad z JLA ali so odgovor na pučistične grožnje prav te armade, potem JLA resnično nima več

²³⁶ Tadej Labernik, 23.12.1989, citirano po: Ločitev armade od partije, Delo, 23.12.1989, številka 296.

²³⁷ Politični dejavniki ukinitve JLA, Delo, 22.12.1990, številka 297, Sobotna priloga, str. 30.

nobenega smisla....»²³⁸ Podobno je o začetku devetdesetih let razmišljal general Ivan Dolničar: »V času, ko zvezne države oziroma jugoslovanske federacije ni bilo več, je bila armada tako rekoč brez države. Čeprav ni bila ne jugoslovanska ne ljudska, je še vedno nosila takšno ime, branila je ustavno ureditev države, ki je ni bilo več. V bistvu ni odgovarjala nikomur, delovala pa je v interesu nacionalistične velikosrbske politike. To je bil tragičen razkroj in moralni padec armade, ki je nastala in narodnoosvobodilne vojske kot pomembnega člana oboroženih sil protifašistične koalicije in se je kar nekaj časa tudi navdihovala z njenimi bojnimi, človeškimi in svobodoljubnimi tradicijami.«²³⁹

Prav zaradi tega splošnega odpora do vojske pa so se začele bolj pogosto pojavljati celo razne pobude in razmišljanja v smeri demilitarizacije bodoče samostojne Slovenije. Zanimiv in morda še danes aktualen je članek iz Sobotne priloge Dela *Prvi korak k Evropi brez armad?*²⁴⁰, kjer Branko Soban govori o pobudah, ki so bile v letu 1990 skoncentrirane na Slovenijo kot nekakšno oazo miru sredi Evrope, ki bi ustvarila mirno skupnost narodov tudi na Balkanu. Ker je tudi v Evropi prevladovalo mnenje, da je veliko bolj kot skrb za vojaško varnost potrebna skrb za vse hujše ekonomske, socialne in tudi ekološke probleme, je bilo podobnih idej o Evropi brez armad veliko, na ta način pa so se krepili načini nenasilnega reševanja sporov. Dušan Plut je v Kölnu predstavil idejo o demilitarizirani Sloveniji, ki bi bila idealna pot do rešitve jugoslovanske krize, Slovenija pa bi se na ta način predstavila kot dežela kulture nenasilja. Jožef Horvat pa je imel vizijo o ustanovitvi novega mirovnega, ekološkega in razvojnega sklada, ki bi črpal denar iz sredstev, ki so doslej bila namenjena JLA (okoli 600 milijonov dolarjev). Na gospodarsko-ekološkem področju naj bi s tem financirali gradnjo novih obnovljivih virov pridobivanja energije (manjše hidroelektrarne, obnova nekdanjih mlinov na vodo, izkoriščanje vetra in sončne energije), JE Krško pa bi zaprli. Prebivalstvo bi osveščali o varčni uporabi energije, financirali bi gradnjo najnujnejših čistilnih naprav in poskrbeli bi za sanacijo najbolj ekološko ogroženih območij. Na gospodarsko-socialnem področju Horvat predlaga t.i. inštruktorje uspešnega dela, ki bi zaposlene podučili o strokovnem, poštenem in odgovornem odnosu do dela. Del denarja pa bi namenili še za izobraževanje o zdravem načinu življenja, za mirovno vzgojo in ekološke programe, za

²³⁸ Božidar Veljković, 22.12.1990, citirano po: Politični dejavniki ukinitve JLA, Delo, 22.12.1990, številka 297, Sobotna priloga, str. 30.

²³⁹ Ivan Dolničar, 2005, citirano po: Koprivc 2005, 171.

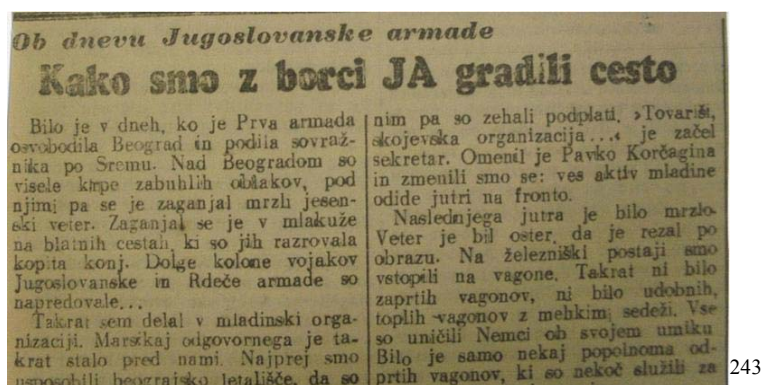
²⁴⁰ Prvi korak k Evropi brez armad?, Delo, 22.12.1990, številka 297, Sobotna priloga, str. 22.

preventivo v zdravstvu, ekološko pridelavo v kmetijstvu, javna prevozna sredstva na električni pogon itd.²⁴¹

7. 2 ODNOSI ARMADE Z LJUDSTVOM

7. 2. 1 Neposredni povojni razvoj (1945-1948)

V prvih letih po vojni je imela armada vlogo primarnega objekta pri izgradnji socializma. Tako je sodelovala pri izgradnji in rekonstrukciji komunikacij, pomoči kmetijstvu in rudarstvu, preko aktivnosti v »socialistični preobrazbi vasi«, varčevanju in zbiranju materialov za industrijo, prav tako pa tudi pri izgradnji novega socialističnega človeka, preko opismenjevanja, učenja skupnega jezika, intenzivne antireligijske kampanje in usposabljanja za različne naloge in delovnih akcij. Prav tako je odigrala veliko vlogo pri izgradnji bolnic in v boju proti boleznim, ki so se manifestirale skozi vojno, svojo pomorsko in zračno floto pa je preusmerila v mirnodobno dejavnost (turizem) in s tem obogatila civilni sektor.²⁴²

Časopisni članek: *Kako smo z borci JA gradili ceste*

V člankih v časopisju ob dnevih JLA je zato zelo pogosto najti članke o gradnjah cest in drugih komunikacij, ki jih je v največji meri skupaj z državljan ali brez opravila vojska. Na tak način je vojska pomagala pri vzpostavljanju nove države, hkrati pa je navezovala stike s preprostimi ljudmi. Do takrat je namreč prevladovalo mnenje, da je vojska

²⁴¹ Prvi korak..., Delo, 22.12.1990, številka 297, Sobotna priloga, str. 22.

²⁴² Povzeto po: Bojan B. Dimitrijević, Jugoslovenska armija 1945-1954. Nova ideologija, vojniki i oružje, Institut za savremenu istoriju (Beograd 2006) 275.

²⁴³ Kako smo z borci JA gradili ceste, SP, 22.12.1948, številka 303.

ekskluzivna institucija, ki je nedostopna širšemu krogu ljudi, zato jo je bilo potrebno ljudstvu približati, tudi zaradi novačenja in obveznega služenja vojaškega roka. Zaradi takšnega novega pristopa vojske »...se je spremenil odnos ljudstva do armade, ki je zaščitnica interesov delovnega ljudstva, torej ljudska armada. Tudi kader v Jugoslovanski armadi je izšel iz ljudstva, zato je odnos med oficirji in borci v Jugoslovanski armadi povsem drugačen. Disciplina, ki so jo preje vcepljali vojakom s tepežem in psovanjem, danes temelji na osebem prepričevanju posameznikov oziroma na njegovi zavesti. Značilno za prejšnji zakon o vojaški obveznosti je, da ta zakon ni zadeval vseh državljanov, temveč samo tiste, ki se niso mogli odkupiti od vojaške službe.«²⁴⁴

7. 2. 2 Jugoslovansko iskanje lastnih rešitev in opiranje na lastne moči (1948-1958)

Po sporu z Informirojem leta 1948 je tudi armada, tako kot celotna država, morala računati le na samozadostnost, kar je bilo mogoče doseči le z lastno industrijo. Ker je bilo tudi stanje Jugoslavije v mednarodnih odnosih negotovo, so potrebovali lastno orožje, zato je bilo pravzaprav razumljivo, da se je industrializacija uresničevala predvsem z industrijo orožja. Ker je šel velik del narodnega dohodka prav oboroževanju armade, je bilo potrebno ljudstvu takšno stanje opravičevati. Najlažje so to storili preko raznih parol v časopisju, ki bodrijo državljane: »Varnost naše dežele bo še bolj zagotovljena in njena neodvisnost še bolj utrjena ker lahko delovni ljudje naše dežele z lastnimi rokami z lastnimi surovinami in stroji oborože vojsko...Zato je obsojen na popoln neuspeh sleherni poskus, da bi vojsko ločili od ljudstva ali obratno. Vojska – ljudstvo – Partija – Tito, to je zdaj eno in isto.«²⁴⁵ Vojska se je torej želela približati ljudstvu tudi tako, da se je z njim enačila, enačila pa se je tudi s Partijo in Titom. V teh kriznih časih je ljudstvo takim parolam moralo »nasesti« oziroma jih odobravati, saj druge izbire niti ni imelo. Pri tem pa je potrebno opozoriti na zmedo, opisano v teoretičnem delu pri konceptu uporabnika, ko se pri takem istovetenju uporabnikov vojske (partije, režima in ljudstva), postavi vprašanje lojalnosti revolucionarnega vojaka narodu/ljudstvu ali državi.

²⁴⁴ Služba v Jugoslovanski armadi je častna dolžnost, SP, 21.12.1947, številka 299.

²⁴⁵ Generallajtant tov. Mandič, 21.12.1949, citirano po: Naša armada je zrasla iz ljudstva, SP, 22.12.1949, številka 298.

Takšen tempo socialistične graditve je, ob sicer ogromnemu odvajanju za vojsko iz državnega proračuna ter ob močni ideološki vzgoji za moralno-politično enotnost jugoslovanskih narodov, moral pripeljati do tega, da je Jugoslavija postala vojaška velesila. Prvi pogoj je bilo relativno lahko doseči, drugega pa je želela doseči z moralno-politično in fizkulturno vzgojo delovnega ljudstva.²⁴⁶ V nekem intervjuju Tito to vlogo takole pojasni: *»...Naša armada je pravzaprav šola za dvig socialistične zavesti naših državljanov, šola, ki je po mojem mišljenju ena izmed najpomembnejših. Naši državljani morajo v njej dobivati ne samo znanje o vojaških veščinah ter o upravljanju z vojaško tehniko, temveč morajo v njej spoznati tudi našo stvarnost in videti, zakaj so v tej armadi in kaj morajo braniti: nekaj vzporednega ali dalekosežnega, kar ni samo vprašanje naše države, temveč tudi vprašanje nadaljnjega razvoja nasploh....«*²⁴⁷ Ko je govora o delovnem ljudstvu, ki je ves ta napredek v gospodarstvu sploh omogočilo, je potrebno omeniti še pojav udarništva, ki je imelo zgled iz SZ. Je pa armada zato morala kot ljudstvu enaka žrtvovati ogromno delovnih ur v povsem civilne namene, pri čemer je šlo zlasti za gradnjo države v dobesednem pomenu: *»Naša armada je letos prispevala nad 30 milijonov delovnih ur pri graditvi naše države. To, tovariši, označuje našo armado, to kaže, kakšna je. To kaže, da je globoko ljudska armada, da ni noben činitelj, ki bi utegnil ogroziti neodvisnost koga drugega, temveč da je čuvar svoje socialistične države in hkrati njen graditelj.«*²⁴⁸ Na ta način pa je armada vzpostavljala svojo dvojno vlogo (notranjo in zunanjo), ki je bila, kot že povedano, značilna za vse civilno-vojaške odnose v socialističnih sistemih.

²⁴⁶ Dan armade, SP, 21.12.1955, številka 296.

²⁴⁷ Josip Broz Tito, 21.12.1953, citirano po: Vzrasla iz ljudstva je tudi danes naša armada njegov sestavni del, SP, 22.12.1953, številka 301.

²⁴⁸ Josip Broz Tito, 21.12.1949, citirano po: Maršal Tito na proslavah dneva Jugoslovanske armade gardnih enot: Svečan sprejem v Centralnem domu JA v Beogradu, SP, 24.12.1949, številka 300.

Naša armada ni samo oborožena sila – temveč tudi graditelj socializma

Naša Armada je najbolj množična šola za prevzgojo naših državljenj, marveč daje tudi bogat prispevek s svojo udeležbo v gospodarstvu pri raznih delovnih akcijah. V razdobju obnove je opravila pri upostavljanju prometa, graditvi mostov in drugih delih 2.800.000 delovnih dni. V raznih delovnih akcijah za izpolnitev petletnega plana je Armada doslej dala več kot 9.600.000 delovnih dni.

Armada je usposobila in dala od leta 1945 do 1951 za naše gospodarstvo 340.413 šoferjev, mehanikov, traktoristov, električarjev, zidarjev, strojnih ključavničarjev, telegrafistov, bolničarjev itd.

Naša Armada je najbolj množična šola za prevzgojo naših državljanov v duhu socializma. Zategadelj je resnično ljudska in revolucionarna armada.

To je lik naše Armade.

Iz govora vrhovnega poveljnika oboroženih sil, maršala Josipa Broza-Tita ob desetletnici naše ljudske Armade.

249

Časopisni članek: Naša armada ni samo oborožena sila – temveč tudi graditelj socializma

Poleg gradnje dežele je imela vojska tudi vzgojo-izobraževalno vlogo, kar zgovorno pričajo naslednje besede: »Vsako leto pride iz Armade po več deset tisočev na novo pismenih vojakov. S tem in z drugimi ukrepi podpira naša Armada tudi kulturno-prosvetni razvoj naše države. Prav tako ni bila majhna pomoč našemu gospodarstvu, ko je dobilo iz naše Armade od leta 1948 dalje 278.000 novih mehanikov, šoferjev, traktoristov, zidarjev in drugih.«²⁵⁰ Predvsem delavsko-kmečki sloji prebivalstva niso bili izobraženi, zato ne čudi, da so bili za službovanje v vojski tudi najbolj zaželeni.

Članek Armada in ljudstvo²⁵¹ v Slovenskem poročevalcu je namenjen prav orisu takratnih sodelovanj vojske in ljudstva: »V LR Sloveniji je bilo sodelovanje JLA in družbenih organizacij v preteklem letu zelo plodno. To sodelovanje se je razvijalo na vseh področjih politične, kulturne in fizikulture dejavnosti, kar je pripomoglo k še večjemu zbliževanju in boljšemu medsebojnemu razumevanju....«²⁵² Nato nadaljuje: »...Ni zato prav nič čudno, če ni nobene proslave in nobene manifestacije, na kateri ne bi sodelovala z ljudstvom tudi armada....«²⁵³ V članku piše tudi, da pionirji vsako leto za 22. december pošljejo na tisoče pisem ljubljeni armadi, da delavnost pripadnikov armade v družbenih organizacijah na terenu postaja z vsakim dnem večja (v organizacijah SZDL in Zveze borcev, v TVD Partizan), da enote armade prirejajo številne razstave in kulturno-umetniške prireditve, mladini predvajajo filme iz življenja

²⁴⁹ Naša armada ni samo oborožena sila – temveč tudi graditelj socializma, Celjski tednik, 21.12.1956, številka 51.

²⁵⁰ Nikola Ljubičić, 21.12.1952, citirano po: Naša ljudska armada stoji trdno na braniku miru, Slovenski poročevalac, 21.12.1952, št. 300.

²⁵¹ Armada in ljudstvo, SP, 22.12.1954, številka 298.

²⁵² Prav tam.

²⁵³ Prav tam.

armade... Od ljudskih oblasti pa so »v zameno« dobile denar za popravilo domov armade, 500 stanovanj za oficirje, 100 izvodov lista »Mladine« z namenom, da bi mladinci v vojski prek mladinskega tiska vzdrževali stik z mladinskimi organizacijami, »...S tem sodelovanjem mladine in armade je bilo mnogo doseženega. Mladincem, ki jih čaka odhod v armado, zidovi vojašnice niso več tajnost, v katero ne bi mogli prodreti. ...Uspehi so očitni in je letos odšlo v vojaške šole in akademije okoli 400 mladincev, doslej največje število iz Slovenije.«²⁵⁴

Poleg kulturno-umetniškega sodelovanja je bilo zlasti intenzivno sodelovanje na športnem področju. To sodelovanje se je uresničevalo zlasti v obliki raznih športnih srečanj in tekmovanj, ki so se ponavadi odvijala ob pomembnih državnih praznikih: »...posamezna tekmovanja se izvajajo v spomladanskem delu v počastitev Dneva mladosti, v jesenskem pa v počastitev Dneva JLA.«²⁵⁵ Poleg tega pa so se v vojski kalili številni športniki, saj je »...v dobrih 10 letih v /.../ JLA zrastel številen kader dobrih športnikov in je /.../ vojska prispevala znaten delež k razmahu in kvalitetnemu napredku številnih športnih panog....«²⁵⁶

Državni sekretariat za ljudsko obrambo je vsako leto razpisoval »...natečaje za podelitev štipendij študentom fakultet in učencem srednjih strokovnih šol za popolnitev JLA in za dotok ustreznega, predvsem visokostrokovnega kadra.«²⁵⁷ Te štipendije so dobivali predvsem študentje naravoslovnih in tehničnih fakultet ter gimnazijci ter učenci srednjih tehničnih šol. Poleg redne štipendije so ti učenci dobili enkrat letno tudi denarno pomoč za nabavo šolskih potrebščin, strokovno prakso, ekskurzije ali izdelavo diplomskega dela. Pri štipendiranju so imeli prednost otroci padlih borcev ter odlični in prav dobri, ob tem pa so se seveda zavezali, da po končanem šolanju vstopijo v eno od vojaških akademij.²⁵⁸

Od nekdanj pa je armada še posebej veliko truda vlagala v odnose z mladimi, saj se je ta generacija pomembno razlikovala od svojih očetov, ki so na lastni koži doživljali zmago revolucije, zaradi česar jih je bilo lažje prepričati v pomembnost vseobče prisotnosti vojske. Predvsem je vojska z mladimi sodelovala prek mladinskih in pionirskih organizacij, to sodelovanje pa se je manifestiralo pri organizaciji raznih proslav,

²⁵⁴ Prav tam.

²⁵⁵ Delež JLA, SP, 22.12.1957, številka 299.

²⁵⁶ Prav tam.

²⁵⁷ Armada šola svoje mlade kadre, SP, 22.12.1957, številka 299.

²⁵⁸ Prav tam.

športnih prireditev, kulturno-umetniškem delu itd.²⁵⁹ Prav tako pa so mladi morali skozi predvojaško vzgojo, do katere pa so po virih sodeč gojili nekakšen odpor, saj razna poročila pričajo o prevelikih izostankih, slabi organizaciji te dejavnosti in o ukrepih za populariziranje te dejavnosti.²⁶⁰ O pomenu predvojaške vzgoje v neki priložnosti ob dnevu JLA govori tudi Tito: »...*Razumljivo je, da budno spremljamo delo predvojaške vzgoje, razvoj naše mladine, ki bo jutri prišla v armado, ker bo mladina – celo tista, ki v primeru vojne ne bo na bojišču – dejavno služila v saniteti in drugih službah za obrambo naše države. /.../ Predvojaška izobrazba nima le namena seznaniti mladino z različnimi vrstami orožja, pač pa je njena naloga tudi, da poskrbi, da pridejo v našo armado mladinci, prežeti z revolucionarnim duhom. /.../ Boriti se moramo za ljudi, za mladino, kajti vse ljudstvo je armada, kadar je treba braniti državo.*«²⁶¹

Z ljudstvom v tem času neposredno sodelujejo predvsem vojaki, »... zato armada ni samo ozko omejena vojna ustanova, temveč je nekaj veliko širšega in vsestranskega.«²⁶² Poudarjeno je namreč, da je armada sodelovala pri gradnji mnogih gospodarskih objektov in cest, da idejno-politično vzgaja vojake in vodeči kader, da navaja na osebno in kolektivno higieno, skrbi za telesno kulturo ljudstva, pridobiva kvalificirane strokovnjake, skrbi za zdrave medsebojne odnose in tovarišstvo itd.²⁶³

7. 2. 3 Doktrina splošne ljudske obrambne vojne (1958-1969)

V času jedrske oboroževalne tekme Jugoslavija izgubi naslov vojaške velesile, saj takega orožja ni imela. To oboroževalno kvantiteto tako sublimira s kakovostjo, ki da se skriva v njeni ljudskosti, saj »...*delovni ljudje v tovarnah, na polju, v šolah, v družbenih organizacijah lahko mirno opravljajo svoje delo, gradijo socializem in boljše življenje, s čimer najbolj prispevajo k dviganju borbene sposobnosti ljudstva, krepijo njegovo pripravljenost, braniti pridobitve svojega dela in svojega življenja.*«²⁶⁴ Zaradi strahu pred morebitno agresijo z radikalnim ciljem, ki bi torej vključevala tudi napad z jedrskim orožjem, je prišla v veljavo že predstavljena doktrina splošne ljudske obrambe,

²⁵⁹ Zapisnik seje biroja CK LMS, ki se je vršila 14. novembra 1949, 14.11.1949. AS, CK ZKS (1589), t.e. 1596 (škafila 53).

²⁶⁰ Prav tam.

²⁶¹ Josip Broz Tito, 21.12.1952, citirano po: Kadar je treba braniti državo, je vse ljudstvo armada, SP, 22.12.1952, številka 301.

²⁶² Socialistična armada, SP, 22.12.1957, številka 299.

²⁶³ Prav tam.

²⁶⁴ Sedemnajst let JLA, SP, 22.12.1958, številka 298.

zato naj bi se z Ukazom vrhovnega poveljstva OS v primeru vojne po podjetjih, občinah in okrajih formirali bataljoni in štabi narodne vojske, ki bi bili podrejeni poveljstvom vojaških območij. JLA je življenjski in homogeni del družbene skupnosti, zato se prisrčne čestitke ob vojaških praznikih izrekajo tako njenim pripadnikom kot celotnemu delovnemu ljudstvu, to je namreč potemtakem tudi njihov praznik.²⁶⁵

Fran Roš: *Naši Armadi*, Celjski tednik, 22.12.1961, številka 48.

Vse to pa je prineslo nove vrste sodelovanj armade in ljudstva v miru za pripravljenost v morebitni vojni. Vojska je namreč svoje delovanje oziroma sodelovanje razširila na skoraj vsa možna področja udejstvovanja ljudi, kar zgovorno priča del članka v Delu iz leta 1959: »Danes se nihče več ne čudi, če oficirji zdravniki predavajo zdravstvenim delavcem mestnih in vaških zdravstvenih domov. Tudi ne preseneča, da vojaki vodijo oddelke pri telovadnih društvih in skupine pri prosvetnih društvih na vasi.«²⁶⁷ Krajani

²⁶⁵ Ogrodje ljudske obrambe pomemben del skupnosti, Delo, 22.12.1968, številka 348.

²⁶⁶ Naši Armadi, Celjski tednik, 22.12.1961, številka 48.

²⁶⁷ Trdne so te vezi, Delo, 22.12.1959, številka 231.

pa so z vojsko sodelovali tudi pri različnih vojaških vajah, kjer so kot domačini in poznavalci svojega območja opravljali obveščevalno vlogo.²⁶⁸

Ko so bili večji infrastrukturni objekti že zgrajeni, je armada svojo pomoč preusmerila tudi na kmetijsko področje in elementarne nesreče. Tako je kmetom pomagala pri žetvi pšenice, pospravljanju koruze, pogozdovanju, košnjah itd.²⁶⁹ Poleg pomoči vojske pri kmetijstvu, gradnji infrastrukture in pomoči ob raznih nesrečah se omenja velik prispevek vojne industrije, ki se je preusmerila v civilno proizvodnjo, kar pomeni, da vojska ni več proizvajala le za lastne potrebe, temveč tudi za potrebe državljanov ali raznih gospodarskih panog. Vrednost te proizvodnje se je od leta 1953 povečala z 2,4 milijarde dinarjev na več kot 45 milijard dinarjev, zajemala pa je izdelavo rudarskega razstreliva, traktorjev-goseničarjev, dieslovih motorjev, letal za kmetijske potrebe, kovinsko galanterijo itd. Omenja se tudi porast števila industrijskih panog, ki so kakorkoli sodelovale z vojaško industrijo; predvsem so bile to razne tovarne motornih vozil in hidravlike, rudniki, tekstilna industrija, kmetijstvo in gradbeništvo. Prav tako pa se govori o porastu vrste izdelkov za široko potrošnjo, kamor spadajo avtomobili, motocikli in kolesa, šivalni stroji, tranzistorji in televizorji, bela tehnika, pisalni stroji, fotoaparati, konfekcija itd.²⁷⁰ Izdatki državnega proračuna v vojaške namene naj bi se, kot poroča Delo, z 22% narodnega dohodka znižali na 8%, kar pomeni, da so jih od leta 1954, ko so znašali še visokih 18,8%, več kot prepolovili.²⁷¹ Svoj prispevek h gospodarstvu pa armada opravičuje tudi v strokovnih kadrih, saj se je v armadi po vojni usposobilo nad 600.000 raznih strokovnjakov (minerjev, voznikov motornih vozil, radiotelegrafistov in telefonistov, mehanikov, motoristov, kuharjev in pekov, prometnikov, električarjev, strojnikov, kurjačev, bolničarjev, veterinarskih bolničarjev...). Vojska pa je sodelovala tudi pri krvodajalskih akcijah in nudila zdravljenje v vojaških sanitetnih ustanovah.²⁷²

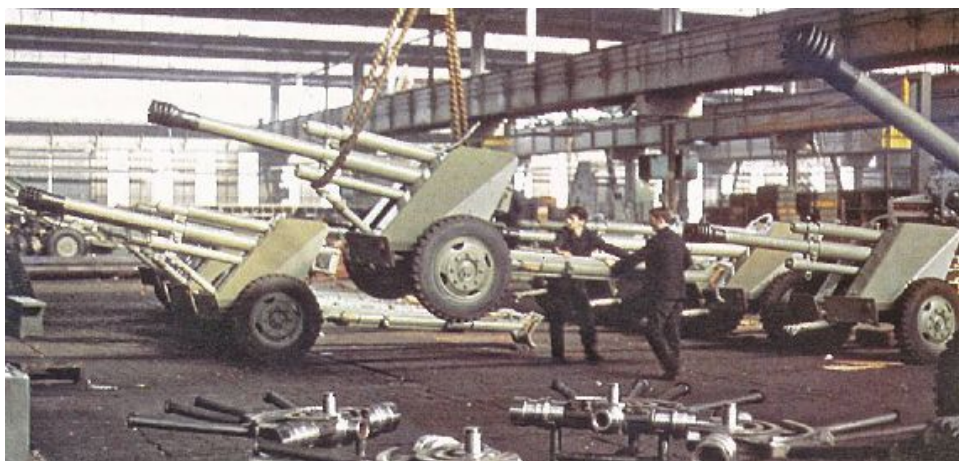
²⁶⁸ Prav tam.

²⁶⁹ Osemnajst let JLA, Delo, 22.12.1959, številka 231; Trdne so te vezi, Delo, 22.12.1959, številka 231.

²⁷⁰ Prispevek h gospodarstvu, Delo, 22.12.1960, številka 348.

²⁷¹ Naša armada – porok za ohranitev miru, Delo, 22.12.1961, številka 349.

²⁷² 22 let JLA, Delo, 22.12.1963, številka 349.

273

Vojaška industrija

To je bil čas Gošnjakovega ministrovanja, ko naj bi v vojski vladali slabi delovni pogoji, predvsem pa se je to poznalo na plačah²⁷⁴. Te pomanjkljivosti so tako želeli kompenzirati z izboljšanim načinom prehranjevanja z gradnjo samopostrežnih menz, gradili so tudi moderne učilnice, nabavili nova vojaška oblačila, da so se lahko vojaki svobodno športno udeleževali, nabavili so več televizijskih in radijskih sprejemnikov ter glasbil ter poskrbeli za vsebinsko bolj pisan spekter popoldanskega izobraževanja. Na vprašanje o racionalnosti v vojski Gošnjak v nekem intervjuju odgovarja, da so bili v armadi vselej zelo racionalni in da si za to še dalje prizadevajo z boljšo organizacijo dela poveljstev, ustanov in enot, skrajšanjem vojaškega roka iz 24 na 18 mesecev (razen za mornarico), vsekakor pa ne na račun tehnike, pouka, borbene pripravljenosti in splošne velikosti oboroženih sil. Novost je bila tudi ta, da je moralo na ozemlju določene republike delovati 25% rekrutov, ki so prihajali iz te iste republike, s čimer naj bi dosegli še večjo povezanost vojske in ljudstva.²⁷⁵

Z vidika služenja vojaškega roka in takratnega odnosa na to obveznost je zlasti zanimiv članek *Vojaki ne živijo samo ob puškah*²⁷⁶ Vojka Černelca, kjer med drugim govori o tem, da si mlad fant težko najde zaposlitev, če še ni odslužil vojaškega roka, podobno kot delodajalci danes sprašujejo mlada dekleta, če že imajo otroke.²⁷⁷

Vojska je preko sekcij za kulturno in zabavno delo s sodelovanjem z mladinskimi organizacijami skrbela za kulturno-prosvetno življenje v manjših mestih, kjer je bilo

²⁷³ Marković 2007, 68.

²⁷⁴ Koprivc 2005, 142.

²⁷⁵ Armada se razvija v skladu z našimi socialističnimi odnosi, Delo, 22.12.1966, številka 346.

²⁷⁶ Vojaki ne živijo samo ob puškah, Delo, 21.12.1963, številka 348.

²⁷⁷ Prav tam.

tovrstnih institucij manj.²⁷⁸ Kulturno-prosvetna dejavnost pa se je razvila tudi znotraj JLA v vojaških klubih, imenovanih »Vojaška veselja«, namenjenim predvsem vojakom, ter v domovih JLA, kjer pa se je zbiral predvsem stalni sestav OS, torej starešine.²⁷⁹ Znotraj te dejavnosti so pretežno nastajale zborovske, dramske in recitatorske sekcije, ki so svoje aktivnosti predstavljale na raznih revijah, odvijale so se kino predstave, delovale so knjižnice in čitalnice, obstajale pa so tudi publicistična, glasbena, folklorna, risarska in humoristična sekcija.²⁸⁰

Vsebinsko zanimiv je članek Vojka Černelca *Želimo si stikov z mladino!*²⁸¹, kjer avtor piše, da sodelovanje vojakov z okoliško civilno mladino ni takšno, kot bi si ga želeli. Mladina naj bi na vojake gledala zviška, zato v vojski menijo, da je potrebno bolj organizirano sodelovanje, ki ga nameravajo doseči preko medsebojnih obiskov, športnih srečanj in plesov.²⁸² Problemi v odnosih mladine do vojske so se najbrž z oddaljevanjem vojnih časov vse bolj poglobljali. Na to, da so vojni časi že davno mimo, kaže tudi dejstvo, da naj bi bil povojni starešinski (oficirski) kader zastopan le še v 60 odstotkih.²⁸³

Razširilo pa se je tudi znanstvenoraziskovalno delo v vojaških inštitutih, ki so delovali predvsem na področju izdelave orožja oziroma razvijanjem sredstev za krepitev oboroženih sil ter na področju medicine in sorodnih disciplin.²⁸⁴

Jugoslovanska strategija je torej še vedno temeljila na manevrski in izčrpajoči vojni, računajoč vselej na moralno moč, vzdržljivost in upornost lastnih enot in naroda.²⁸⁵ Tako še vedno ostajajo pojmi Armada – ljudstvo – socializem – mir nekakšne sopomenke oz. jih časopis »Delo« oz. avtorji člankov v njem enačijo.²⁸⁶

²⁷⁸ Pripadnik JLA tudi družbeni delavec, Delo, 21.12.1960, številka 347.

²⁷⁹ Razveseljiv demanti, Delo, 21.12.1961, številka 349.

²⁸⁰ Pripadnik..., Delo, 21.12.1960, številka 347; Razveseljiv..., Delo, 21.12.1961, številka 349.

²⁸¹ Želimo si stikov z mladino, Delo, 22.12.1965, številka 345.

²⁸² Prav tam.

²⁸³ Armada se razvija v skladu z našimi socialističnimi odnosi, Delo, 22.12.1966, številka 346.

²⁸⁴ Moč oboroženih sil se krepi, Delo, 22.12.1967, številka 346.

²⁸⁵ Jugoslovanska ljudska armada nosilka naših borbenih tradicij, Delo, 21.12.1961, številka 348.

²⁸⁶ Ljudstvo – armada, Delo, 22.12.1961, številka 349; Socializem – armada, Delo, 22.12.1961, številka 349.

7. 2. 4 Nadalnje podružbljanje splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite (1969-1981)

Ideja o splošnem ljudskem odporu po letu 1969, z vzpostavitvijo TO, postane jasnejša in otipljivejša, znotraj priprav na splošni ljudski odpor pa naj bi si vsak državljan našel svoje mesto. »...*To pomeni, da skrb za obrambo države ni več samo stvar JLA in drugih organov, ampak SLO vključuje v obrambo sleherno delovno organizacijo, sleherno vas, naselje in slehernega občana /.../ da bi ob eventuelni agresiji vsak na svojem mestu lahko učinkovito prispeval k temu, da agresor želenih ciljev ne bo dosegel oz. da bo SLO dejansko zajel vse naš narod v organizirano borbi proti napadalcu, da se čimpreje doseže njegov umik....*«²⁸⁷ Vendar pa so bile to zgolj nekakšne voluntaristične predpostavke, kako naj bi obrambno-varnostni sistem deloval, zato je bilo potrebno šele z raziskavami priti do izsledkov in ocen, kako tak sistem dejansko deluje.

Po nekaterih pregledih tega stanja, ki so bili opravljeni v petih letih obstoja nadgrajenega sistema SLO, naj bi se ugotovilo, da so še bile določene vrzeli v organiziranosti, potrebno je bilo še nadgraditi oziroma dopolniti Zakon o ljudski obrambi iz leta 1969 in hkrati vgraditi konkretne rešitve v statutarna določila, ki so bila sprejeta z novo ustavo leta 1974 (zlasti še v statute krajevnih skupnosti, delovnih organizacij); spremeniti je bilo potrebno način financiranja (zlasti poenotiti prispevek občin), okrepiti fizično kondicijo ljudi (tudi zgodnejše upokojevanje), močnejše vključevati ženske ter mladino itd.²⁸⁸

Jasno je torej, da v petih letih, kar je SLO obstajala, koncept vseljudske obrambe še v praksi ni do popolnosti zaživel, čeprav so bile v ta namen organizirane in v časopisju večkrat omenjene vojaške vaje »Svoboda 71«, »Podgora72« ter »Jesen 74« in zlasti slednja je postala kar nekakšen sinonim za uresničevanje novega koncepta SLO in DS, saj naj bi ga tudi ljudje sprejeli za svojega. Vaja »Jesen 74« je tudi pokazala, da je pglavitna vloga v krajevnih skupnostih zadolžitev najpomembnejših funkcionarjev odbora za vseljudsko obrambo, saj so odgovorni volivcem, kot strokovni operativni organ pa bi moral biti v okviru občine organiziran vojaški štab. Odbori SLO v KS kot celota so imeli naslednje naloge: organizacijo vzgoje občanov za SLO; izvajanje in

²⁸⁷ Komite občinske konference ZKS Celje – Komisija za SLO. Izhodišča za formiranje odborov v SLO v KS 1970; Komite občinske konference ZKS Celje – Komisija za splošni ljudski odpor, neznan točen datum. ZAC, SZDL (1208), t.e. 40/4;3.

²⁸⁸ Človekova zavest je hrbtenica vseljudskega odpora, Delo, 22.12.1974, številka 296, Sobotna priloga, str. 21.

usklajevanje vseh akcij na področju KS v pripravah za SLO; koordinacijo delovanja in dela vseh DPO; ob elementarnih nesrečah pa naj bi se odbor sam aktiviral, nato pa bi aktiviral tudi vse potrebne službe; v primeru vojne nevarnosti naj bi organiziral in izvedel zaščito in zavarovanje glavnih prehrabnih artiklov; vršil pa naj bi tudi mobilizacijo.²⁸⁹

290

Ogled manevrov »Svoboda 71«.

291

Z manevrov »Podgora 72«

Kljub vsem tem naporom za uresničevanje koncepta SLO in DS pa ljudstvo, predvsem mladina, v resnici ni dajalo splošnega vtisa, da jih obrambne priprave zanimajo. Poleg tega, da je služenje vojaškega roka postajalo mladim vse bolj nadležno in čas jemajoče, je takšen postal tudi njihov odnos do vojaškega poklica, čeprav naj bi v času Ljubičičevega ministirovanja zvišali plače v armadi²⁹². V ta namen so v rubriki Dela »Mala anketa« vsako leto okoli dneva JLA objavili pozitivna mnenja mladih vojakov o

²⁸⁹ Komite občinske konference ZKS Celje – Komisija za SLO. Izhodišča za formiranje odborov v SLO v KS 1970; Komite občinske konference ZKS Celje – Komisija za splošni ljudski odpor, neznan točen datum. ZAC, SZDL (1208), t.e. 40/4;3.

²⁹⁰ Markovič 2007, 173

²⁹¹ Prav tam, 136.

²⁹² Koprivc 2005, 142.

svoji službi.²⁹³ Takih člankov o čislanju vojaškega poklica se je v teh letih pojavilo vse več, saj naj bi za upad zanimanja za tak poklic bila kriva predvsem pomanjkljiva informiranost mladih o vojaških poklicih.²⁹⁴ Najverjetneje pa so bili med razlogi tudi pogoste selitve slovenskih vojakov, kajti poleg jezikovnih ovir so bile težave predvsem pri zaposlovanju njihovih žena, pa tudi otroci so bili zaradi tega raztepeni.

Takšne trende so želeli zaustaviti po mladinskem kongresu v februarju 1975, ko so v enotah JLA začeli uresničevati kongresni sklep o ustanavljanju organizacij ZSMS v armadi, kar naj bi sodelovanje JLA z mladimi močno povečalo.²⁹⁵ Pri tem sodelovanju pa ni šlo le »...za najbolj razširjene oblike sodelovanja v kulturnozabavni dejavnosti ter pri rekreaciji in športu. Vse bolj v ospredje stopa skupno idejnopolitično izobraževanje, z raznimi sestanki in predavanji v šoli ali v vojašnici, skupno obiskovanje muzejev in spominskih sob, pogovori z narodnimi heroji in drugimi udeleženci naše revolucije.«²⁹⁶ Obrambno vzgojo mladih pa so želeli povečati tudi z ustanovitvijo centrov JLA za obrambno vzgojo mladine.²⁹⁷

Da bi v vojsko pridobili mladi kader, so za vzpodbujanje mladih k vpisu v vojaške šole in poklice organizirali razne razstave propagandnega značaja²⁹⁸, organizirali naj bi razne spominske proslave ob pomembnih praznikih in skupne filmske predstave, ki bi širile idejo SLO in DS.²⁹⁹

Pomembno vlogo pri vsem tem pa so imela tudi sredstva javnega obveščanja, predvsem tisk. Kaj in kako naj se o vojaških zadevah poroča, je bilo novinarjem razloženo na tradicionalni novinarski konferenci v Domu JLA v Ljubljani.³⁰⁰ Novinarjem pa so se za zvesto poročanje o vojaških zadevah podeljevale tudi nagrade.

7. 2. 5 Demontaža SLO ali doktrina specialne vojne (1981-1991)

Čeravno je vstop armade v politične obračune pomagal Titu in zvezni oblasti relegitimirati politični režim v letu 1971, je bila armada takrat tudi prvič odločilno postavljena pred oči javnosti. To pa je zanjo pomenilo novo past, saj vojaška elita z

²⁹³ Mala anketa: Bodoči čin, Delo, 22.12.1971, številka 345.

²⁹⁴ Človekova zavest..., 22.12.1974, številka 296, Sobotna priloga, str. 21.

²⁹⁵ Solidarnost pomeni moč, Delo, 22.12.1976, številka 297.

²⁹⁶ Prav tam.

²⁹⁷ Prav tam.

²⁹⁸ Programski usmeritev dela Mladinskega kluba Celje za obdobje 1976 – 78, neznan točen datum. ZAC, SZDL (1208), t.e. 51/6a.

²⁹⁹ Prav tam.

³⁰⁰ Slovesnosti ob dnevu JLA, TV 15, 23. 12. 1976, str. 1.

javnostjo ni znala občevati. V dolgih letih izolacije in slabih komunikacij s civilno družbo je povsem izgubila smisel za prilagajanje na razlike v političnih kulturah v posameznih jugoslovanskih okoljih.³⁰¹

Osemdeseta leta so bila, kot že večkrat omenjeno, najbolj zaznamovana z splošnim nezadovoljstvom predvsem slovenske javnosti, ki se je stopnjevalo z vse večjo gospodarsko krizo. V tem obdobju so se, najbrž zaradi takšnega spleta okoliščin in pa zaradi že omenjenih razlik med Slovenijo in ostalimi jugoslovanskimi republikami, ki so imele za posledico dva različna tipa civilno-vojaških odnosov, pojavila nova družbena gibanja. Med novimi družbenimi gibanji v Sloveniji je bilo najmočnejše mirovno gibanje, preko katerega se je kanaliziral odpor slovenske javnosti, posebej mlade generacije, do vloge armade v jugoslovanski družbi. V javne razprave so bila vključena predvsem vprašanja civilnega služenja vojaškega roka, umik armade iz izobraževalnega sistema, vprašanje civilnega obrambnega ministra, zmanjševanje stroškov za vojsko in prepoved mednarodne trgovine z orožjem. Ravno na teh točkah je bila armada najbolj ranljiva, saj so bile to hkrati točke legitimiranja jugoslovanskega vojaškega varnostnega sistema.³⁰² V odgovor na te kritike javnosti so za osemdeseta leta tako značilni pogosti javni nastopi generalov, ki so javnost prepričevali v nasprotno oziroma so povečevali vlogo JLA z grožnjo specialne vojne ter s številnimi kriznimi žarišči in vojname (najbližje žarišče je bilo na Kosovu zaradi albanskega iredentističnega gibanja), čeprav večjih zunanjih groženj, s katerimi so do tedaj ohranjale svojo legitimnost predvsem z zagotavljanjem funkcionalnega imperativa, ni bilo na obzoru. Ko se je konec osemdesetih let razblinila še tista potencialna zunanja nevarnost po padcu berlinskega zidu, so neobstoje zunanje sovražnike začeli priznavati celo v vojaškem vrhu, saj je bilo očitno, da so bile notranje težave najbolj kritične. Celozvezni sekretar za ljudsko obrambo Veljko Kadijević je v intervjuju za Narodno armijo in Front med drugim povedal: »...Če upoštevamo pozitiven razvoj mednarodnih vojaško-političnih odnosov kakor tudi dejstvo, da je naša država pomemben dejavnik miru in trdnosti ne le v tej regiji, ampak tudi širše, je jasno, da nam v tem trenutku ne grozi

³⁰¹ Jelušič 1997, 150.

³⁰² Povzeto po: Jelušič 1997, 152.

nevarnost zunanje agresije. /.../ V sedanjih razmerah sta varnost in obramba Jugoslavije odvisni predvsem od njene notranje trdnosti.»³⁰³

Odpor do obvezništva je torej iskal rešitve v vprašanju civilnega služenja vojaškega roka, tako se je v tem času povečevalo število tistih, ki so si priskrbeli potrdila, da niso sposobni služiti vojaškega roka iz zdravstvenih, predvsem psihičnih razlogov, in ugovora vesti. V tem času je vojska začela promovirati tudi vključevanje žensk med vojaške obveznike v enotah TO, kar naj bi izhajalo iz osnovne koncepcije in doktrine obrambe in zaščite SFRJ, v kateri so vsi delovni ljudje in občani odgovorni nosilci za obrambo in varnost.³⁰⁴ Na začetku osemdesetih si torej ni bilo mogoče zamisliti, da bi jugoslovanske vojaške oblasti pristale na uradno priznanje civilnega služenja vojaškega roka, zato je na tej točki nastal glavni spor med vojaškim vrhom in slovensko mladino, ki jo je zastopala Zveza socialistične mladine. Leta 1989 je armada le priznala možnost oporečništva iz religioznih razlogov in uvedla kompromisno rešitev za civilno služenje – služenje v armadi brez orožja.³⁰⁵

Če se je pojavil odpor do obvezništva, si lahko mislimo, kakšen odpor je nastal šele do vojaških in obrambnih poklicev. S to temo so se ukvarjali številni članki v časopisju, ki so bili namenjeni spodbujanju mladih fantov v te poklice, veliko pa je bilo vloženih tudi drugih naporov za izboljšanje takega stanja. Nekatere tovrstne akcije so potekale kar na šolah, kjer so si še posebej prizadevali usmerjati mlade v vojaške in obrambne poklice. Lep primer so aktivnosti na Osnovni šoli »Bratje Dobrotnšek« v Vojniku, kjer so v zvezi s tem v letu 1980 izvedli sledeče akcije: »1. Posvet z učenci o pomenu poklicne usmeritve v vojaške poklice 2. Obravnava tematike na učiteljskih konferencah 3. Spoznavanje vseh staršev osmošolcev o usmerjanju mladih v vojaške poklice 4. Individualni pogovori z razredniki in socialno delavko 5. Izvedba posebne ankete....«³⁰⁶ V prilogi istega dokumenta pa najdemo rezultate ankete o usmerjanju v vojaške in obrambne poklice, ki kažejo, da so učenci o vojaških poklicih dobro obveščeni, saj jih s

³⁰³ Veljko Kadjević, 20.12.1988, citirano po: Za vojsko damo najmanj v Evropi, Delo, 21.12.1988, številka 295.

³⁰⁴ INDOK – SLO – DS. Izdajatelj Koordinacijski odbor za SLO in DS pri OK SZDL, Občinski komite in Svet za SLO in DS, Indok center, Celje. Za interno uporabo, December 1982. ZAC, SZDL (1208), t.e. 119/10.

³⁰⁵ Povzeto po. Jelušič 1997, 151.

³⁰⁶ Poročilo o usmerjanju mladih v vojaške in obrambne poklice v letu 1980, 26.5.1980. ZAC, SZDL (1208), t.e. 90/1a.

tem pogosto seznanjajo v šoli. Kljub temu pa se ne odločajo radi za vojaški poklic, ker jih skrbi stroga disciplina, mučno šolanje in oddaljenost od doma, predvsem pa jih od njega odvračajo starši.³⁰⁷ Nasploh v vseh podobnih dokumentih v zvezi z usmerjanjem mladih v vojaške poklice postane le-to stalna naloga.³⁰⁸ Armada pa je bila v vzgojno-izobraževalnem sistemu prisotna tudi prek poučevanja predmetov s področja obrambe v srednjih in visokih šolah, čemur se ni želela odpovedati ravno zaradi upada vojaških vrednot med mladimi.³⁰⁹

Vzroki za upad števila slovenskih pripadnikov v JLA so bili tudi v tem, da v Sloveniji častniški poklic ni več bil dovolj časten, zato bi moral biti vsaj dobro plačan. Plača oficirja se je namreč bistveno razlikovala od plače približno enakih strokovnjakov v civilu, kar pa ni sovpadalo z načelom »Vsakemu po delu«. Prav tako so bile plače oficirjev po vsej Jugoslaviji enake, kar za slovenske oficirje ni bilo ugodno, saj so bile v Sloveniji zaradi povprečno višjih dohodkov tudi cene višje.³¹⁰ Na kulturne pritiske so tako odgovorili celo nekateri oficirji; nekateri so se demobilizirali, nekateri pa so začeli študirati na civilnih fakultetah, da bi pridobili še civilno diplomo.³¹¹

Armada je na določene kulturne pritiske poskušala odgovoriti tudi na vprašanje večjezičnosti in se na ta način predstavljala za dosledno ljudsko. Tako je Poveljnik LAO Svetozar Višnjić del slavnostnega govora ob dnevu JLA govoril v slovenščini, izglasovan pa je bil tudi »...*sklep o uvedbi večjezičnih napisov na vseh vojaških objektih, o tiskanju Narodne armije in Fronta v slovenskem in makedonskem jeziku....*«³¹²

Poleg mirovnih gibanj je tej krizi legitimnosti JLA še najbolj škodovala gospodarska kriza, zaradi katere so postale zahteve javnosti po zmanjševanju obrambnega proračuna vsak dan večje in glasnejše. Zahteve po zmanjševanju stroškov so najbolj prizadele vojaško elito, ki je bila največji potrošnik družbenih sredstev in se ni hotela sprijazniti z zmanjšanjem dotoka denarja iz proračuna ali pa vsaj odpovedati velikim potrošnim načrtom.

³⁰⁷ Prav tam.

³⁰⁸ Občinska konferenca SZDL Celje, Koordinacijski odbor za SLO in DS, Program dela za leto 1983, 17.3.1983. ZAC, SZDL (1208), t.e. 160/5.

³⁰⁹ Jelusič 1997, 152.

³¹⁰ Slovenci in vojaški poklic, TV 15, 18. 12. 1986, str. 16.

³¹¹ Jelusič 1997, 153.

³¹² Dosledno ljudska in enotna sila, Delo, 21.12.1988, številka 295.

Tako Kadrijević v nekem intervjuju za Narodno armijo in Front pojasnjuje: »Napadi na proračun JLA so v tem trenutku najnevarnejša oblika napadov na JLA in na obrambo države nasploh. S temi napadi gredo celo tako daleč, da obravnavajo izdatke za obrambo države kot razlog za sedanje gospodarsko stanje. /.../ ...ve se, da JLA ni klasični proračunski porabnik, saj se okoli 65% vojaških sredstev neposredno angažira v gospodarstvu države.«³¹³ Legitimnost vojske, ki je zlasti v tem času bila zelo odvisna ravno od proračunskih izdatkov zanjo, nekateri torej skušajo povečevati s prispevkom armade na gospodarskem področju in z gradnjo infrastrukture. Po nekaterih podatkih naj bi namreč armada od leta 1945 do 1985 zgradila več kot 700 km železniških prog, 1273 mostov, 1892 km vodovodnega omrežja, pomagali so pri gašenju požarov ob Jadranu, pri sanaciji potresov in poplav, na ljubljanskem armadnem območju pa so vojaki pomagali graditi športne objekte v Novem mestu, sodelovali so pri pripravi velikanke v Planici za svetovno prvenstvo, pomagali urejati športna letališča, pomagali so pri pogozdovanju, pri odpravi posledic naravnih nesreč in pri urejanju poti spominov in tovarništva v Ljubljani, veliko pozornost pa posvečajo tudi pridelavi hrane za svoje potrebe.³¹⁴ Hkrati pa nekateri novinarji priznavajo, da so vse to »...argumenti, ki že 45 let najučinkoviteje preprečujejo vse poskuse spodkopati idejne in razredne temelje obstoja JLA in oboroženih sil.«³¹⁵ Najverjetneje pa so se ti argumenti z leti - in še posebej v času krize - izpeli. Pojavljajo se celo zelo »konkretni« članki o gospodarski dejavnosti v JLA, v katerih posamezni častniki podajajo podrobne orise o varčevalnih ukrepih v vojski. Tako pojasnjujejo, da vojska lahko največ prihrani na račun urjenja, z zmanjšanjem števila prometnih nesreč, prehrane, namestitve, zelo organizirano pa se lotevajo tudi t.i. zelenega načrta; z nakupom ustrezne mehanizacije, semen in reprodukcijskega materiala, so na za to pripravljenih zemljiščih letno pridelali 150 ton povrtnin, 50 ton solate, 25 ton koruze in okoli 150 ton sena. Zredili pa so tudi lastno čredo ovac, kar 530 glav, in več kot 100 svinj. Rezerve pri porabi pa so videli še na področju boljše izrabe delovnega časa, v sami organizaciji dela, na področju zdravstvene oskrbe, v racionalnejšem urjenju enot in pripadnikov JLA ter ustrežnejšem izvajanju stimulativnih ukrepov.³¹⁶ Ob vsem tem pa poudarjajo, da se je armada odpovedala le najnужnejšim programom za posodobitev, saj bi sicer zanemarili

³¹³ Veljko Kadrijević, 20.12.1988, citirano po: Za vojsko..., 21.12.1988, številka 295.

³¹⁴ Pomoč JLA družbi: V enem letu 664 kilometrov novih cest, Delo, 22.12.1985, številka 295, Sobotna priloga, str. 17.

³¹⁵ Bistvo naše armade: Povezanost z ljudmi, Delo, 20.12.1986, številka 295.

³¹⁶ Ob jubileju, TV 15, 17. 12. 1981, str. 1.

obrambno sposobnost države, prav tako pa bi bili brez dela domači proizvajalci orožja, kar bi stanje še poslabšalo.³¹⁷ Kljub gospodarski krizi naj bi namreč po mnenju vojaškega vrha moral biti nacionalnovarnostni sistem Jugoslavije čimbolj stabilen, saj naj bi SFRJ čutila pritiske specialne vojne, zato so med drugim za krepitev in izpopolnjevanje oboroženih sil organizirali več sto raziskovalnih in razvojnih programov za proizvodnjo domačega orožja, kjer je poleg institucij JLA sodelovalo več kot 180 znanstvenih, raziskovalno-razvojnih in proizvodnih organizacij iz cele Jugoslavije, s čimer naj bi pri nadaljnjem oboroževanju uvažali le še najbolj vrhunsko tehniko, ki je doma niso proizvajali.³¹⁸ Na prepoved mednarodne trgovine z orožjem torej armada nikakor ni mogla pristati, saj je bil to tudi velik armadni prispevek k izboljšanju zunanjetrgovinske bilance.³¹⁹

³¹⁷ JLA ohranja najpomembnejše programe, Delo, 21.12.1987, številka 295.

³¹⁸ Ugledna in moderna armada, Delo, 21.12.1986, številka 295.

³¹⁹ Jelušič 1997, 153.

8 PRAZNIK »DAN JLA«

8.1 Vloga državnih praznikov v jugoslovanski družbi

Državni prazniki in njihova praznovanja v jugoslovanski družbi so svoje korenine pognali v NOB, zato so se skozi praznovanja vselej poudarjale njegove vrednote in izkušnje. Praznovanja v narodnoosvobodilnem taboru so imela več ciljev, s katerimi so želeli okupatorjem pokazati, *»...da slovenski narod ni klonil, da se upira, da ne priznava razkosanosti slovenskega ozemlja in okupatorskih oblasti, ampak oblast OF; dvigovati samozavest prebivalstva in borcev, krepiti njihovo moralo; poudarjati povezanost z drugimi jugoslovanskimi narodi v skupnem boju.«*³²⁰

*»Bolj ko se je bližal konec vojne, bolj so pri praznovanjih poudarjali razredni oziroma ideološki cilj. Skozi praznovanja sta se tako izražala dva ključna procesa, značilna za dogajanje med drugo svetovno vojno v Sloveniji: narodnoosvobodilni in revolucionarni.«*³²¹ Tako so še med vojno poznali partizanske praznike, ki so propagirali OF in se ga je udeleževalo vse prebivalstvo, iz navdušenja ali da jih ne bi označili za izdajalce. Protirevolucionarni tabor je bil v praznovanjih omejen, saj mu je okupator določal, kaj sme praznovati in česa ne (udeleževali so se okupatorskih praznovanj).³²²

*»Prazniki in njihova vsebina so se v socialistični Sloveniji in Jugoslaviji oblikovali predvsem v prvem desetletju po drugi svetovni vojni, potem pa ostali bolj ali manj nespremenjeni.«*³²³ Večina praznovanj je bila prežeta z močnim ideološkim nabojem, poudarek pa je bil predvsem na najnovejši zgodovini. Vzporedno z uvajanjem novih praznikov so sicer sprva dopuščali tudi praznovanja nekaterih starih, predvsem zato, ker so bili ti med ljudmi še močno zakoreninjeni, pa tudi zaradi tega, ker so oblasti želele najprej izvesti revolucionarne ukrepe in se utrditi, šele nato pa dokončno opraviti s starim režimom tudi na simbolni ravni..³²⁴

³²⁰ Vasilij Melik, Božo Repe, Franc Rozman, Zastave vihrajo. Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od sredine 19. stoletja do danes, Modrijan (Ljubljana 1999) 126.

³²¹ Prav tam.

³²² Prav tam, 136.

³²³ Prav tam, 146.

³²⁴ Prav tam.

Praznovanja so s časom postala eden najmočnejših elementov množične kulture. »S proslavami, zaznamovanjem raznih obletnic iz zgodovine delavskega in revolucionarnega gibanja ter narodnoosvobodilne vojne, z organizacijo spominskih, športnih in drugih prireditev, s poimenovanjem ulic, določanjem praznikov na lokalni ravni, s postavljanjem spominskih obeležij in podobnimi akcijami je režim skušal vplivati na zgodovinsko zavest Slovencev in jo preoblikovati po svoji predstavi.«³²⁵ V praznovanjih so deloma povzemali tudi nekatere folklorne elemente, obenem pa je bil eden od pomembnih ciljev nadomestiti ali vsaj potisniti v ozadje cerkvene praznike. »Državni (zvezni) prazniki naj bi razvijali bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov, prispevali k identifikaciji ljudi z jugoslovansko državo in krepili vero v (samoupravni) socializem kot najboljši sistem na svetu.«³²⁶

Praznovanja so se sčasoma izoblikovala v poseben ritual, zanje pa je takoj po vojni skrbel agitprop Centralnega komiteja Komunistične partije, po njegovi ukinitvi leta 1952 pa razne komisije na državnih, republiških in občinskih ravneh. Pri Socialistični zvezi je nastal poseben koordinacijski odbor za proslave, ki je po poprejšnjih posvetovanjih z najvišjimi partijskimi organi vsako leto določil hierarhijo pomembnih obletnic, ki so se poleg državnih praznikov še proslavljale, ter odobril predlagano³²⁷ vsebino proslav in govornike. »Čeprav so bili prazniki in javne manifestacije zelo pogosti v vsem povojnem obdobju, pa so po intenzivnosti praznovanja najbolj izstopala sedemdeseta leta, in to zaradi relativno visokega standarda, gostote okroglih obletnic in težnje režima, da po obračunu z liberalnimi strujami na začetku sedemdesetih let utrdi svojo moč in pokaže na pravilnost politične usmeritve.«³²⁸ Z naraščanjem krize v osemdesetih letih pa so se začeli pojavljati dvomi o smiselnosti nekaterih praznovanj, s poglobljanjem krize in procesom osamosvajanja pa so le še naraščali.³²⁹

Eden najpomembnejših državnih praznikov po drugi svetovni vojni je postal praznik dela, 1. maj, uzakonjen leta 1948, ki so ga proslavljali s paradami in množičnimi povorkami, streljanjem častnih salv, športnimi ter drugimi prireditvami. Na zvezni ravni je bil tradicionalni prvomajski sprejem predstavnikov družbenopolitičnih organizacij pri

³²⁵ Melik in drugi 1999, 147.

³²⁶ Prav tam.

³²⁷ Vsebino proslav in govornike so po strogih navodilih oblikovali in nato predlagali občinski odbori, katerim je pripadala neposredna organizacija praznovanj in proslav. (Okrajni odbor SZDL Celje – Vsem občinskim odborom SZDL!, 5.12.1956. ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14a.)

³²⁸ Melik in drugi 1999, 148.

³²⁹ Prav tam.

Josipu Brozu Titu, na beograjskih ulicah pa je armada vsako leto organizirala mogočno prvomajsko parado z demonstracijo najsodobnejše oborožitve, ki pa so jo konec osemdesetih let zaradi kritik o razkazovanju moči opustili.³³⁰

Od večjih državnih praznikov naj omenim še dan mladosti, 25. maj – Titov rojstni dan, in dan republike, 29. november, saj je tudi tu bilo v ospredje postavljeno čaščenje države ter bratstva in enotnosti (preko štafet in drugih športnih srečanj, proslav itd.)³³¹

332

Praznovanje Dneva mladosti na Beograjskem stadionu

Od vojaških obletnic so se v državnem okviru praznovale tri: dan zmage, 9. maj oziroma 15. maj; dan borca, 4. julij; in dan JLA, 22. december. V zgolj slovenskem okviru pa dve: dan OF, 27. april; in dan oborožene vstaje slovenskega naroda, 22. julij. Vsi ti prazniki so bili zaznamovani z raznimi proslavami na kraju pomembnih bitk, s podeljevanjem plaket in odlikovanj, z odkrivanjem spominskih plošč, s srečanji nekdanjih borcev...³³³

³³⁰ Melik in drugi 1999, 155.

³³¹ Melik in drugi 1999, 156-162.

³³² Zbirka fotografij, ZAC, 1870-2004 (524), t.e. VI/5.

³³³ Melik in drugi 1999, 162-167.

334

Vojaška parada

8. 2 Ustanovitev I. proletarske brigade in ustanovitev praznika »dneva JLA«

»V zgodovini osvobodilnega boja naših narodov bo poleg ostalih pomembnih datumov in spominskih obletnic ostal zapisan dan 22. december 1942. Na ta dan, v prvem letu domovinske vojne za osvoboditev naše domovine izpod krvave fašistične okupacije, je bila v srbskem mestecu Rudo ustanovljena Prva proletarska brigada. Leto 1941, leto prvega oboroženega upora srbskega ljudstva proti okupatorskim nasilnikom in pričetka narodno osvobodilnega gibanja vseh narodov Jugoslavije se je torej častno zaključilo s formiranjem prve večje, dobro organizirane vojaške enote, ki je dala temelje poznejši narodno osvobodilni vojski, današnji Jugoslovanski armadi.«³³⁵ Čeprav v istem članku neznani avtor na koncu piše: »...Naši Prvi proletarski brigadi ob prazniku svoje štiriletnice naša hvaležnost, spoštovanje in čast!«³³⁶, gre nedvomno za nekakšno zmedo glede tega, ali je bila Prva proletarska brigada ustanovljena 22. decembra 1941 ali 22. decembra 1942. V članku iz prejšnje številke namreč prav tako neznani avtor piše: »...Prva Proletarska brigada polaga obračun ob svoji triletnici ustanovitve....«³³⁷ Kljub začetni nejasnosti glede prave letnice ustanovitve Prve proletarske brigade v člankih Slovenskega poročevalca, so kasneje v vseh člankih istega časnika avtorji upoštevali

³³⁴ Zbirka fotografij, ZAC, 1870-2004 (524), t.e. VI/5.

³³⁵ Prva proletarska brigada 1941-1945, SP, 22.12.1945, številka 209.

³³⁶ Prav tam.

³³⁷ Prva proletarska brigada praznuje svojo triletnico, SP, 21.12.1945, številka 208.

datum 22. december 1941, čeprav je v enem od že omenjenih člankov jasno zapisano: »...V Rudi so se sestali srbski in črnogorski bataljoni. Tukaj na tleh Sandžaka, na meji Srbije in Črne gore je v zgodovinskih in usodnih dneh decembra 1942 ustanovil maršal Tito Prvo Proletarsko brigado....«³³⁸

V letu 1945 sta v decembrskih številkah na to temo v Slovenskem poročevalcu objavljena le ta dva članka, ki torej govorita o ustanovitvi Prve proletarske brigade v mestecu Rudo v srbskem Sandžaku iz šestih bataljonov in da se je proslavila v 165 velikih bitkah, da je za svojo slavno in uspešno pot osvobodilne borbe prejela Red narodne osvoboditve, Red partizanske zvezde prve stopnje in zastavo II. kongresa antifašistične mladine Jugoslavije ter da je bila logična posledica NOV in hkrati pogoj za JA.³³⁹

Pravi »razcvet« pa je ta tema v časopisju doživela z letom 1947, ko je prvič omenjen tudi Dan JA, ki jo v teh letih avtorji večkrat poimenujejo Titova armada. Tudi datum ustanovitve Prve proletarske brigade ni več sporen oz. nejasen, saj neznani avtor v članku pravi: »...Jutri, na dan, ko je bila pred šestimi leti ustanovljena prva regularna enota Narodno osvobodilne vojske, slavi naša slavna Armada in z njo vse naše ljudstvo praznik in dan Jugoslovanske armade....«³⁴⁰ Metod Mikuž v nekem članku pojasnjuje, da je praznik ljudski, to pa razloži z naslednjimi besedami: »...Glejte, trije naenkrat bomo slavili svoj praznik: vojak, ki je danes v armadi, partizanski borci in preprosta ženica kdove kje na Notranjskem, ki je v težkih letih domovinske vojne žrtvovala za svoje partizane prav vse....«³⁴¹

8.3 Priprave na praznik

»...Dan Jugoslovanske armade, praznik delovnega ljudstva, bodo praznovali kar najlepše in kar najslavnejše. Nikakor s tem ne rožljamo z mečem, slavimo in proslavimo pa svojo moč, svoj ponos, svojo ljubezen, jamstvo naše svobode, miru in napredka....«³⁴²

³³⁸ Prav tam.

³³⁹ Prva proletarska brigada 1941-1945..., SP, 22.12.1945, številka 209; Prva proletarska brigada praznuje..., SP, 21.12.1945, številka 208.

³⁴⁰ Pozdrav Jugoslovanski armadi, SP, 21.12.1947, številka 299.

³⁴¹ Dan JA – praznik vsega našega ljudstva, SP, 21.12.1947, številka 299.

³⁴² Prav tam.

V prvih letih po vojni je za vsa praznovanja, torej tudi ob dnevu JA, skrbel agitprop Centralnega komiteja Komunistične partije, neposredna organizacija praznovanj in proslav dneva JA pa je pripadala okrajnim komitejem KPS kot osnovnim organizacijam.³⁴³ Že leta 1951 je bila ta naloga zaupana štabom vojaških oblasti ter vojski, z njimi pa so se kot civilne institucije morali povezati še frontovski in partijski centri v republikah in srezih. Vsi ti subjekti so skupaj odločali o obliki proslav in tudi o poročanju o njih v tisku.³⁴⁴

Priprave na praznovanja pomembnih državnih praznikov so z leti, ko se je oblast utrdila, postale vse bolj pomembne, zato so v ta namen morali poskrbeti tudi v organizacijskem smislu. Po ukinitvi agitpropa leta 1952 so za vse državne proslave skrbele razne komisije na državnih, republiških in občinskih ravneh. Pri Socialistični zvezi se je postopno razvil poseben koordinacijski odbor za proslave, ki je po poprejšnjih posvetovanjih z najvišjimi partijskimi organi vsako leto določil hierarhijo pomembnih obletnic, ki so se poleg državnih praznikov še proslavljale, ter odobril predlagano vsebino proslav in govornike.

Posredne priprave na praznovanja dneva JLA so postale naloga Predsedstva SZDL Slovenije, ki je za to priložnost postavilo pripravljalni odbor, ta pa je nato prek okrajnih odborov SZDL v obliki okrožnic dajal navodila ter koordiniral in nadziral delo občinskih odborov, ki pa so se organizacije priprav lotili neposredno. Znotraj okrajnih odborov SZDL so bili postavljeni pripravljalni odbori, da so sestavljali teze, ki so služile za pravilno orientacijo pri sestavljanju referatov na proslavah. Tudi znotraj občinskih odborov v vseh občinah so bili postavljeni posebni pripravljalni odbori, ki so imeli nalogo v sodelovanju z vsemi društvi in organizacijami pripraviti programe za vse proslave in oblike praznovanj dneva JLA na občinski ravni. Tak pripravljalni odbor so tako sestavljali zastopniki političnih organizacij, kulturnih društev in Svobod, Zveze borcev, VVI, športnih društev »Partizan«, LMA, ZŽD itd., vodil pa ga je član sekretariata občinskega komiteja ali občinskega odbora SZDL. Občinski pripravljalni odbori so morali sestaviti obširne programe proslav ter navesti kje vse bodo te proslave in kdo bo pri njih sodeloval; organizirati so morali slavnostne akademije, tako telovadne

³⁴³ Dnevne informacije z dne 21.12.1949, 21.12.1949. AS, CK ZKS (1589), t.e. 1599 (škatla 53).

³⁴⁴ (Okrožnica) CK KPJ - Centralni Komitet Komunističke Partije Slovenije – Uprava agitacije i propagande. Ljubljana, 16.10.1951. AS, CK ZKS (1589), t.e. 815 (škatla 30).

kot športne, razne koncerte in druge javne prireditve. Sestavljene programe praznovanj so nato občinski pripravljalni odbori dali v pregled okrajnim pripravljalnim odborom, ki so nato popravili eventuelne pomanjkljivosti predvsem pri vsebinskem delu teh programov. Posebno pozornost so morali posvečati raznim svečanim govorom na teh proslavah. Pripravljalni odbor okrajnega odbora SZDL je, kot že rečeno, sestavil teze, na podlagi katerih naj bi se sestavljali govori. Te teze so dobili občinski pripravljalni odbori in jih nato posredoval govorcem in šolam. Tudi glede izbire govorcev so bila navodila stroga in jasna: »...*Nikakor se ne sme zgoditi, da bi na teh proslavah govoril nekdo, ki nima za to moralno-političnih kvalifikacij....*«³⁴⁵ Po večini so torej na teh proslavah govorili rezervni oficirji, člani ZB in odgovorni politični funkcionarji.³⁴⁶

Občinski odbor SZDL
C e l j e Celje, dne 13.decembra 1956.

Opr.štev.: 135/56

Predmet: Proslave v počastitev 15 obletnice JLA. Vsem osnovnim organizacijam SZDL, ZKS in LMS.

C e l j e

Letos praznujemo 15 letnico ustanovitve JLA. Zaradi tega jubilejnega praznika naj bi proslave letos imele širši okvir. Pokazala naj bi se povezanost naše armade z ljudstvom in prikazal njen socialistični značaj ter naj bi se dokumentiralo, da leži največja obrambna sposobnost ravno v ljudeh, ki so pripravljeni braniti svojo socialistično domovino. Ob proslavah JLA imamo tudi možnost kar najširše razgibati ljudi ob najaktualnejših znanjih in notranjepolitičnih problemih ter okrepiti našo politično akcijo na terenu.

Za razliko od prejšnjih let se proslava ne omejuje zgolj na dan JLA (22.december) temveč na ves december. S tem so dani pogoji za izvajanje širokega množičnega programa, ki pa naj bo povsod prilagojen krajevnim prilikam in zato različno obeležen za vas in mesto, za mladino in odrasle.

Organizacije SZDL na terenu naj pripravijo programe proslav v počastitev 15 obletnice JLA ob sodelovanju ostalih množičnih organizacij kot so: Zveza borcev, UROJ, mladinske organizacije itd. Prav tako naj v podjetjih Osnovne organizacije ZKS skupno s sindikalno organizacijo pripravijo programe proslav. Posebno pozornost je treba posvetiti za govore na teh proslavah. Na teh proslavah naj imajo govore rezervni oficirji, člani Zveze borcev in politični funkcionarji (predsednik SZDL, sekretar ZKS, predsednik LMS itd.) Poleg tega lahko terenske organizacije koristijo tudi možnost JLA, ki ima na razpolago kratke filme, ki prikazujejo delo in življenje v JLA, da s temi filmi sodelujejo na proslavah ter se glede tega obrnejo neposredno na garnizon JLA Celje - tel. 23-85 (kapetan Struna).

Predstavniki ZB, UROJ, SZDL naj bi obiskali domove padlih borcev in njihovim otrokom izročili manjša darila. Mladinske organizacije in kolektivi pa naj bi obiskali garnizone JLA in jim čestitali za praznik.

Na kraju opozarjamo vse organizacije na primerno zunanjo in praznično okrasitev hiš in tovarn.

Poleg proslav na terenu in v tovarnah organizira Občinski odbor SZDL Celje dve centralni proslavi in sicer:

19. decembra ob 20 uri v dvorani Narodnega doma TRLOVADNO AKADEMIJO ob sodelovanju TVD Partizan Celje mesto in Gaberje.

20. decembra ob 20 uri v dvorani Narodnega doma VEČER PARTIZANSKIH PESMI ob sodelovanju pevskega zbora DFD Svoboda, Komornega moškega pevskega zbora in pevskega zbora PD Ivan Cankar.

Prosimo vse organizacije SZDL, ZKS, LMS, ZB in sindikalne organizacije da o proslavah seznajajo svoje člane ter da se obah proslav polnoštevilno udeležijo.

P r e d s e d n i k :

Pelka Florjan l.r.

347

Primer okrožnice občinskega odbora SZDL

³⁴⁵ (Okrožnica) Okrajni odbor SZDL Celje – Vsem občinskim odborom SZDL!, 5.12.1956. ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14a.

³⁴⁶ Prav tam.

³⁴⁷ (Okrožnica) Občinski odbor SZDL – Vsem osnovnim organizacijam SZDL, ZKS in LMS. 13.12.1956, ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14c.

Ob sodelovanju predstavnikov JLA s Predsedstvom SZDL Slovenije je nato bil leta 1956 ustanovljen republiški odbor za pripravo proslav dneva JLA in je torej prevzel naloge okrajnega pripravljalnega odbora. V njem so bili predstavniki JLA, ZB, ZVVI, LMS, ŽŽD, Sveta za kulturo in prosveto, Sveta za šolstvo, Zveze delavskih prosvetnih društev »Svobod«, Zveze sindikatov, Zveze športov, Zveze »Partizan« ter SZDLS.³⁴⁸

Proslave dneva JLA ter vse z njim povezane aktivnosti so od tega leta dalje bile razporejene čez cel december in so bile v kar največji meri organizirane skupno z enotami JLA, zaključne prireditve pa so se v glavnem odvijale na večer pred praznikom in so bile temu primerno bolj svečane.³⁴⁹ Vsa mesta in kraji so morali biti praznično okrašeni, programi pa so bili jasno vsebinsko vezani na pomen dneva JLA in so se poleg proslav v industrijskih mestih in ostalih občinah, kjer so največkrat priredili koncerte partizanskih pesmi, izvajali tudi po vseh šolah in kulturnih društvih. Vsebinsko in organizacijsko se je v vse akcije vključeval tudi lokalni tisk. V mesecu decembru so bila v ta namen angažirana tudi kino-podjetja, kjer so vrteli dokumentarne filme iz življenja NOB ali enot JLA. ZB in ZVVI pa sta vsako leto organizirala obisk in obdaritev otrok padlih borcev. V obdobju po 1956 so po navodilih občinskih odborov začeli predstavniki oblasti, delovnih kolektivov, množičnih organizacij, šol itd. armadi in njenim pripadnikom ob dnevu JLA množično pošiljati čestitke prek radia, tiska in po pošti, pogosti pa so postali tudi obiski vojašnic.³⁵⁰ Za kvaliteto proslav so skrbeli tudi tako, da niso odobrili programov s pretežno zabavnim oziroma »veseličnim« namenom, temveč tiste, ki so prispevali k moralno-politični vzgoji.³⁵¹

³⁴⁸ (Okrožnica) SZDL Slovenije – Predsedstvo, Ljubljana – Komisija za ideološko vzgojno delo - Vsem okrajnim odborom SZDL Slovenije!, 26.11.1956. ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14b.

³⁴⁹ (Okrožnica) Okrajni odbor SZDL Celje – Vsem občinskim odborom SZDL!, 5.12.1956. ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14a); (Okrožnica) SZDL Slovenije – Predsedstvo, Ljubljana – Komisija za ideološko vzgojno delo - Vsem okrajnim odborom SZDL Slovenije!, 26.11.1956. ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14b; Armada, to je ljudstvo, Celjski tednik, 22.12.1961, številka 48.

³⁵⁰ (Okrožnica) Okrajni odbor SZDL Celje – Vsem občinskim odborom SZDL!, 5.12.1956. ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14a); (Okrožnica) SZDL Slovenije – Predsedstvo, Ljubljana – Komisija za ideološko vzgojno delo - Vsem okrajnim odborom SZDL Slovenije!, 26.11.1956. ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14b.

³⁵¹ Zapisnik seje okrajnega odbora za proslavo 20-letnice vstaje, ki je bila 17. februarja 1961 v dvorani OLO Celje, 17.2.1961. ZAC, SZDL (1208), t.e. 9/22.

352

Praznična okrasitev Ljubljane

Najbolj pa so se praznovanja in proslave dneva JLA (in tudi vseh drugih pomembnih praznikov) razbohotila v sedemdesetih letih, zato so bile nujne tudi nekatere strukturne spremembe v institucijah, ki so bile zadolžene za pripravo in neposredno organizacijo praznovanj.

Na republiški ravni je bil znotraj Predsedstva SZDL Slovenije postavljen stalni Koordinacijski odbor za proslave, ki je vsako leto posredoval idejno in vsebinsko zasnovo praznovanja dneva JLA Občinskim komitejem in garnizijam, znotraj katerih so bili postavljeni začasni Koordinacijski odbori za proslave. Občinski koordinacijski odbor je nato imenoval delovno komisijo za sestavo programov pri organizaciji proslav, ki je vsem nosilec organizacij proslav in manifestacij pomagala pri sestavi programa. V komisijo so bili delegirani predstavniki Sveta za kulturo pri OK SZDL, kulturna skupnost občine, Občinska zveza kulturnih organizacij, telesnokulturna skupnost občine, predstavnik doma JLA ter nosilec organizacije oz. prireditve. Nosilec oziroma organizator prireditev je bila ponavadi Zveza rezervnih vojaških starešin, skupaj z Občinskim štabom TO, območno garnizijo in domom JLA.³⁵³

Osnovni namen proslav je bil, da pride do izraza manifestacija enotnosti in obrambne sposobnosti, kar naj bi dosegli prek organiziranega in vsebinskega seznanjanja armade, mladine ostalih državljanov z zgodovinsko vlogo idejnega tvorca jugoslovanske ljudske armade maršala Tita, s spoznavanjem najpomembnejših tradicij JLA (njenega

³⁵² Melik in drugi 1999, 162.

³⁵³ Zapisnik 10. seje KO za usklajevanje prireditev in proslav pri OK SZDL Celje, ki je bila dne 25.10.1978 ob 10 uri, 25.10.1978. ZAC, SZDL (1208), t.e. 135/4; Občinska konferenca SZDL Celje – Koordinacijski odbor za prireditve in proslave. ZADEVA: Imenovanje delovne komisije za sestav programov pri organizacijah proslav, 17.3.1978. ZAC, SZDL (1208), t.e. 80/3b; Republiška konferenca SZDL – Predsedstvo – Koordinacijski odbor za proslave. ZADEVA: Oblikovanje programa proslav in prireditev v letu 1979, 13.11.1978. ZAC, SZDL (1208), t.e. 80/3a.

zgodovinskega razvoja, borbe, likov narodnih herojev, borcev in komandantov, ustanavljanja prvih partizanskih odredov, nastajanja narodno osvobodilnega odbora, ilegalnega dela v okupiranih mestih, pomembnih sestankov KP itd.) in s predstavitvijo vloge in moči JLA tako glede obrambne usposobljenosti kot glede njenega prispevka v izgradnji socialističnega samoupravnega sistema in družbe.³⁵⁴

8. 3. 1 Idejna in vsebinska zasnova praznovanja dneva JLA

Okvirni program praznovanja dneva JLA, ki ga je Koordinacijski odbor za proslave posredoval Občinskim komitejem in garnizijam, je zajemal navodila glede oblik in splošne vsebine praznovanj. Ta navodila so bila jasno določena za proslave dneva JLA v enotah, poveljstvih in zavodih JLA, za skupne dejavnosti JLA, TO in družbenopolitičnih organizacij ter za proslave dneva JLA v drugih strukturah SR Slovenije. Poleg navodil pa so bila pojasnjena nekatera splošna organizacijska in materialna vprašanja ter predstavljen okvirni koledar dogodkov na območju ljubljanskega armadnega območja (LAO).³⁵⁵

a) Navodila za proslave dneva JLA v enotah, poveljstvih in zavodih JLA:

Programe proslav dneva JLA naj bi sestavljala vsa poveljstva, štabi, zavodi in enote OS. Načeloma naj bi zajemali svečane akademije, priložnostne programe, sprejeme, svečane preglede, branje čestitk, odredb o odlikovanjih in napredovanjih, prirejanje tovariških večerov in drugih slovesnosti.

V vseh enotah ranga polka in v samostojnih bataljonih naj bi pripravili svečane preglede, na katerih bi poleg aktivnega sestava sodelovali tudi rezervni in upokojeni starešine, matere padlih borcev, družinski člani aktivnih vojaških oseb in civilne osebe v službi JLA, pa tudi znani družbenopolitični delavci (ki so služili vojaški rok v enoti), predstavniki družbenopolitičnih organizacij, pionirji in mladina.

V višjih poveljstvih (divizijah, upravah vojaškega okrožja) in nekaterih zavodih (vojaška bolnišnica itd.) naj bi pripravili svečane zборе v domovih JLA ali večjih dvoranh v mestu. Zborov naj bi se udeležili starešine in civilne osebe v službi JLA, njihovi družinski člani in upokojeni vojaški starešine. K slovesnostim pa je bilo treba

³⁵⁴ Republiška konferenca SZDL – Predsedstvo – Koordinacijski odbor za proslave. ZADEVA: Oblikovanje programa proslav in prireditev v letu 1979, 13.11.1978. ZAC, SZDL (1208), t.e. 80/3a.

³⁵⁵ Prav tam.

povabiti predstavnike institucij, s katerimi sodelujejo, predstavnike DPS in DPO s tega območja in organe splošne ljudske obrambe.

Na ravni armadnega območja in divizije je bilo potrebno neposredno pred Dnevom JLA skupaj s komandanti posameznih štabov TO pripraviti sprejem določenega števila delegacij in predstavnikov rezervnih vojaških starešin, ZZB NOV, mladine, množičnih organizacij (tabornikov, planincev itd.) ter pionirjev. V vseh enotah LAO naj bi v novembru in decembru potekala intenzivna tekmovanja za najboljšo enoto, vojaški klub, dom JLA, vojaško restavracijo itd., ki naj bi se zaključila sredi decembra, najboljša enota in zavod pa nato razglašena ob Dnevu JLA.

V okviru politično-partijskega dela naj bi v novembru in decembru izvedli predavanja o zgodovinski vlogi tovariša Tita, o nastanku in razvoju oboroženih sil in zasnove SLO ter o njegovem prispevku k njihovi usposobljenosti, posodabljanju, enotnosti ter visokemu moralno-političnemu stanju v armadi. Ob Dnevu JLA naj bi ves čas potekala športna in kulturno-zabavna srečanja, tovariški večeri, ustni časopisi, literarni večeri, srečanja borcev in vojakov itd.³⁵⁶

b) Navodila za skupne dejavnosti JLA, TO in družbenopolitičnih organizacij

V vsakem mestu in garniziji naj bi oblikovali aktive predavateljev politično najbolj izkušenih iz JLA, TO in DPO, ki bi predavali in vodili pogovore o zgodovinski vlogi tovariša Tita, zasnovi SLO, razvoju OS, družbeni samozaščiti itd.

Poveljstva garnizije naj bi skupaj s predstavniki DPO organizirala razgovore z upokojenimi starešinami o aktualnih vojaško-političnih gibanjih v svetu in doma. Prav tako pa naj bi vidni kadri NOV, proslavljeni komandanti, narodni heroji ter družbenopolitični delavci obiskali zgodovinske kraje, v katerih se je začela vstaja, tam pa naj bi se pogovarjali z borci, prebivalci in mladino. Z mladino pa naj bi se prek skupnih družbenopolitičnih, kulturno-zabavnih in športnih manifestacij srečali tudi predstavniki JLA in TO.

Karavle naj bi po tradiciji obiskali mladina, predstavniki delovnih organizacij, krajevnih skupnosti itd., ob tem pa naj bi poudarili pomen povezanosti graničarjev z ljudstvom pri čuvanju meja.

Na dan JLA naj bi potekale tudi slovesne podelitve plakete JLA, sočasno pa tudi sprejemi za najvišje predstavnike DPO in DPS SR Slovenije.

³⁵⁶ Republiška konferenca SZDL – Predsedstvo – Koordinacijski odbor za proslave. ZADEVA: Oblikovanje programa proslav in prireditev v letu 1979, 13.11.1978. ZAC, SZDL (1208), t.e. 80/3a.

Ob Dnevu JLA je moralo biti zagotovljeno tudi načrtno angažiranje sredstev javnega obveščanja, zato so v ta namen pripravili sestanek s predstavniki sredstev javnega obveščanja in skupaj izdelali Načrt obveščanja, ki naj bi urejal značaj in cilj obveščanja, glavne dejavnosti ter obseg.

Nekaj pa je bilo še informacij glede osrednje slovesnosti ki se je vsako leto odvijala v Ljubljani.³⁵⁷

c) Proslave Dneva JLA v drugih strukturah SR Slovenije:

V vseh krajevnih skupnostih in občinah naj bi se pripravili slovesni zbori, na katerih bi sodelovali rezervni vojaški starešine, udeleženci NOB, predstavniki DPO in DPS ter predstavniki JLA in TO. Na teh zborih naj bi bili povedani priložnostni govori ob Dnevu JLA, prebrane odredbe o napredovanjih in odlikovanjih rezervnih vojaških starešin, ob koncu pa naj bi bili izvedeni kulturno-umetniški programi.

Dan JLA naj bi na primeren način praznovali tudi v delovnih organizacijah, v šolah pa bi učenci pisali sestavke o JLA in priredili kulturno-zabavne programe.

Ob tej priložnosti naj bi se pripravile tudi svečane seje Svetov za LO, kjer naj bi se ob zaključku razglasile pohvale in nagrade za dosežene uspehe na področju SLO.³⁵⁸

č) Nekatera organizacijska in materialna vprašanja:

Za vse našteje naloge se naj bi torej ustanovili začasni koordinacijski odbori v garnizijah oziroma občinah, dejavnosti na ravni republike pa naj bi usklajeval koordinacijski odbor za proslave pri P RK SZDL Slovenije.

Stroške vseh slovesnosti naj bi se ponavadi uskladjali s finančnimi zmožnostmi organizatorjev (poveljstev, garnizij, PDS, DPO itd.).³⁵⁹

Ponavadi je bil k vsem navodilom priložen še koledar nekaterih dejavnosti na območju LAO in je podrobno predstavljen v prilogi C.³⁶⁰

³⁵⁷ Republiška konferenca SZDL – Predsedstvo – Koordinacijski odbor za proslave. ZADEVA: Oblikovanje programa proslav in prireditev v letu 1979, 13.11.1978. ZAC, SZDL (1208), t.e. 80/3a.

³⁵⁸ Prav tam.

³⁵⁹ Republiška konferenca SZDL – Predsedstvo – Koordinacijski odbor za proslave. ZADEVA: Oblikovanje programa proslav in prireditev v letu 1979, 13.11.1978. ZAC, SZDL (1208), t.e. 80/3a.

³⁶⁰ Prav tam.

8. 4 Oblike in vsebina praznovanj

8. 4. 1 »Praznovanja za zaprtimi vrati« (1945 – 1948)

Ob dnevu JA, natančneje dan pred njim, se je v časopisju na prvi strani vsako leto pojavil ukaz oziroma odredba, s katero je vrhovni poveljnik oboroženih sil in minister za narodno obrambo FLRJ v čast dneva JA odredil izstrelitev častnih topovskih salv na predvečer praznika v prestolnici FLRJ, Beogradu, ter po vseh večjih mestih ostalih republik; v Zagrebu, Ljubljani, Skopju, Sarajevu, Novem Sadu, Zemunu in Splitu.³⁶¹

Zelo značilne in pogoste so bile v tem času parole, ki so se pojavljale ob zaključku nekaterih odredb, dokumentov, okrožnic in celo člankov v časopisju. Nekatere so se nanašale zgolj na dan JA, druge pa so bile splošne in so se uporabljale za vse priložnosti. Ob dnevu JA so se tako uporabljale parole kot so:

- *»Naj živi 22. december, dan Jugoslovanske armade – praznik vsega našega ljudstva.«³⁶²*
- *»Naj živi Vrhovni komandant jugoslovanske armade in voditelj naših narodov, maršal Tito.«³⁶³*
- *»Živela naša slavna in junaška Jugoslovanska armada; živela naša močna republika; smrt fašizmu, svoboda narodu!«³⁶⁴*
- *»Naj živi naša slavna in herojska Jugoslovanska armada! Naj živi naša močna socialistična domovina! Smrt fašizmu – svobodo ljudstvu!«³⁶⁵*

Bolj splošne pa so se do spora z Informbirojem leta 1948 vedno navezovala tudi na prijateljstvo s SZ:

- *»Naj živi to veliko prijateljstvo (SZ) in ta velika fronta miru! Naj živi naša zaveznica Sovjetska armada! Naj živi naša ljudska armada, rojena*

³⁶¹ Povelje vrhovnega komandanta oboroženih sil in ministra za narodno obrambo za 22. december 1947, SP, 21.12.1947, številka 299; Ukaz vrhovnega komandanta oboroženih sil in ministra za narodno obrambo FLRJ ob dnevu Jugoslovanske armade 22. decembra, SP, 21.12.1948, številka 302.

³⁶² Pozdrav Jugoslovanski armadi, Slovenski poročevalec, 21.12.1947, številka 299.

³⁶³ Prav tam.

³⁶⁴ Povelje..., SP, 21.12.1947, številka 299.

³⁶⁵ Ukaz..., SP, 21.12.1948, številka 302.

*pred šestimi leti v plamenih osvobodilne vojne! Smrt fašizmu – svoboda
narodu!»³⁶⁶*

Po sporu z Infrombirojem pa so poudarjale predvsem neodvisnost in samostojnost ter graditev socializma:

- *»Živela naša junaška armada, močni varuh naše socialistične domovine, jamstvo neovirane izgraditve socializma, ponos in slava narodov Jugoslavije! Naj živi Komunistična partija Jugoslavije z našim junaškim Centralnim komitejem – bojnim štabom graditve socializma v naši državi! Živela naša ljubljena socialistična domovina – Federativna ljudska republika Jugoslavija! Naj živi vrhovni poveljnik – tvorec naše armade in organizator njenih zgodovinskih zmag, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito!»³⁶⁷*

Vsako leto so bila ob dnevu JA razglašena pomembna napredovanja in odlikovanja generalov in admiralov, ki so bila ponavadi objavljena tudi v časopisju, podeljena pa na raznih slavnostnih akademijah.³⁶⁸ To so bila svečana srečanja vojaške elite in političnega vrha, ki jih je največkrat priredilo ministrstvo za narodno obrambo³⁶⁹ in na katerih so se v čast dneva JA omenjeni funkcionarji družili ob umetniškem programu. Nekatere slavnostne akademije so potekale v Domu armade in so bile namenjene nižjim oficirjem, v unionski dvorani pa se je ponavadi odvila slavnostna akademija le za povabljenе.³⁷⁰ Slovesen program se je ponavadi začel s himno, nato pa so ga največkrat spremljali razni pevski zbori, simfonični ali radijski orkester, orkester Slovenske filharmonije, vojaška godba, gledališčniki ter operni pevci. Manjkalo pa ni niti slavnostnih govorov in komemoracij za padlimi borci.³⁷¹

Zelo značilna in pogosta oblika praznovanj dneva JA so bile tudi žalne svečanosti za padlimi borci. Največje slavnostno zborovanje je vsako leto potekalo v mestecu Rudo, kjer je bila ustanovljena I. proletarska brigada. Tam so se ponavadi med drugimi zbrali

³⁶⁶ Josip Broz Tito, 22.12.1947, citirano po: Vse dežele na vzhodu, slovanske in neslovanske, so povezane danes z eno samo željo, da se nikdar več ne ločijo in da skupno branijo svoj razvoj in mir, SP, 24.12.1947, številka 301.

³⁶⁷ Ob dnevu Jugoslovanske armade, SP, 22.12.1948, številka 303.

³⁶⁸ Napredovanje generalov in admiralov JA: Proslava dneva JA v Beogradu, SP, 23.12.1947, številka 300.

³⁶⁹ Prav tam.

³⁷⁰ Proslave Dneva JA v Ljubljani, SP, 21.12.1948, številka 302.

³⁷¹ Žalna svečanost za padlimi borci na pokopališču v Ljubljani, SP, 23.12.1947, številka 300; Proslave..., SP, 21.12.1948, številka 302; Dan Jugoslovanske armade so slovesno proslavili po vsej državi, SP, 24.12.1947, številka 301.

* МИМОДГЕЛ ЗАУСТАВЕРКАЛ
 В ЕТЕКЕ ГРАП
 ЈУНИ 1. 1957 ГОДИН / АНАТОЛИ
 НЕМЧИН ЕТЕКЕ ГРАПТЕ ПАДО
 22 ГОДИНА БУДУЌА
 ДОЛОМНИКОВ ОДКА НОВ И ПОС
 МЕД НЈИМ КОМУ РАДИТЕ БАСТАЈОНА
 НА РАДОТИ МИРО
 ЛАГО ОДМЕРКАН-ЕРДИ
 ОДЗЕР НОВ / БУДУЌА МИ-ПРЕМИ
 ОС-ЈАНЦА СЕЛАН-МИРО
 ТИРОСКО НОУСИВО КАТАКИНА

1957
 1957

377

V čast dneva JA so potekala tudi razna športna srečanja delovnih kolektivov, mladine in pripadnikov JA, med njimi pa so prednjačile štafete, nogometne in šahovske tekme.³⁷⁸ Vendar pa se športni in na sploh tekmovalni duh razbohoti šele v času jugoslovanske samostojne socialistične poti.

³⁷⁸ Proslave Dneva JA..., SP, 21.12.1948, številka 302.

8. 4. 2 »Praznovanje = tekmovanje« (1949 – 1953)

Še vedno se na prvi strani časopisov pojavlja odredba o izstrelitvi častnih salv v počastitev dneva JA, vendar pa po sporu z Informbirojem te odredbe postanejo vsebinsko daljše in predvsem režimsko obarvane. Odnose med Jugoslavijo in SZ v odredbi leta 1949 Tito tako označi za sovražne: *»...Protirevolucionarna in sovražna politika voditeljev ZSSR in Informbirojskih držav ni mogla zavreti in zaustaviti zmagoslavnega gibanja v naši državi. Naša armada je bila in ostaja močna in silna opora našemu ljudstvu v borbi za izgraditev socializma, za enakopravne odnose med socialističnimi državami in zmago resnice pri mednarodnem delavskem gibanju, za varovanje svobode in nacionalne neodvisnosti socialistične Jugoslavije.«*³⁷⁹ Včasih pa so tudi zelo konkretne: Ob desetletnici armade je maršal Tito odredil tudi ustanovitev novih vojaških zastav za vse pehotne in konjeniške polke in brigade.³⁸⁰

Parole, ki ponavadi sledijo tem odredbam, predvsem poudarjajo jugoslovansko neodvisnost na socialistični poti:

- *»Živela naša slavna in herojska Jugoslovanska armada, čuvar svobode in neodvisnosti naših narodov! Živela naša močna socialistična domovina Federativna ljudska republika Jugoslavija! Smrt fašizmu – svobodo ljudstvu!«*³⁸¹

Razglasitev napredovanj in odlikovanj v tem obdobju postane bolj javna, saj so v časopisih dotični častniki tudi poimensko navedeni. Poleg ukaza za izstrelitev častnih salv se v časopisu nahaja še ukaz o napredovanjih v JLA, ki očitno od desetletnice armade postane stalna praksa.³⁸² Ob desetletnici ustanovitve armade pa je Tito za to priložnost podal celo predlog o ustanovitvi vojnega odlikovanja »Red vojne zvezde«, ki ga je nato Prezidij Ljudske skupščine FLRJ na svoji seji 20. decembra obravnaval in sprejel.³⁸³ 21. decembra so nato z Redom partizanske zvezde, kot se je odlikovanje tudi imenovalo, odlikovali nekatere hrabre poveljnike iz narodnoosvobodilnega boja, podeljevala pa so se tudi odlikovanja z redom narodne osvoboditve in z redom

³⁷⁹ Odredba vrhovnega komandanta oboroženih sil in ministra za narodno obrambo, SP, 22.12.1949, številka 298.

³⁸⁰ Maršal Tito je izročil nove zastave nekaterim vojnim enotam, Slovenski poročevalec, 25.12.1951, št. 300.

³⁸¹ Odredba..., SP, 22.12.1949, številka 298.

³⁸² Ukaz o napredovanjih v JLA, SP, 22.12.1952, številka 301.

³⁸³ Napredovanja in odlikovanja, SP, 22.12.1951, številka 298.

narodnega heroja, s katerim je bil odlikovan tudi Edvard Kardelj. Najboljšim množičnim organizacijam in centrom predvojaške vzgoje so se podelili diplome.³⁸⁴

V luči enačenja vojske z ljudstvom v smislu »...*Vojska – ljudstvo – Partija – Tito, to je zdaj eno in isto...*«³⁸⁵, so se odvijale tudi slavnostne akademije, saj jih niso več prirejali zgolj za vojaško in politično elito, temveč so bili med povabljeni tudi predstavniki ljudskih oblasti, množičnih organizacij, kulturnih in znanstvenih ustanov ter vojaških enot.³⁸⁶ Najbrž pa se je politična elita, ki je bila organizator teh dogodkov, začela tudi zavedati pomembnosti ceremonialov. Svečano akademijo so namreč zdaj prirejali tudi na univerzi, na njej pa so bili odlikovani študentje, ki so dosegli najboljše uspehe v predvojaški vzgoji. Prav tako pa so slavnostne akademije začeli prirejati na nekaterih jugoslovanskih predstavništvi v tujini.³⁸⁷

V tem obdobju so bili v program slavnostnih akademij vključeni obsežni govori, ki so se vsebinsko največkrat navezovali na obsodbe hegemonistične in imperialistične politike SZ, po drugi strani pa opevali edinstveno revolucionarno JA, ki je za razliko od vzhodnoevropskih držav resnično ljudska. Zaradi tega nekateri govorci poudarjajo »...*naj se proslave dneva Jugoslovanske armade še prav posebno razširijo v vseljusko slavlje, da se ponovno manifestira popolna enotnost naših narodov, ljudstva in Armade pod vodstvom naše Partije in tovariša Tita v borbi proti vsem kotrerevolucionarnim in vojnohuskaškim namenom.*«³⁸⁸

Ob deseti obletnici ustanovitve JA je na slavnostni akademiji v Beogradu v dvorani Kolarčeve univerze, ob prisotnosti predsednika in vseh članov zvezne vlade, Prezidija, generalitete, diplomatskega zbora ter mnogimi predstavniki ljudskih oblasti in množičnih organizacij, vrhovni poveljnik oboroženih sil maršal Tito svoj obsežen častni govor zaključil takole: »...*Ob proslavi 10. obletnice Jugoslovanske armade in upoštevajoč /.../, da je naša armada zvesta svojim slavnim tradicijam v celoti obdržala, utrdila in še bolj razvila neporušljive vezi z našimi narodi, da še naprej z vsem svojim bitjem živi za naše narode, trdno stoječ na braniku meja naše domovine, svobode in neodvisnosti naših narodov in socialistične graditve naše države in da je pri teh velikih*

³⁸⁴ Čestitka Edvardu Kardelju k odlikovanju z redom narodnega heroja, SP, 22.12.1951, številka 298; Maršal Tito mladini o predvojaški vzgoji, SP, 23.12.1951, številka 299; Proslava Dneva JLA v Mariboru/Šoštanj/Kopru, SP, 22.12.1953, številka 301.

³⁸⁵ Naša armada je zrasla iz ljudstva, SP, 22.12.1949, številka 298.

³⁸⁶ Prav tam.

³⁸⁷ Slovesno smo proslavili praznik svoje vojske, SP, 23.12.1949, številka 299.

³⁸⁸ Peter Stante – Skala, 21.12.1950, citirano po: Veličastna proslava, SP, 22.12.1950, številka 301.

*naloga granitno monoliten in enoten ves aktivni sestav naše armade, vsi naši vojaki, podoficirji in oficirji, odrejam, da se naša herojska armada v bodoče imenuje: »JUGOSLOVANSKA LJUDSKA ARMADA«.*³⁸⁹ Seveda je šlo za formalno preimenovanje, ki pa vendarle ni bilo brez pomena. V tem času, ob opuščanju sovjetske vojaške doktrine, ki je bila sprejeta po končani vojni, so želeli poudariti identiteto lastne vojaške organizacije in oblikovanje svoje vojaške doktrine na osnovi izkušenj narodnoosvobodilnega boja in vojske, kakršna je nastala in se razvila v tem boju v času od leta 1941.

Deseta obletnica ustanovitve I. proletarske brigade pa je bila tudi zadosten razlog, da njene preživele borce in voditelje obišče Tito z nekaterimi političnimi predstavniki. Po slovesnem pregledu borcev je takratni poveljnik te slavne brigade Koča Popović prisrčno pozdravil maršala, s katerim sta si izmenjala nekaj besed o pomenu in junaštvu prve proletarske brigade, nato pa vse povabil na skupno kosilo.³⁹⁰

Tito in tudi vsi visoki politični predstavniki so še vedno vsako leto namenili obisk gardnih enot v Beogradu, s katerim so se prišli poklonit pripadnikom teh enot in tekom katerega je Tito imel svoj tradicionalen govor, naslovljen na borce, podoficirje in oficirje.³⁹¹ Titov govor gardnim enotam je bil vsako leto objavljen tudi v časopisih in je na nek način odražal vojaški in politični duh svojega časa.

Zlasti so v času jugoslovanske samostojne in neodvisne poti na pomenu pridobila raznorazna tekmovanja, saj so bila zaradi vsesplošne izoliranosti tako rekoč nujno potrebna. Ker je bila Jugoslavija takrat tudi gospodarsko osamljena, je morala vložiti veliko naporov v samozadostnost, zaradi česar je politika za izvršitev svoje petletke vnašala tekmovalni duh na vsa področja človekovega delovanja. Tako je v duhu tekmovanj, ne le športnih, potekalo tudi praznovanje dneva JLA, priprave nanj pa so bile tako rekoč skozi vse leto, bolj intenzivne pa so postale v mesecu decembru.

»...Na praznik armade so se delovni kolektivi vojne industrije pripravljali s štirimesečnim socialističnim tekmovanjem.../kjer se je/...učvrstil brigadni sistem dela in razvilo se je množično gibanje za visoko produktivnost v vseh podjetjih vojne industrije.

³⁸⁹ Josip Broz Tito, 22.12.1951, citirano po: Desetletnica naše ljudske armade: Slavnostni govor maršala Tita, SP, 22.12.1951, številka 298.

³⁹⁰ Maršal Tito obiskal preživele borce prve proletarske brigade, SP, 25.12.1951, številka 300.

³⁹¹ Maršal Tito na proslavi dneva JA gardnih enot: Svečan sprejem v Centralnem domu JA v Beogradu, SP, 24.12.1949, številka 300; Govor Maršala Tita ob Dnevu JLA, SP, 23.12.1950, številka 302.

*Tekmovalo je nad 300 brigad, ki so povprečno presegale norme od 115 do 463%....V štirih mesecih so razglasili 557 udarnikov ter 36 novatorjev in racionalizatorjev /.../ S praznikom armade pa tekmovanje ni prenehalo, temveč se bo nadaljevalo kot stalni sistem dela kolektivov vojne industrije, ki oskrbuje našo armado z najboljšo vojno tehniko...*³⁹² Udarništvo in podobne vneme so bili novi elementi v družbi, ki so se pojavili zaradi že omenjenih potreb po samozadostnosti in neodvisnosti (čeprav so imeli svoje korenine ravno v SZ) ter sta jih partija in armada še kako spodbujali in nagrajevali.³⁹³ Zaradi teh novih razsežnosti praznovanj dneva JLA so ta dan zdaj prav posebno počastili tudi delovni kolektivi, ustanove in množične organizacije (predvsem tiste, ki so v šestmesečnem tekmovanju zasedli prva mesta).³⁹⁴

Od spora z Informbirojem, še posebej pa v času tržaške krize, so na jugoslovanskih mejah karavle zaradi številnih incidentov igrale pomembno vlogo. Ker so bile stacionirane na odročnih, ponavadi manjših krajih ali vaseh, so s tamkajšnjimi prebivalci stkale močne vezi, zato so skupaj praznovali tudi dan JLA. Ob umiku jugoslovanskih enot z zahodne meje, tik pred dnevom JLA Slovenski poročevalec piše, da so tamkajšnji *»...vaščani jokali, tako težka jim je bila ločitev od svoje vojske. Ponekod so jih prosili, da bi se zadržali še nekaj dni, da bi skupaj praznovali dan naše armade. /.../ Ljudje so medsebojno tekmovali, da bi vojakom nudili čim prijetnejše življenje. /.../ Vse, dokler niso izginili za robom kraške planote, so vaščani gledali za njimi, mahali z robci in klobuki ter vzklikali »nasvidenje in srečno pot«. /.../ Za Dan JLA pa bodo vaščani priredili slavnostne akademije in pisali svojim dragim tovarišem, ki so jih zapustili. ...«*³⁹⁵ O takem sožitju med ljudstvom in vojsko poročajo iz goriških koncev, torej z zahodne jugoslovanske meje. Seveda je potrebno imeti pred očmi tudi pristranskost glasila SZDL, vendar pa je zaradi izoliranosti teh krajev in vasi to povsem mogoče, saj se kaj posebnega tam sicer najverjetneje ni dogajalo.

Po tradiciji so na dan JLA na grobove padlih borcev ob žalostinkah polagali vence.³⁹⁶ Na ta dan so se v Mariboru v večjih podjetjih in ustanovah poleg proslav odvijala tudi

³⁹² Josip Broz Tito, 21.12.1949, citirano po: Maršal Tito na proslavi dneva JA gardnih enot..., 24.12.1949, številka 300.

³⁹³ Čestitajo jim ob velikem prazniku, SP, 22.12.1949, številka 298.

³⁹⁴ Proslave Dneva JLA, SP, 23.12.1951, številka 299.

³⁹⁵ Pristrčno slovo od vojske in priprave na praznovanje Dneva JLA, SP, 21.12.1953, številka 300.

³⁹⁶ Maršal Tito obiskal..., 25.12.1951, številka 300.

razna predavanja o vojski in njenih nalogah, organizirali pa so tudi patroljno streljanje.³⁹⁷

Prva proletarska divizija, kot naslednica I. proletarske brigade, je ob dnevu JLA izdala poseben bilten »Proleter«, ki je poln pisanih zgodovinskih spominov.³⁹⁸ Potekale so tudi razne fotografske razstave in druge prireditve, namenjene pionirjem, predvsem povojnim sirotam, vojaki pa so na neke vrste dnevu odprtih vrat ponekod razkazovali orožje in mladino seznanjali s svojim življenjem ter slavno zgodovino svojih enot.³⁹⁹

8. 4. 3 »Praznovanja v duhu moralno-politične vzgoje« (1954 – 1958)

Odredbe na prvi strani Slovenskega poročevalca se še vedno pojavljajo, a nimajo več takšne teže, saj je časopisje poskrbelo, da so orisu stanja in duha v vojski namenili druge članke. Daljše odredbe je najti le ob okroglih obletnicah.⁴⁰⁰

Tudi parole niso več tako pogoste, da bi jih našli na koncu vsakega članka, intervjuja ali objave govora in največkrat jih najdemo ravno na koncu odredb. Predvsem pa se vsebinsko ne spremenijo:

- *»Živela naša herojska Jugoslovanska ljudska armada, čuvvar in branilec svobode in neodvisnosti naših narodov! Živela naša socialistična domovina Federativna ljudska republika Jugoslavija! Smrt fašizmu – svobodo narodu!«*⁴⁰¹

Slovenski poročevalec kot že vsako leto pred tem⁴⁰² poroča tudi o napredovanjih in odlikovanjih, od katerih pa velja v tem obdobju omeniti z redom bojne zastave odlikovana Ivana Gošnjaka in Kočo Popovića za izkazano hrabrost, požrtvovalnost in sposobnost v poveljevanju višjim enotam v osvobodilni vojni. Seveda so tudi tokrat naštetni vsi ostali pripadniki JLA, ki so ob tej priložnosti napredovali ali dobili odlikovanje za svoje zasluge.⁴⁰³ Ob Dnevu JLA pa je leta 1958 Tito izdal ukaz tudi o napredovanjih in odlikovanjih ladje »Galeb« in rušilca »Split«.⁴⁰⁴

³⁹⁷ Maribor ob Dnevu JA, SP, 22.12.1950, številka 301.

³⁹⁸ Publikacija I. proletarske divizije, SP, 22.12.1953, številka 301.

³⁹⁹ Proslave..., SP, 23.12.1951, številka 299.

⁴⁰⁰ Ukaz vrhovnega komandanta, SP, 21.12.1956, številka 299.

⁴⁰¹ Prav tam.

⁴⁰² Odlikovanja ob Dnevu JLA, SP, 22.12.1954, številka 298; Ob Dnevu JLA, SP, 21.12.1955, številka 296; Napredovanja in odlikovanja v JLA, SP, 22.12.1956, številka 300.

⁴⁰³ Odlikovanja..., SP, 22.12.1954, številka 298; Napredovanja..., SP, 22.12.1956, številka 300.

⁴⁰⁴ Proslava na ladji »Galeb«, SP, 22.12.1958, številka 298.

Za to obdobje so zlasti značilna poročanja o čestitkah in sprejemih. Ker je bilo to tudi obdobje po spravi s SZ, se je Jugoslavija začela odpirati in kot odgovor blokovski delitvi sveta postala mati neuvrščenosti, zato je Tito veliko potoval v države tretjega sveta, ki so se temu novemu gibanju v največji meri pridružile. Tito je tako pripadnikom JLA ob njihovem prazniku leta 1954 čestital kar iz New Delhija, glavnega mesta Indije: *»Ob 13. obletnici ustanovitve slavne narodne osvobodilne vojske Jugoslavije pošiljam iz daljne Indije borcem, podoficirjem in oficirjem, generalom in admiralom borbene pozdrave in tople čestitke. – TITO.«*⁴⁰⁵

Da so se odnosi na mednarodnem prizorišču izboljšali, lahko opazimo v članku, ki nosi naslov »Čestitke iz tujine« in v katerem obrambni ministri oziroma drugi visoki predstavniki OS Češkoslovaške, Poljske, Romunije, Bolgarije, Madžarske, Kitajske, Indonezije, ZDA in Rusije ob Dnevu JLA generalnemu sekretarju za narodno obrambo FLRJ generalu Ivanu Gošnjaku pošiljajo brzojavke in mu iskreno čestitajo.⁴⁰⁶ Prav tako je iz člankov razbrati, da so pripadniki JLA že leta 1956 sodelovali v sestavi mednarodnih sil OZN, saj je odred JLA v silah OZN z generalom Mošo Pijadejem na čelu maršalu Titu iz EL Balaha v Egiptu poslal brzojavko z iskrenimi čestitkami ob prazniku.⁴⁰⁷

Čestitke pripadnikom JLA so izrekli tudi predstavniki oblasti, delovnih kolektivov, množičnih organizacij, šol itd. - 22. decembra naj bi obiskali garnizone in jim čestitali za praznik. Člani ZB in posamezni državljani pa naj bi vojaškim enotam čestitali preko radia, tiska in po pošti, taka navodila so namreč dobili v okrožnicah.⁴⁰⁸

V Ljubljani je predsednik Izvršnega sveta LS LRS Boris Kraigher sprejel predstavnike predvojaške vzgoje Slovenije, ki so se mu zahvalili za skrb, posvečeno predvojaški vzgoji in ga obdarili.⁴⁰⁹ Sprejeme v čast Dnevu JLA pa so jugoslovanski vojaški atašeji prirejali tudi na jugoslovanskih predstavništvih v tujini.⁴¹⁰

Zaradi vse širšega obsega praznovanj so se razbohotile tudi slavnostne akademije, ker v eni ali dveh dvoranh v Sloveniji ni bilo prostora za vse udeležence. Glavni slavnostni

⁴⁰⁵ Titove čestitke pripadnikom JLA, SP, 22.12.1954, številka 298.

⁴⁰⁶ Čestitke iz tujine JLA, SP, 22.12.1956, številka 300; Brzojavke ob Dnevu JLA, SP, 22.12.1958, številka 298; Čestitke generalu Ivanu Gošnjaku ob Dnevu JLA, SP, 22.12.1957, številka 299.

⁴⁰⁷ Odred JLA v silah OZN maršalu Titu, SP, 22.12.1956, številka 300.

⁴⁰⁸ (Okrožnica) SZDL Slovenije – Predsedstvo, Ljubljana – Komisija za ideološko vzgojno delo - Vsem okrajnim odborom SZDL Slovenije!, 26.11.1956. ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14b.

⁴⁰⁹ Predsednik Boris Kraigher sprejel predstavnike predvojaške vzgoje, SP, 23.12.1958, številka 299.

⁴¹⁰ Sprejemi v čast Dneva JLA, SP, 23.12.1957, številka 300.

akademiji sta tako potekali v veliki dvorani Slovenske filharmonije, kjer so se zbrali vsi visoki vojaški in politični predstavniki ter mnogi predstavniki političnega, kulturnega in javnega življenja in v Domu JLA za oficirje in podoficirje ljubljanske garnizije.⁴¹¹ V veliki »unionski« dvorani sta bili dve akademiji - za mladino in vojake ljubljanske garnizije.⁴¹² Slavnostne akademije za ostale vojake in javnost pa so se odvijale tudi po manjših četrtih in krajih po Sloveniji in celo po delovnih kolektivih.⁴¹³ Umetniški program so obarvali slavnostni govori, dela znanih skladateljev, pevski zbori, člani Ljubljanske drame, orkester Slovenske filharmonije, godbe, folklorne skupine, recitatorji ter razne razstave orožja in vojaških pripomočkov.⁴¹⁴

415

Slavnostna akademija v čast dneva JLA

Športna in druga tekmovanja so se v prejšnjem obdobju izkazala kot zelo atraktivna oblika sodelovanja vojakov in državljanov, zato so se še naprej ohranjala. Vzporedno z

⁴¹¹ Proslava JLA v Ljubljani, SP, 22.12.1955, številka 297; Slavnostne akademije v Ljubljani, SP, 22.12.1954, številka 298.

⁴¹² Proslava JLA..., SP, 22.12.1955, številka. 297.

⁴¹³ Slavnostne akademije v Ljubljani, SP, 22.12.1954, številka 298 ; Proslave JLA po Sloveniji, SP, 22.12.1956, št. 300; Ob Dnevu JLA, SP, 21.12.1955, številka 296.

⁴¹⁴ Slavnostne akademije..., SP, 22.12.1954, številka 298; Ob Dnevu JLA..., SP, 21.12.1955, številka 296.; Proslave JLA po Sloveniji..., SP, 22.12.1956, številka 300; Proslave ob prazniku naše Armade, SP, 23.12.1957, številka 300.

⁴¹⁵ Marković 2007, 131.

njimi pa so potekale še druge prireditve, ki so imele predvsem vojaško-strokovni, ideološko-politični in kulturno-prosvetni značaj. S temi komponentami si je armada namreč prizadevala za vzgojo svojega bodočega kadra.⁴¹⁶

Na dan JLA so šole svoje učence odpeljale na obiske⁴¹⁷ različnih vojaških enot, kjer so pripadnikom JLA izrekli prisrčne čestitke in jim obljubljali »...*da se bodo pridno učili ter s tem pokazali svojo hvaležnost borcem, ki so jim prinesli svobodo in mir.*«⁴¹⁸

8. 4. 4 »Konsolidacija ljudskosti praznovanj« (1959 – 1967)

V tem obdobju se ponovno začne pojavljati veliko člankov⁴¹⁹ v zvezi s proslavami v mestecu Rudo, s čimer so najbrž želeli ponovno obuditi izkušnje NOV, ki jih zaradi časovne oddaljenosti zlasti mlada generacija ni dovolj poznala. Ponovno se poroča o zgodovini nastanka oziroma ustanovitve I. proletarske brigade, kjer je poudarjen njen izvor: »...*Ustanovitev brigad je pomenila velik korak naprej. Ta prvi korak so zaupali najbolj borbenemu elementu, borcem-delavcem, ki so visoko vzdignili proletarsko zastavo in proslavili svojo brigado z velikimi dejanji. /.../ Proletarske enote so bile med vojno simbol junaštva, discipline, bratstva in enotnosti, vztrajnega uveljavljanja linije Partije v boju za končno osvoboditev dežele.*«⁴²⁰ Vse te vrednote pa naj bi gojil tudi bodoči kader JLA, torej mladina.

Največja proslava v Rudu se je odvila ob dvajseti obletnici ustanovitve I. proletarske brigade leta 1961, ko se je zbralo več kot 10.000 okoliških prebivalcev, ob tej priložnosti pa so odkrili novo spominsko ploščo.⁴²¹ Ob tej priložnosti je I. proletarska brigada 22. decembra obiskala celo Ljubljano - čez center Ljubljane se je v več kot dva kilometra dolgi koloni peljala motorizirana brigada, na poti pa so jo sprejemali razni

⁴¹⁶ Ob Dnevu JLA..., SP, 21.12.1955, številka 296; V Sloveniji za Dan JLA, SP, 23.12.1958, številka 299.

⁴¹⁷ Proslave JLA po Sloveniji..., SP, 22.12.1956, številka 300; Pionirji med vojaki, SP, 21.12.1956, številka 299.

⁴¹⁸ Proslave JLA po Sloveniji..., SP, 22.12.1956, številka 300.

⁴¹⁹ Svečanosti po vsej državi, Delo, 23.12.1960, številka 349; Slovesno praznovanje dneva naše armade, Delo, 22.12.1961, številka 350; Spominska plošča v Rudem, Delo, 22.12.1961, številka 349; Proslave dneva JLA po vsej državi, Delo, 23.12.1962, številka 351; Proslavili smo dan naše armade, Delo, 23.12.1964, številka 347; 25-letnica Prve proletarske brigade, Delo, 23.12.1966, številka 347.

⁴²⁰ Prva proletarska brigada, Delo, 22.12.1959, številka 231.

⁴²¹ Slovesno praznovanje..., Delo, 22.12.1961, številka 350; Spominska plošča..., Delo, 22.12.1961, številka 349.

delovni kolektivi.⁴²² Za to prireditev oz. parado je Odbor za proslavljanje dvajsete obletnice revolucije občine Ljubljana-Center meščane še posebej vabil na ta dogodek v posebnem »Vabilu« v časniku »Delo«, da bi bil ta seveda kar najbolj obiskan.⁴²³ Tako naj bi se po poročanju Dela zbralo okoli 30.000 občanov, da so pozdravili to slavno I. proletarsko brigado, ki se je peljala tudi mimo tribune častnih gostov, med katerimi jo je predsednik Ljudske skupščine Miha Marinko v imenu skupščine in vseh družbenih organizacij Slovenije pozdravil.⁴²⁴

Ob petindvajseti obletnici so v kulturnem domu odprli spominsko sobo Prve proletarske brigade, vse preživele borce I. proletarske brigade, ki jih je takrat bilo še kakih 500, pa so proglasili za častne občane mesta.⁴²⁵

Še vedno se v časopisju pojavijo odredbe, ki jim sledijo parole, in še vedno so prisotna krajša poročila o napredovanjih in odlikovanjih v vojski.⁴²⁶ Tako na primer Tito v svojem »Ukazu« za 22. december leta 1960 pohvali armado za izredne uspehe v organizacijski krepitvi OS, vojaškem strokovnem usposabljanju, v ideološki in moralno-politični vzgoji ter v obvladovanju sodobne vojaške tehnike; to pa so bile tudi tiste kvalitete, za katere so si prejšnja leta vneto prizadevali.⁴²⁷ Edina parola, ki se še uporablja v nekaterih ukazih, okrožnicah in dokumentih ostane:

– »Smrt fašizmu – svobodo narodu!«⁴²⁸

Tudi slavnostne akademije se posebno ne spremenijo; osrednje proslave za politični in vojaški vrh so se odvijale v večjih dvoranh in domovih JLA v večjih mestih, svoje akademije so si priredile vojaške enote, različne svečanosti pa so potekale tudi na

⁴²² I. proletarska brigada bo obiskala Ljubljano, Delo, 21.12.1961, številka 348.

⁴²³ Odbor za proslavljanje 20-letnice revolucije občine Ljubljana – Center vabi, Delo, 21.12.1961, številka 348.

⁴²⁴ I. proletarska brigada – gost Ljubljane, Delo, 22.12.1961, številka 350.

⁴²⁵ 25-letnica..., Delo, 23.12.1966, številka 347.

⁴²⁶ Napredovanje v JLA in vojaška odlikovanja, Delo, 22.12.1959, številka 231; Odlikovanja ob dnevu JLA, Delo, 22.12.1961, številka 349; Napredovanja v JLA, Delo, 22.12.1961, številka 349; Odlikovanja in napredovanja v JLA, Delo, 22.12.1962, številka 350; Povišanja v JLA, Delo, 22.12.1965, številka 345; Odlikovanja ob dnevu JLA, Delo, 22.12.1966, številka 346; Napredovanja v JLA, Delo, 22.12.1967, številka 346.

⁴²⁷ Ukaz vrhovnega komandanta oboroženih sil FLR Jugoslavije za 22. december, Delo, 21.12.1960, številka 347.

⁴²⁸ Ukaz vrhovnega komandanta oboroženih sil FLRJ ob Dnevu Jugoslovanske ljudske armade, Delo, 21.12.1959, številka 230; Ukaz vrhovnega komandanta oboroženih sil FLR Jugoslavije za 22. december, Delo, 21.12.1960, številka 347; Ukaz vrhovnega komandanta, Delo, 21.12.1965, številka 344.

karavlah, ladjah in letališčih. Vse akademije pa so spremljali različni kulturno-zabavni programi, ki se vsebinsko tudi ne razlikujejo od prejšnjih let.⁴²⁹

Čestitkam Titu in armadi se v tem obdobju poleg enot in častnikov JLA, Združenja rezervnih oficirjev in podoficirjev, mnogih organizacij, ljudskih odborov, ustanov, podjetij, šol, raznih kolektivov in posameznikov vsako leto javno pridruži tudi državni sekretar za narodno obrambo Ivan Gošnjak.⁴³⁰ Seveda pa vsi omenjeni družbeni subjekti niso čestitali le maršalu Titu. Čestitke so ob najrazličnejših priložnostih, zlasti kakšnih okroglih obletnicah, dobivale tudi posamezne enote, med katerimi je bila največ čestitk deležen odred JLA v sestavi UNEF-a (Združenih narodov) na Sinaju.⁴³¹

432

Pripadnik jugoslovanskega odreda na mirovni misiji na Sinaju (1957-1967)

Tudi razni sprejemi so postali vsakdanja praksa. Tako je na primer Ivan Gošnjak ob 20-letnici JLA sprejel predstavnike Ljudske mladine Jugoslavije, ki mu je ob tej priložnosti čestitala in podarila skulpturo »Nepremagljivi« ter izdajo založniškega podjetja Mladost »Vojna in revolucija v Jugoslaviji«. ⁴³³ V Beogradu je načelnik generalštaba JLA

⁴²⁹ Slovesnosti ob Dnevu JLA, Delo, 23.12.1959, številka 232; Proslave po Sloveniji, Delo, 23.12.1959, številka 232; Množično proslavljanje ob dnevu JLA, Delo, 21.12.1961, številka 348; Obiski in tekmovanja, Delo, 21.12.1963, številka 348; Proslavili smo dan naše armade, Delo, 23.12.1964, številka 347.

⁴³⁰ Vrhovnemu komandantu ob Dnevu JLA, Delo, 22.12.1959, številka 231; Čestitke vrhovnemu komandantu, Delo, 22.12.1960, številka 348; Čestitke in sprejemi ob prazniku JLA, Delo, 22.12.1961, številka 349; Čestitka vrhovnemu komandantu, Delo, 22.12.1962, številka 350; Čestitka Titu za dan JLA, Delo, 21.12.1964, številka 345; Čestitke maršalu Titu, Delo, 22.12.1964, številka 346; Čestitke maršalu Titu ob dnevu JLA, Delo, 22.12.1965, številka 345; Ivan Gošnjak maršalu Titu, Delo, 21.12.1966, številka 345; Čestitke maršalu Titu, Delo, 22.12.1966, številka 346; Čestitke Zveze mladine vrhovnemu komandantu, Delo, 22.12.1966, številka 346.

⁴³¹ Čestitki Ivana Gošnjaka ob 20-letnici JLA, Delo, 21.12.1961, številka 348; Tito Prvemu proletarskemu gardnemu polku, Delo, 21.12.1966, številka 345; Čestitka maršala Tita Prvi proletarski brigadi, Delo, 22.12.1961, številka 349; Titova čestitka pripadnikom naše armade, Delo, 22.12.1966, številka 346.

⁴³² Marković 2007, 165.

⁴³³ Čestitke in sprejemi ob prazniku JLA, Delo, 22.12.1961, številka 349.

generalpolkovnik Hamović sprejel v Domu JLA učence več beograjskih osnovnih šol, delegacije šolske mladine pa je sprejelo tudi več visokih oficirjev JLA.⁴³⁴ Ob Dnevu JLA so priredil razne sprejeme tudi jugoslovanski vojaški atašeji v Londonu, Alžiriji, Varšavi, Kairu, Atenah, NDR, Ankari in drugod.⁴³⁵

Dobra spodbuda pisanju člankov, esejev in drugih publikacij na področju vojaške teorije je ob dnevu JLA postala prav v te namene s strani državnega sekretariata za obrambo ustanovljena »Nagrada 22. december«. Sprva so to nagrado dobivali predvsem oficirji JLA, ki so objavljali v vojaških časopisih, kasneje pa so se jim pridružili tudi nekateri novinarji (kot na primer »Delova« Vojko Černelč in Marjan Kos), ki so se izkazali pri seznanjanju javnosti o življenju in delu v JLA. Ob tem pa so poudarili, da so podeljene nagrade priznanje ne samo novinarjem, temveč tudi njihovim uredništvom, ki so pokazala izredno razumevanje pri objavljanju prispevkov z vojaško tematiko.⁴³⁶

Vsekakor se tu pojavi vprašanje objektivnosti pisanja oziroma poročanja novinarjev o JLA, zato je bilo potrebno pri analizi člankov poleg dejstva, da je bil časopis »Delo« glasilo SZDL, upoštevati tudi te okoliščine.

Vojaki so se v armadi veliko ukvarjali s športom, zlasti pa so blesteli v nogometu, odbojki, rokometu, košarki, tenisu in šahu. Te svoje športne sposobnosti so zelo radi pokazali in delili z ljudmi tudi ob prazniku vojske. Ob dnevu JLA pa so svoje dejavnosti na neke vrste revijah predstavila tudi vsa telovadna društva Partizan, v katerih so sodelovali cicibani, pionirji in mladinci.⁴³⁷ Šolarji in pionirji so pogosto obiskoval obmejne karavle in nekatere vojašnice, kjer so se otroci spoznavali z vojaškim poklicem in vlogo vojske.⁴³⁸

⁴³⁴ Prav tam.

⁴³⁵ Proslavili smo dan naše armade, Delo, 23.12.1964, številka 347; »Al Šaab« o JLA, Delo, 23.12.1962, številka 351.

⁴³⁶ Podeljena »Nagrada 22. december«, Delo, 21.12.1963, številka 348; Podeljene nagrade »22. december«, Delo, 21.12.1965, številka 344; Podeljene nagrade »22. december«, Delo, 21.12.1966, številka 345.

⁴³⁷ Šport v naši armadi, Delo, 22.12.1959, številka 231; Slavje Partizana Medvode, Delo, 23.12.1963, številka 350.

⁴³⁸ Proslave po Sloveniji, Delo, 23.12.1959, številka 232; Čestitke in sprejemi ob prazniku JLA, Delo, 22.12.1961, številka 349; Proslave dneva armade, Delo, 22.12.1964, številka 346; Prireditve ob dnevu JLA, Delo, 23.12.1965, številka 346.

439

Obisk pionirjev v vojašnicah

Vsako leto so že po tradiciji, kot se to danes počne 1. novembra, polagali vence na grobove padlih borcev. Največkrat se v časopisih omenjata žalne svečanosti ob grobnici herojev na ljubljanskih Žalah ter ob grobu Neznane junaka na Avali v Beogradu.⁴⁴⁰ V Rudu so ob dvajseti obletnici odkrili novo spominsko ploščo.⁴⁴¹ Po enotah, šolah, gospodarskih in drugih organizacijah ter ustanovah so ob dnevu JLA obujali spomine na NOV in govorili o razvojni poti JLA, organizirana pa so bila tudi številna predavanja.⁴⁴² V Celju so ob tej priložnosti odprli muzej revolucije.⁴⁴³

444

Predavanja

⁴³⁹ Marković 2007, 91.

⁴⁴⁰ Svečanosti po vsej državi, Delo, 23.12.1960, številka 349; Slovesno praznovanje dneva naše armade, Delo, 22.12.1961, številka 350.

⁴⁴¹ Spominska plošča..., Delo, 22.12.1961, številka 349.

⁴⁴² Svečanosti..., Delo, 23.12.1960, številka 349.

⁴⁴³ Proslave dneva JLA po vsej državi, Delo, 23.12.1962, številka 351.

⁴⁴⁴ Marković 2007, 132.

8. 4. 5 »Podružbljanje odlikovanj JLA in TO« (1968 – 1975)

V tem obdobju so se »odlikovanja«⁴⁴⁵ v obliki priznanj razširila izven vojaških meja, torej tudi na civilno sfero. Priznanja v obliki plaket so za izjemne zasluge pri krepitevi ljudske obrambe prejemali tako posamezniki kot razna podjetja, družbene organizacije in celo mesta.

Ob 30-letnici ustanovitve JLA so po vsej Jugoslaviji potekale številne proslave, še posebej svečana pa naj bi po poročanju časopisov bila v Rudu, ki ga je s soprogo Jovanko obiskal tudi Tito. Po slovesnem pregledu čete prve proletarske brigade so mu borci zapeli pesem »*Druže Tito, mi ti se kunemo, da s tvoga puta ne skrenemo!*«⁴⁴⁶ in mu podarili zgodovinsko listino o nastanku mesta Rudo leta 1555.⁴⁴⁷

Čestitke za dan JLA postajajo v krogu vojaške elite vse bolj formalnost. Maršal Tito tako vsako leto prejme čestitke od državnega sekretarja za ljudsko obrambo, nekaterih častnikov in drugih pripadnikov JLA, Zveze rezervnih starešin, od glavnega štaba SR Slovenije za splošni ljudski odpor itd. Vrhovni poveljnik vojske pa seveda nikoli ni ostal dolžan, saj je svojim podrejenim pristrčno čestital tudi sam. V teh čestitkah nemalokrat daje splošna navodila, kako naj delujejo še naprej: »...*Vaša dolžnost je skrbeti za ljudi, gojiti medsebojne tovariške in človeške odnose, razvijati patriotizem in nenehno krepiti neločljive stike z ljudstvom, katerega oboroženi del ste.*«⁴⁴⁸ Čestitk pa je deležen tudi takratni državni sekretar za narodno obrambo Nikola Ljubičić in še nekateri vojaški funkcionarji.⁴⁴⁹

Titovi sprejemi so v tem obdobju redno potekali le še v njegovi rezidenci na Brionih. Tam je ponavadi sprejel delegacijo oboroženih sil pod vodstvom Nikole Ljubičića, ki ji

⁴⁴⁵ V vojski se za izjemne dosežke podeljujejo odlikovanja, v civilnem okolju, ki za njih ni primerno mesto, pa so se zato za podobne dosežke v obrambno-varnostnih pripravah podeljevala razna priznanja. Kljub temu sem obdobje poimenovala »podružbljanje odlikovanj«, saj se le-ta iz vojaškega okolja razširijo še na civilno okolje, vendar v drugačni, civilnemu okolju prilagojeni, obliki.

⁴⁴⁶ Neločljiva vez med Titom in revolucijo, Delo, 23.12.1971, številka 346.

⁴⁴⁷ 30 let naše vojske, Delo, 21.12.1971, številka 344; Rudo: Tito na slavlju, Delo, 22.12.1971, številka 345; Neločljiva vez..., Delo, 23.12.1971, številka 346.

⁴⁴⁸ Josip Broz Tito, 21.12.1971, citirano po: Titova čestitka ob dnevu JLA, Delo, 21.12.1971, številka 344.

⁴⁴⁹ Ljubičićeva čestitka Titu, Delo, 21.12.1968, številka 347; Vojaki slavijo, Delo, 21.12.1969, številka 346; Čestitki maršalu Titu, Delo, 22.12.1970, številka 346; Praznik naše armade v luči dosežkov SLO, Delo, 21.12.1972, št. 346; Armada Titu, Delo, 23.12.1973, št. 346; Čestitke in proslave, Delo, 23.12.1973, št. 346; Čestitke ob dnevu JLA, Delo, 21.12.1973, številka 344; »JLA – neločljivi del socialistične družbe«, Delo, 21.12.1973, št. 344.

je vsako leto namenil slovesen govor, v katerem pa se največkrat osredotoča na vzgojo mladega rodu, ki mu je potrebno približati lik partizanskega borca.⁴⁵⁰

451

Jugoslovanski armadni vrh na obisku pri maršalu Titu

Tradicionalno so se ob dnevu JLA vsako leto razglasila napredovanja in odlikovanja. Še posebej slovesno so jih razglasili ob trideseti obletnici JLA leta 1971, ko so bila podeljena tudi posebna odlikovanja: red za vojaške zasluge z veliko zvezdo, red ljudske armade z lovorovim vencem in red ljudske armade z zlato zvezdo. Vsi aktivni častniki in vojaški uslužbenci pa so ob tej priložnosti dobili spominske medalje »30 let JLA«, civilisti, zaposleni v JLA pa značke »30 let JLA«.⁴⁵²

Za zasluge pri krepitvi narodne obrambe, za sodelovanje z JLA in za poročanje o vojaških problemih sta JLA in TO v tem obdobju začeli podeljevati plakete (zlate, velike, srednje, male), zahvale ter darila posameznikom in družbenim organizacijam. Organizirane so bile tudi nekatere posebne akcije, kot sta na primer akciji »Podjetnim vojakom« in »Vojaško dejanje 1968«, ki ju je vsako leto prirejal list Borba. V dogovoru z državnim sekretariatom za ljudsko obrambo so v sklopu teh akcij desetim najuspešnejšim pripadnikom JLA in TO, ki so med letom prikazali junaške ali podjetne

⁴⁵⁰ Številne slovesnosti za dan naše armade, Delo, 23.12.1969, številka 348; Delegacija JLA pri Titu, Delo, 23.12.1970, št. 347; Armada Titu, Delo, 23.12.1973, številka 346.

⁴⁵¹ Koprivc 2005, 126.

⁴⁵² Ljubičić general armade, Delo, 22.12.1970, številka 346; Priznanja za dan JLA, Delo, 22.12.1971, številka 345; Slovesnosti, odličja za dan naše armade, Delo, 22.12.1973, številka 345; Zamisel o SLO se naglo razvija, Delo, 23.12.1973, številka 346; Napredovanja ob prazniku, Delo, 23.12.1974, številka 297; Slovesnosti ob dnevu JLA, Delo, 23.12.1974, številka 297.

nastope oziroma izredni prispevek h krepitvi obrambne moči države, podelili zlate plakete.⁴⁵³

Za podobne zasluge so plakete, priznanja in različne pohvale dobivala tudi mesta; leta 1974 je prejela tako veliko plaketo JLA dobila Cerknica; v Mariboru so podelili številna odlikovanja, značke vzornega vojaka in malo plaketo JLA ter prebrali ukaze o napredovanjih, nagradnih dopustih in pohvaljenih.⁴⁵⁴

Za izredno prizadevnost in pomoč enotam pri pripravi tehnike za izvedbo manevrov »Svoboda 71« je zvezni sekretar za narodno obrambo Nikola Ljubičič leta 1971 pohvalil številna podjetja.⁴⁵⁵

Še vedno so podeljevali nagrade »22. december« za najboljša dela (tudi publicistična) s področja vojaške teorije. Nagrade so se v tem času razširile še na področja vojne teorije in prakse, družbenih, tehničnih in medicinsko bioloških ved.⁴⁵⁶

Športna srečanja se še vedno po večini pripravljala športna društva Partizan, sicer pa so se v tem času ob dnevu JLA začeli bolj posvečati zlasti zimskim športom. Tako so se pojavila razna smučarska, smučarsko-tekaška in smučarsko-skakaška srečanja, ki jih je organizirala Smučarska zveza Slovenije.⁴⁵⁷

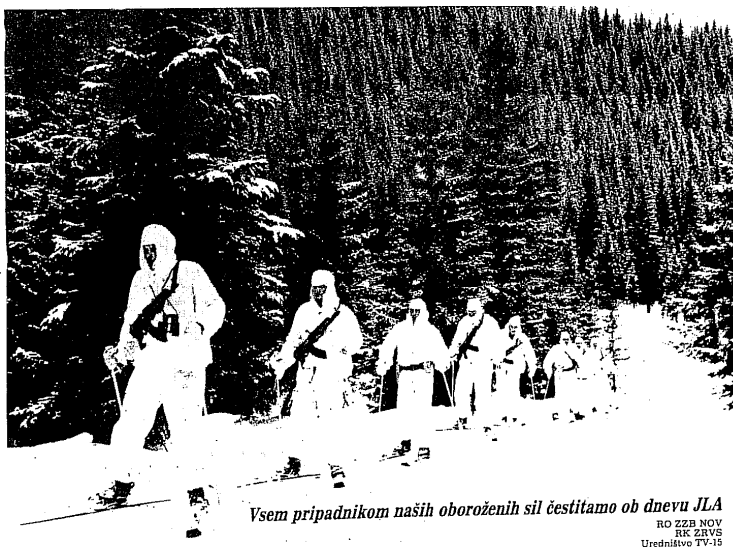
⁴⁵³ Ljubičičeva čestitka Titu, Delo, 21.12.1968, številka 347; Slovesnosti ob dnevu JLA, Delo, 22.12.1968, številka 348; Številne slovesnosti za dan naše armade, Delo, 23.12.1969, številka 348; Priznanja armade ob dnevu JLA, Delo, 22.12.1970, številka 346; Priznanja JLA, Delo, 23.12.1972, številka 348; Zamisel o SLO se naglo razvija, Delo, 23.12.1973, številka 346.

⁴⁵⁴ Slovesnosti ob dnevu JLA, Delo, 23.12.1974, številka 297; Napredovanja ob prazniku, Delo, 23.12.1974, št. 297.

⁴⁵⁵ Priznanja za dan JLA, Delo, 22.12.1971, št. 345; Priznanje ob dnevu JLA, Delo, 23.12.1971, številka 346.

⁴⁵⁶ Vojaki slavijo, Delo, 21.12.1969, številka 346; Izročitev nagrad »22. december«, Delo, 22.12.1970, številka 346; Priznanja za dan JLA, Delo, 22.12.1971, številka 345; Praznik naše armade v luči dosežkov SLO, Delo, 21.12.1972, številka 346.

⁴⁵⁷ Pokal JLA ljubljanskim strelcem, Delo, 22.12.1969, številka 347; Smučarji za praznik JLA, Delo, 21.12.1970, številka 345; Za dan JAL, Delo, 23.12.1972, številka 348; Dvojni praznik, Delo, 23.12.1972, številka 348; Nastop v čast dneva JLA, Delo, 23.12.1974, številka 297.

Vsem pripadnikom naših oboroženih sil čestitamo ob dnevu JLA

RO ZB NOV
RK ZRVS
Uredništvo TV-15

458

Smučarji tekači ob dnevu JLA

V znak počastitve sprejema nove ustave leta 1974 in X. kongresa ZKJ je to leto potekalo tudi tekmovanje »Iščemo najboljšo enoto«, po katerem so za najboljšo enoto posameznega rodu izbrali tisto, ki je bila najbolj uspešna v izpopolnjevanju sistema poveljevanja, organizacije dela, urjenja in vzgoje ter načrtnega dela pri krepitvi moralnopolitičnih in vojaških vrednot.⁴⁵⁹

Zelo pogoste so v tem obdobju postale revije vojaških poučnih filmov, ki so bile namenjene pouku pripadnikov JLA in množični vzgoji občanov.⁴⁶⁰ Dijakom v šolah sta bila na primer prikazana filma »Svoboda 71« in »Podgora72«, katerih glavna vsebina je prikaz manevrov vojske v sodelovanju s civilnim prebivalstvom.⁴⁶¹ Ponekod so se mladi vojaki na dan JLA slovesno zaobljubili, nekje so praznik otvorili z delovno akcijo kopanja jarkov za vodovod, drugje so ob tej priložnosti postavljali kipe narodnih herojev, mladi pa so vsako leto obiskovali vojake.⁴⁶²

⁴⁵⁸ Naslovnica, TV 15 – naš tovariš, 17.12.1981, številka 50.

⁴⁵⁹ Nastop v čast dneva JLA, Delo, 22.12.1974, številka 296; Krepitev pripravljenosti enot JLA stalna naloga, Delo, 23.12.1974, številka 297.

⁴⁶⁰ Vojaki slavijo, Delo, 21.12.1969, številka 346.

⁴⁶¹ Slovesnosti, Delo, 22.12.1973, številka 345.

⁴⁶² Slavja ob dnevu JLA, Delo, 22.12.1971, številka 345; Hrastnik: proslava dneva JLA, Delo, 21.12.1972, številka 346; Primorska za dan JLA, Delo, 22.12.1972, številka 347; Priznanja in srečanja ob praznovanju dneva JLA, Delo, 23.12.1974, številka 297.

8. 4. 6 »Praznovanja v duhu stabilizacije gospodarstva« (1975-1991)

Ukaz o izstrelitvi častnih salv je do svoje smrti vedno podal vrhovni poveljnik OS maršal Tito, po njegovi smrti pa je to vlogo prevzel predsednik predsedstva SFRJ, ki je hkrati še čestital pripadnikom JLA in TO.⁴⁶³ Namesto Tita je zdaj čestitke dobivalo Predsedstvo SFRJ, kateremu je v prvi vrsti vsako leto čestital zvezni sekretar za ljudsko obrambo Nikola Ljubičić. Opaziti je, da so besedno zvezo »narodna obramba« spremenili v »ljudska obramba«⁴⁶⁴, s čimer so jo končno poslovenili in s tem morda zadovoljili del slovenske javnosti, a so s to spremembo hkrati zanemarili nadjugoslovanski značaj armade. Kmalu je vlogo sekretarja Ljubičića (ki je bil na okrevanju) prevzel načelnik generalštaba JLA admiral Branko Mamula in kasneje na njegovem mestu tudi ostal.⁴⁶⁵ Ta je v svojem mandatu dobival čestitke tudi od zveznih sekretarjev za notranje in zunanje zadeve.⁴⁶⁶

O sprejemih časopisi ne poročajo tako vneto kot prejšnja leta. Med zadnjimi pa velja omeniti tistega v letu 1990, ko je še zadnjič poročano o sprejemu za predstavnike oboroženih sil. To je bil srečanje pri predsedniku predsedstva Slovenije Milanu Kučanu, »...ki pa je bilo tokrat bistveno bolj skromno kot v prejšnjih letih.«⁴⁶⁷ Milan Kučan je za praznik vsem pripadnikom JLA iskreno čestital, se jim zahvalil za sodelovanje in pomoč ob nedavnih katastrofalnih poplavih, nato pa še poudaril, da JLA nikakor ne bi smela privoliti v to, da bi uresničila interese te ali druge politike.⁴⁶⁸

V času gospodarske krize se sistem nagrajevanja znotraj jugoslovanske družbe še bolj razširi, saj se pojavijo številna nova odlikovanja in priznanja, namenjena predvsem različnim prispevkom za gospodarsko stabilnost. Še vedno pa so odlikovanja in napredovanja razglašali v čast različnih tekmovanj in okroglih obletnic.⁴⁶⁹

V sklopu praznovanja dneva JLA je na primer leta 1976 potekalo tekmovanje za najboljšo delavnico in za najboljši dom JLA na ljubljanskem armadnem območju,

⁴⁶³ Na svetu ni armade, ki je tako povezana z ljudstvom kot naša, Delo, 23.12.1975, številka 297; Ukaz vrhovnega poveljnika maršala Tita, Delo, 22.12.1976, številka 297; Kraigherjevi čestitki ob dnevu naše armade, Delo, 21.12.1981, številka 294; Čestitka ob dnevu JLA, Delo, 21.12.1983, številka 294.

⁴⁶⁴ Čestitka Nikole Ljubičića predsedstvu SFRJ ob dnevu JLA, Delo, 21.12.1981, številka 294.

⁴⁶⁵ Naša armada bo vselej Titova, resnično ljudska, Delo, 23.12.1980, številka 298.

⁴⁶⁶ Naša največja moč v obrambi je v ljudeh, Delo, 22.12.1984, številka 297.

⁴⁶⁷ Sprejem za predstavnike oboroženih sil, Delo, 23.12.1990, številka 297.

⁴⁶⁸ Prav tam.

⁴⁶⁹ Priznanja in napredovanja, Delo, 23.12.1975, številka 297; Odlikovanja predsednika republike, Delo, 22.12.1976, številka 297.

podelili pa so tudi odlikovanja vojne industrije Jugoslavije najzaslužnejšim ustanovam in posameznikom.⁴⁷⁰

Ob 40-letnici armade je Sergej Kraigher izročil enoti, ki je nadaljevala izročilo Prve proletarske narodnoosvobodilne udarne brigade, visoko priznanje, red JLA z lovorovim vencem.⁴⁷¹

Republiški sekretariat za ljudsko obrambo je podeljeval priznanja posameznikom in organizacijam, ki so poleg velikega prispevka k visoki obrambni sposobnosti pripomogli tudi k gospodarski stabilizaciji, ki je bila takrat najpomembnejša.⁴⁷² V tem kontekstu se pojavijo celo odlikovanja predsedstva SFRJ.⁴⁷³

V čast dneva JLA je bil leta 1985 za *»...izredne zasluge in rezultate pri razvijanju in graditvi oboroženih sil in splošne ljudske obrambe, za prispevek k ohranitvi in krepitvi varnosti in neodvisnosti SFRJ, za dolgoletno revolucionarno delo, kakor tudi za pomemben prispevek pri socialistični samoupravni graditvi države...«*⁴⁷⁴ odlikovan z redom junaka socialističnega dela celo zvezni sekretar za ljudsko obrambo Branko Mamula.⁴⁷⁵

V letu 1986 je bila tako *»...ob prazniku JLA /.../ nagrajena približno desetina vseh zaposlenih na ljubljanskem armadnem območju...«*⁴⁷⁶

477

Podelitev priznanj, 22.12.1986

⁴⁷⁰ Delavnica – njihov drugi dom, TV 15, 30. 12. 1976, str. 12; Plakete zaslužnim, TV 15, 30. 12. 1976, str. 12; Prvo mesto obvezuje, TV 15, 30. 12. 1976, str. 12.

⁴⁷¹ Jugoslovanska ljudska vojska varuje svobodo in napredek, Delo, 22.12.1981, številka 295.

⁴⁷² Priznanja za uspehe pri krepitvi obrambne zasnove, Delo, 22.12.1984, številka 297.

⁴⁷³ Slavnostno vzdušje ob jubileju naše armade, Delo, 21.12.1981, številka 294.

⁴⁷⁴ Slovesno ob dnevu JLA: Branko Mamula – junak socialističnega dela, Delo, 23.12.1985, številka 296.

⁴⁷⁵ Prav tam.

⁴⁷⁶ Bistvo naše armade: povezanost z ljudmi, Delo, 20.12.1986, številka 295.

⁴⁷⁷ Zbirka fotografij, ZAC, 1870-2004 (524), t.e. VI/5.

Na enak način, torej v duhu gospodarske stabilizacije, so se podeljevale tudi raznorazne plakete JLA in TO. V tekmovanju »Izbiramo najboljšo enoto« so bile podeljene velika plaketa JLA in prehodne zastavice enotam, ki so dosegle najboljše rezultate.⁴⁷⁸

V znak priznanja za dosežene uspehe v izvajanju obrambnih priprav so veliko plaketo JLA še vedno podeljevali tudi predstavnikom mestnih oblasti.⁴⁷⁹ Obstajale pa so tudi plakete TO, namenjene uspehom v sistematični in načrtni organiziranosti, delovanju in usposabljanju ter pripravljenosti vseh družbenih faktorjev na področju SLO in DS na ravni občine, na ravni pokrajinskega štaba TO pa za uspešno vodenje enot in štabov, za moralnopolitično enotnost enot in štabov ter za povezavo z vsemi strukturami SLO na svojem območju.⁴⁸⁰

Na republiški ravni so na sprejemu ob dnevu JLA podelili priznanja republiškega sekretariata za ljudsko obrambo, plakete TO in plakete ZRVS⁴⁸¹. Sprejem so skupaj organizirali republiški sekretariat za ljudsko obrambo, republiški štab za TO in republiška konferenca ZRVS.⁴⁸²

Svoje plakete je torej podeljevalo tudi ZRVS Jugoslavije. Tako je že leta 1975 na sprejemu na Brionih prvo zlato plaketo in zlato značko podelila maršalu Titu.⁴⁸³ Leta 1982 je ZRVS podelilo plaketo tedniku TV 15 – naš tovariš in splošni srednji vojaški šoli Franc Rozman-Stane.⁴⁸⁴

Plakete in priznanja JLA, TO, RS za ljudsko obrambo in ZRVS so se zagotovo podeljevala še leta 1989, kasneje pa se o teh nagradah niti ne poroča več.⁴⁸⁵

⁴⁷⁸ Priznanja in srečanja ob praznovanju dneva JLA, Delo, 23.12.1975, številka 297; Ob jubileju naše armade občani obiskali vojake, Delo, 23.12.1981, številka 296.

⁴⁷⁹ Velika plaketa za Celje!, NT, 23.12.1976, številka 51; Srednja plaketa Teritorialne obrambe, NT, 24.12.1981, številka 51.

⁴⁸⁰ Srednja plaketa..., NT, 24.12.1981, številka 51.

⁴⁸¹ ZRVS je kratica za Zvezo rezervnih vojaških starešin Slovenije.

⁴⁸² Jugoslovanska ljudska vojska varuje svobodo in napredek, Delo, 22.12.198, številka 295; Priznanja za uspešno delo pri razvoju in utrjevanju obrambe in samozaščite, Delo, 22.12.1981, številka 295.

⁴⁸³ Na svetu ni armade, ki je tako povezana z ljudstvom kot naša, Delo, 23.12.1975, številka 295.

⁴⁸⁴ Z obrambo in s samozaščito ohraniti našo neodvisnost, Delo, 21.12.1982, številka 295.

⁴⁸⁵ Melik in drugi 1999, 165.

486

Predsednik predsedstva Janez Stanovnik in general Konrad Kolšek na podelitvi priznanj ob dnevu JLA v veliki kristalni dvorani predsedstva SRS, 20.12.1989

487

Slavnostna akademija ob dnevu JLA v Cankarjevem domu v Ljubljani leta 1985

Ostala tekmovanja in športna srečanja so bila za razliko od prej naštetih bolj sproščene narave in z gospodarsko krizo niso bila povezana. Med športnimi srečanji so prednjačili razni turnirji telovadcev, tradicionalen pa je postal tudi kros v Tivoliju.⁴⁸⁸

Najboljšim obmejnim karavlam so ob dnevu JLA podeljevali »prehodne zastavice«.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Melik in drugi 1999, 165.

⁴⁸⁷ Prav tam.

⁴⁸⁸ Kros v snegu za praznik JLA, Delo, 22.12.1980, številka 297; Ljubljanski telovadci najboljši v Skopju, Delo, 21.12.1981, številka 294; Uspel kros ob dnevu JLA, Delo, 21.12.1981, številka 294.

V počastitev 40-letnice ustanovitve JLA so izvedli skupno tekmovanje vojakov in mladine pod naslovom »Mladost v besedi, pesmi in spretnosti«, s katerim naj bi poglobili znanje o mestu, vlogi in prispevku KPJ in tovariša Tita k vstaji za narodno in socialno osvoboditev, o graditvi oblasti delavskega razreda in razvoju samoupravnega sistema.⁴⁹⁰

»Praznik armade so praznovali tudi na ljubljanski univerzi s slavnostno sejo koordinacijskega odbora za splošni ljudski odpor, na fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo pa so učitelji in študentje pripravili delovno svečanost.«⁴⁹¹ V Kranju so v čast dneva JLA leta 1975 odprli v prostorih vojašnice Muzej Prešernove brigade.⁴⁹²

Mnogi so obiskali grobove znanih jugoslovanskih voditeljev, predvsem Tita, kamor so polagali vence in se jih spominjali.⁴⁹³ Delegacija oboroženih sil je tako obiskala Spominski center Josip Broz-Tito.⁴⁹⁴

495

Mimohod ob Titovem grobu leta 1980 v Hiši cvetja

⁴⁸⁹ Prehodna zastavica karavli »Hum«, TV 15, 17.12.1981, str. 5.

⁴⁹⁰ Podelitev »Odličij 22. december«, TV 15, 17.12.1981, str. 5.

⁴⁹¹ Priznanja in srečanja ob praznovanju dneva JLA, Delo, 23.12.1975, številka 297.

⁴⁹² Muzej v vojašnici, Delo, 23.12.1975, številka 297.

⁴⁹³ Praznično v enotah JLA, Delo, 23.12.1982, številka 297.

⁴⁹⁴ Slovesno proslavili dan JLA, Delo, 24.12.1984, številka 298.

⁴⁹⁵ Melik in drugi 1999, 161.

Na dan armade je bilo leta 1990 simbolno ustanovljeno tudi društvo Mreža za Metelkovo, katerega glavni namen je bil konkurirati za vojaške objekte v centru Ljubljane in pripraviti dober program delovanja kulturnega centra oz. vojašnice vrniti civilom in jih napolniti s kulturnim življenjem.⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ Na dan armade bo ustanovitev društva Mreža za Metelkovo, Delo, 21.12.1990, številka 296.

9 SKLEP

Znotraj preučevanj civilno-vojaških odnosov v jugoslovanski družbi med letoma 1945 in 1991 je bilo potrebno iskati ravnotežje med funkcionalnim in socialnim imperativom. JLA je to ravnotežje oziroma svojo legitimnost po vojni utemeljevala s svojo revolucionarnostjo in s partokratskim nadzorom preko partijskih organizacij znotraj vojske. Ravnotežje med imperativoma se je v času zunanjih groženj oziroma nevarnosti vselej prevesilo v prid funkcionalnega imperativa. To je bilo zlasti v času spora z Informbirojem leta 1948, v času tržaške krize 1954, v času češke pomladi 1968 in nenazadnje tudi v času jugoslovanske politične krize in njenega razpada v začetku devetdesetih let. V socialistični Jugoslaviji pa je bil prav tako močno zastopan socialni imperativ, ki je sestavljen iz zahtev, ki so rezultat ideologij, vrednot in kulturnih norm. Parola »bratstvo in enotnost« je odražala veliko željo po asimilaciji vseh ljudstev Jugoslavije v en narod / Jugoslovane. Pojavile so se celo parole »armada – partija – Tito – ljudstvo«, s katerimi se je povsem izgubila jasnost koncepta uporabnika, saj se v tem primeru ni vedelo, komu naj bi bila vojska lojalna. Legitimnost JLA je bila dokaj visoka vse do ustanovitve TO leta 1968, saj je ta kot republiška sestavina OS Jugoslavije načela njene temelje legitimnosti. V obdobju po letu 1968, ko so se zunanje grožnje očitno zmanjšale, je JLA odigrala policijsko vlogo v odgovor na razna nacionalistična gibanja, s temi intervencijami pa je začela stopati tudi pred oči javnosti. Nič bolj njeni legitimnosti ni bila naklonjena nova ustava iz leta 1974, ki je s prenosom politične moči na republiška vodstva v prvi vrsti prizadela legitimnost zveznega političnega sistema in tako posredno prizadela tudi latentno naravo OS, s predpisano socialno reprezentativnostjo v armadi pa je načenjala tudi nadjugoslovanski značaj armade. Ko je v začetku osemdesetih let s smrtjo Tita izginil še zadnji politični temelj JLA, je zaradi šibkega političnega vodstva v javnosti nastopala sama. Konflikte med Slovenijo in JLA so sprožili dogodki in intervencija JLA na Kosovu leta 1981, po katerih se je zaradi visoke stopnje politične kulture slovenske družbe v slovenskem tisku začelo pojavljati vse več kritik na račun JLA, na katere so javno odgovarjali celo najvišji vojaški predstavniki, saj je bila na udaru njihova profesionalna avtonomija. Ti so se začeli javno izrekati tudi o reševanju gospodarske krize, ki je še dodatno krnila politični sistem in družbene razmere. JLA je delovala kot sedma republika brez učinkovitega političnega nadzora, ki ga je onemogočala tudi njena institucionalna narava. V konfliktu med Slovenijo in JLA je v bistvu šlo predvsem za spor med parlamentarnim in partokratskim

tipom civilno-vojaških odnosov, ki se razlikujeta prav v obliki nadzora nad OS. Slovenija, ki se je čutila bliže parlamentarnemu tipu in si je v času demokratizacije prizadevala za departizacijo vojske in večji civilni nadzor nad njo. Ta bi omogočil njeno politično nevtralnost in nepristranskost, torej večjo profesionalnost, vendar pa so se z demokratizacijo pojavile tudi ideje o demilitarizaciji, ki so s hkratnim pojavom vojaškega alarmizma še dodatno okrnile možnost politične nevtralnosti vojske. Motivi, ki so gnali vojsko v poseganje v politiko, so bili torej vojaškega izvora, saj so nastali zaradi institucionalnih interesov vojske v celoti. Kritikam slovenske javnosti se je v strahu pred izgubo legitimnosti vse bolj približevala tudi slovenska politika, vojaški vrh pa je v odgovor na to stanje našel zaveznika v takratni srbski politični eliti, s katero je nazadnje stopila celo v oborožen spopad, ki se je nato sprevrgel v »tretjo balkansko vojno«. Metode, ki jih je vojska ubirala pri poseganju v politiko, so prehajale od posrednega vplivanja na politiko prek stikov z javnostjo in prek KPJ zlasti v osemdesetih letih, do neposrednega vplivanja na politiko z demonstracijo moči ob oboroženem spopadu leta 1991.

Vojska v jugoslovanski družbi je torej bila pomemben dejavnik za civilno prebivalstvo oziroma življenje posameznika. Takoj po vojni je imela namreč armada primarno vlogo pri izgradnji socializma, ki je po sporu z Infrombirojem (1948) prerasla v vzgojno-izobraževalno vlogo, zato je z ljudstvom sodelovala tako na kulturno-umetniškem kot na športnem področju, predvsem pa je veliko truda vlagala v odnose z mladimi. Zaradi zahtev po ekonomski samozadostnosti pa se je usmerila tudi v vojaško industrijo, zaradi katere je postala vojaška velesila vse do časa jedrske oboroževalne tekme. Ker jedrskega orožja ni imela, si je iz strahu pred morebitno agresijo z radikalnim ciljem leta 1958 »omislila« doktrino SLO, zaradi katere se je tudi sodelovanje vojske in ljudstva razširilo na vsa področja. Vojska se je od gradnje infrastrukture po vojni preusmerila na področje kmetijstva in elementarnih nesreč, vojaško industrijo je preusmerila v civilno proizvodnjo, razširilo pa se je tudi znanstvenoraziskovalno delo v vojaških inštitutih. Po vzpostavitvi TO leta 1968 ideja o SLO postane jasnejša ter otipljivejša, vendar še po novi ustavi leta 1974 v praksi ni povsem zaživela, tako zaradi organizacijskih pomanjkljivosti kot tudi zaradi vse večjega odpora mladine do obvezništva in vojaškega poklica. V osemdesetih so se z demokratizacijo v Sloveniji pojavila tudi mirovna gibanja, ki so odprla vprašanja civilnega služenja vojaškega roka, umika vojske iz izobraževalnega sistema, zmanjševanja stroškov za vojsko in mednarodne trgovine z orožjem. Ker so to bila leta velike gospodarske krize, zunanjih nevarnosti pa ni bilo, se

je seveda pojavilo največ napadov na proračun JLA, ki pa se mu vojaška elita z izgovori o grožnjah specialne vojne ni želela odpovedati. Prav tako pa se armada ni hotela odpovedati svoji vlogi v vzgojno-izobraževalnem sistemu, saj je le na ta način mladim vcepljala vojaške vrednote. Za večino praznovanj v jugoslovanski družbi med letoma 1945 in 1991 je bil značilen močan ideološki naboj in praznovanja so postala eden najmočnejših elementov množične kulture. S proslavami, zaznamovanjem raznih obletnic iz zgodovine delavskega in revolucionarnega gibanja ter NOV, z organizacijo spominskih, športnih in drugih prireditev je želel režim vplivati na zgodovinsko zavest Slovencev in jo preoblikovati po svoji predstavi. Državni (zvezni) prazniki naj bi razvijali bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov, prispevali k identifikaciji ljudi z jugoslovansko državo in krepili vero v samoupravni socializem kot najboljši sistem na svetu. Čeprav so bili prazniki in javne manifestacije zelo pogosti v vsem povojnem obdobju, so po intenzivnosti praznovanja najbolj izstopala sedemdeseta leta, in to zaradi relativno visokega standarda, gostote okroglih obletnic in težnje režima, da po obračunu z liberalnimi strujami na začetku sedemdesetih let utrdi svojo moč in pokaže na pravilnost politične usmeritve. Z naraščanjem krize v osemdesetih letih so se začeli pojavljati dvomi o smiselnosti nekaterih praznovanj, ki pa so s poglobljanjem krize le še naraščali. Eden najpomembnejših praznikov po drugi svetovni vojni je bil 1. maj, od vojaških obletnic pa so se v državnem okviru praznovali dan zmage, 9. maj, dan borca, 4. julij in dan JLA, 22. december. Slednji je bil ustanovljen leta 1947, svoje korenine pa je imel v ustanovitvi I. proletarske brigade 22. decembra leta 1941 v mestecu Rudo. Do leta 1952 je za priprave na praznik skrbel agitprop CK KPJ, po njegovi ukinitvi pa so za vse državne proslave skrbele razne komisije na državnih, republiških in občinskih ravneh. Sčasoma se je pri SZDL razvil poseben koordinacijski odbor za proslave, ki je koordiniral in nadziral potek priprav na nižjih ravneh. Proslave dneva JLA in vse z njim povezane aktivnosti so bile razporejene čez cel mesec december in so bile v kar največji meri organizirane skupaj z enotami JLA, zaključne prireditve pa so se v glavnem odvijale na večer pred praznikom in so bile temu primerno bolj svečane. Vseskozi se je skozi prizmo praznovanj odražala tudi profesionalna kultura JLA. Programi so bili vsebinsko vezani na pomen dneva JLA in so se poleg proslav v industrijskih mestih in ostalih občinah izvajali tudi po vojašnicah, šolah, delovnih kolektivih in vseh DPO. Prva leta po vojni (1945-1948) so sicer praznovanja potekala v ožjih vojaških krogih, saj sta si tako vojska kot politika svojo oblast šele utrjevali, zato sem to obdobje poimenovala »Praznovanja za zaprtimi vrati«. Slavnostnih akademij, ki so bile vseskozi

najbolj pogosta oblika praznovanja tega praznika so se namreč v tem obdobju udeleževali le visoki politični predstavniki in vojska, ljudstvo pa je praznik doživljalo le prek športnih srečanj. Drugo obdobje (1949-1953) sem poimenovala »Praznovanje=tekmovanje«, saj je bil to čas samostojne socialistične poti in posledično udarništa, ko se je tekmovalni duh prenesel na vsa področja družbenega delovanja, torej tudi na praznovanja dneva JLA. Slavnostne akademije in vse ostale prireditve so se odvijale tako za vojaško in politično elito kot za ostalo civilno prebivalstvo. Sledila so »Praznovanja v duhu moralno-politične vzgoje (1954-1958), ko si je armada z vojaško-strokovnim, ideološko-političnim in kulturno-prosvetnim značajem prireditev v prvi vrsti prizadevala za vzgojo svojega bodočega kadra, torej mladine. Naslednje obdobje (1959-1967) sem poimenovala »Konsolidacija ljudskosti praznovanj«, saj zaradi doktrine SLO in ustave iz leta 1963 za obrambo države postanejo odgovorne poleg federacije tudi republike, občine in DPO. To se je odražalo tudi skozi praznovanja, ko postanejo čestitke in sprejemi širše družbeno prisotni, ter skozi promocijo vojske v tisku z ustanovitvijo »Nagrade 22. december«. »Podružbljanje odlikovanj JLA in TO« sem poimenovala naslednje obdobje (1968-1974), ki je bilo zaznamovano s podeljevanjem priznanj v obliki plaket JLA in TO najuspešnejšim DPO in celo posameznikom (civilom), ki so sodelovali z JLA, se javno ukvarjali z vojaško problematiko ali so znatno prispevali h krepitvi obrambe. Zadnje obdobje (1975-1981) predstavljajo »Praznovanja v duhu stabilizacije gospodarstva«, zato v njem prevladujejo prireditve, na katerih se za prispevke h gospodarski stabilnosti razglašajo napredovanja in odlikovanja ter podeljujejo plakete JLA, TO in ZRVS, ostale oblike, razen športnih srečanj, pa so zaradi gospodarske krize bile okrnjene.

10 LITERATURA

- Bebler, Anton (1990): *Typologies Based on Civilian-Dominated Versus Military-Dominated Political Systems, Contemporary Political Systems, Classifications and Typologies*. Boulder/London: Lynne Rienner Publishers.
- Begović, Ante (1986): *Razvoj zasnove in sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, v: 40 let SFRJ (1945-1985)*. Beograd: Zavod za organizacijo poslovanja i obrazovanje kadrova.
- Benko, Vladimir (2000): *Zgodovina mednarodnih odnosov, Znanstveno in publicistično središče*. Ljubljana.
- Bond, Peter A. (1998): *Balkanski vojaški poligon*. Ljubljana: Revija Borec.
- Bunc Stanko (2002): *Slovar tujk*. Maribor: Obzorja.
- Dimitrijević, Bojan B. (2006): *Jugoslovenska armija 1945-1954. Nova ideologija, vojniki i oružje*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Enciklopedija Slovenije 12 (1993): Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Garb, Maja (1998): *Razmerje med vojsko in oblastjo v Vzhodni Evropi (socialistično obdobje), v: Perspektive sodobne varnosti: Iz obramboslovnih raziskav II, ur. Anton Grizold, zbirka Teorija in praksa*. Ljubljana: FDV.
- Grizold, Anton (1990): *Militarizacija in vojaško-industrijski kompleks (študija primera ZDA), Časopis za kritiko znanosti*. Ljubljana.
- Guštin, Damijan (2005): *Vojna kot (raz)rešitev jugoslovanske krize? (prepletanje vzrokov za oboroženi spopad v Jugoslaviji), Vojaška zgodovina, št. 1/5 (9), letnik 6, Generalštab Slovenske vojske*. Ljubljana: Vojaški muzej.

- Jelusič, Ljubica (1997): Legitimnost sodobnega vojaštva, zbirka Teorija in praksa. Ljubljana: FDV.

- Jelusič, Ljubica (1998): Spreminjanje odnosov med vojaštvom in civilnim okoljem v postsocializmu, v: Perspektive sodobne varnosti: Iz obramboslovnih raziskav II, zbirka Teorija in praksa. Ljubljana: FDV.

- Kardelj, Edvard (1980): Spomini. Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije 1944 -1957. Ljubljana: DZS; Beograd: Radnička štampa.

- Koprivc, Jak (2005): Generalov let: Spomini generala Ivana Dolničarja. Ljubljana: Modrijan.

- Melik, Vasilij; Repe, Božo; Rozman, Franc (1999): Zastave vihrajo. Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od sredine 19. stoletja do danes. Ljubljana: Modrijan.

- Marković Zvezdan (2007): Jugoslovanska ljudska armada (1945-1991). Slovenska vojaška zgodovina, ur. Tomaž Kladnik. Ljubljana: Defensor.

- Munda, Mirko (2001): Beograjska spletk. Maribor: Večer.

- Oružane snage Jugoslavije (1982): 1941-1981. Beograd: Vojno izdavački zavod.

- Repe, Božo (1995): Naša doba. Oris zgodovine 20. stoletja, učbenik za 4. razred gimnazije. Ljubljana: DZS.

- Repe, Božo (2002): Jutri je nov dan, JLA pred izzivom, da zaustavi dogodke. Ljubljana: Modrijan.

- Repe, Božo (2005): Vzroki za spopad med JLA in Slovenci, Vojaška zgodovina, št. 1/5 (9), letnik 6, Generalštab Slovenske vojske. Ljubljana: Vojaški muzej.

- Sajovic, Bogdan (2006): Udba, zbirka Sledi. Ljubljana: Založba Karantanija.

- Slovar slovenskega knjižnega jezika, Elektronska izdaja, Verzija 1.0, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in avtorji, DZS d.d., Založništvo literature, Računalniška priprava Amebis d.o.o.
- Vojna enciklopedije 6 (1973): Beograd: Izdanje redakcije vojne enciklopedije.
- Živković, Miljenko (1985): Teritorialna obrana Jugoslavije: najširi oblik organiziranja radnih ljudi i građana za oružanu borbu. Beograd: Vojnoizdavački zavod.

ARHIVSKO GRADIVO:

Arhiv Republike Slovenije, oddelek III, AS 1589, fond CK ZKS

- (Okrožnica) CK KPJ Centralnom Komitetu KPS – Ljubljana, 4.5.1946. AS, CK ZKS (1589), t.e. 273/9 (škatla 10).
- (Okrožnica) CK KPJ partijskom rukovodiocu IV. Armije, 30.7.1946. AS, CK ZKS (1589), t.e. 273/18 (škatla 10).
- (Okrožnica) CK KPJ Centralnom Komitetu KP Slovenije, 2.9.1946. AS, CK ZKS (1589), t.e. 273/19 (škatla 53).
- (Okrožnica) CK KPJ Centralnom Komitetu KP Slovenije, 5.3.1947. AS, CK ZKS (1589), t.e. 274/4 (škatla 10).
- Odlok i pismo CK KPJ o sazivu V. Kongresa KPS, 22.5.1948. AS, CK ZKS (1589), t.e. 275/18 (škatla 10).
- Zapisnik seje biroja CK LMS, ki se je vršila 14. novembra 1949, 14.11.1949. AS, CK ZKS (1589), t.e. 1596 (škatla 53).
- (Okrožnica) CK KPJ - Centralni Komitet Komunističke Partije Slovenije – Uprava agitacije i propagande. Ljubljana, 16.10.1951. AS, CK ZKS (1589), t.e. 815 (škatla 30).

Zgodovinski arhiv Celje, ZAC 1208, fond SZDL

- (Okrožnica) SZDL Slovenije – Predsedstvo, Ljubljana – Komisija za ideološko vzgojno delo - Vsem okrajnim odborom SZDL Slovenije!, 26.11.1956. ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14b.
- Okrajni odbor SZDL Celje – Vsem občinskim odborom SZDL!, 5.12.1956. ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14a.
- (Okrožnica) Občinski odbor SZDL – Vsem osnovnim organizacijam SZDL, ZKS in LMS. 13.12.1956, ZAC, SZDL (1208), t.e. 4/14c.
- Zapisnik seje okrajnega odbora za proslavo 20- obletnice vstaje, ki je bila 17. februarja 1961 v dvorani OLO Celje, 17.2.1961. ZAC, SZDL (1208), t.e. 9/22.
- Komite občinske konference ZKS Celje – Komisija za SLO. Izhodišča za formiranje odborov v SLO v KS 1970; Komite občinske konference ZKS Celje – Komisija za splošni ljudski odpor, neznan točen datum. ZAC, SZDL (1208), t.e. 40/4;3.
- Programska usmeritev dela Mladinskega kluba Celje za obdobje 1976 – 78, neznan točen datum. ZAC, SZDL (1208), t.e. 51/6a.
- Občinska konferenca SZDL Celje – Koordinacijski odbor za prireditve in proslave. ZADEVA: Imenovanje delovne komisije za sestav programov pri organizacijah proslav, 17.3.1978. ZAC, SZDL (1208), t.e. 80/3b
- Zapisnik 10. seje KO za usklajevanje prireditev in proslav pri OK SZDL Celje, ki je bila dne 25.10.1978 ob 10 uri, 25.10.1978. ZAC, SZDL (1208), t.e. 135/4.
- Republiška konferenca SZDL – Predsedstvo – Koordinacijski odbor za proslave. ZADEVA: Oblikovanje programa proslav in prireditev v letu 1979, 13.11.1978. ZAC, SZDL (1208), t.e. 80/3a.

- Poročilo o usmerjanju mladih v vojaške in obrambne poklice v letu 1980, 26.5.1980. ZAC, SZDL (1208), t.e. 90/1a.
- INDOK – SLO – DS. Izdajatelj Koordinacijski odbor za SLO in DS pri OK SZDL, Občinski komite in Svet za SLO in DS, Indok center, Celje. Za interno uporabo, December 1982. ZAC, SZDL (1208), t.e. 119/10.
- Občinska konferenca SZDL Celje, Koordinacijski odbor za SLO in DS, Program dela za leto 1983, 17.3.1983. ZAC, SZDL (1208), t.e. 160/5.
- Zbirka fotografij, ZAC, 1870-2004 (524), t.e. VI/5.

ČASOPISNI VIRI:

- Slovenski poročevalec (decembrske številke med leti 1945 in 1956).
- Delo (decembrske številke med leti 1956 in 1990).
- Savinjski vestnik (decembrske številke leta 1951).
- Celjski tednik (decembrske številke v letih 1956, 1961 in 1966).
- Novi tednik (decembrske številke v letih 1976, 1981 in 1986).
- TV 15 (decembrske številke v letih 1966, 1971 in 1976).
- TV 15 – Naš tovariš (decembrske številke v letih 1981 in 1986).

Priloga A: *Kolodar nekaterih dejavnosti na ravni Ljubljanskega armadnega območja ob Dnevu JLA – 22. decembra 1978, v: Republiška konferenca SZDL – Predsedstvo – Koordinacijski odbor za proslave. ZADEVA: Oblikovanje programa proslav in prireditev v letu 1979, 13.11.1978. ZAC, SZDL (1208), t.e. 80/3a.*

Kolodar nekaterih dejavnosti na ravni Ljubljanskega armadnega območja ob Dnevu JLA – 22. decembra 1978.

21. Do 25. novembra bodo potekala regijska tekmovanja ZSMS in JLA pod naslovom "Mladost v pesmi, besedi in spretnosti" v naslednjih regijah:

- Gorenjska
- Celjska
- Štajerska
- Ljubljanska I
- Ljubljanska II
- Notranjska
- Koroška
- Severno-Primorska
- Dolenjska
- Obalno Kraška
- Pomurska
- Zasavska
- Posavska

Ocenjevalna žirija: kap. I. razr. Jože Zupančič, kap. Stojan Španović in tovariš Anton Rakovič iz RK ZSMS Slovenije.

Nekaterim regionalnim tekmovanjem bodo prisostvovali tudi najbližji sodelavci poveljnika LAO, zato je zaželeno, da se teh tekmovanj udeložijo tudi najodgovornejši vodje DPS in DPO ter poveljstev z določenega terena.

Ob 29. novembru, Dnevu republike, se organi poveljstev vključijo v program proslav, ki jih organizirajo družbenopolitične strukture, enote in zavodi pa bodo Dan republike proslavili v duhu Pravil službe JLA.

22. Po 29. novembru bodo dejavnosti ob Dnevu JLA postopoma naraščale tako po vsebini, kakor tudi po obsegu, kar bodo ustrezno spremljala tudi sredstva javnega obveščanja.

14. 12. poveljnik LJAO, general polkovnik Franc Tavčar sprejme narodne heroje in upokojne generale
8. 12. zaključno tekmovanje "Mladost v pesmi, besedi in spretnosti" in zaključek akcije "Odličje 22. december. Prireditel bo v Ljubljani-Nostic-Polje in v kasarni "Bratstvo in enotnost"
19. 12. poveljnik LJAO, general polkovnik Franc Tavčar sprejme pionirje v domu JLA v Ljubljani
istega dne je tudi tradicionalna tiskovna konferenca poveljnika LJAO v domu JNA V v Ljubljani
20. 12. Poveljnik LJAO, generalpolkovnik Franc Tavčar sprejme predstavnike ZZB NOV, ZRVS in republiškega sekretariata za notranje zadeve v domu JLA v Ljubljani
18. 12. svečana prireditel ob Dnevu JLA v dvorani "Kodeljevo" v Ljubljani.
21. 12. proglasitel najboljše enote LJAO (kraj bo določen kasneje)
svečani zbor starešin in civilnih oseb poveljstva LJAO v domu JNA v Ljubljani (napredovanja, odlikovanja, nagrade, pohvale)
tovariški večer v domu JLA v Ljubljani.
22. 12. slavnostna podelitel plaket JLA in sprejem predstavnikov DPO in DPS pri poveljniku LJAO v domu JLA v Ljubljani

Ljubljana, 2.11.1978

POVELJSTVO LJAO
POLITIČNO PRAVNI SEKTOR

Priloga B: Poročilo o usmerjanju mladih v vojaške in obrambne poklice v letu 1980,
26.5.1980. ZAC, SZDL (1208), t.e. 90/1a.

OSNOVNA ŠOLA
1020 Osnovna šola "Bratje Dobrotinšek"
VOJNIK

Štev.: 658/13

Datum: 26.5.1980

(Poročilo
26.5.1980) 321

5.80.

Zadeva: POROČILO o usmerjanju mladih v vojaške in obrambne
poklice v letu 1980

Zveza: Dopis OK SZDL, OK ZKS in OK ZSMS Celje štev. 11/48-80
z dne 19.5.1980

Na Osnovni šoli "Bratje Dobrotinšek" Vojnik smo v zvezi
z usmerjanjem mladih v vojaške in obrambne poklice v l.
1980 izvedli sledeče akcije:

1. Posvet z učenci o pomenu poklicne usmeritve v vojaške
šole
2. Obravnava tematike na učiteljskih konferencah
3. Spoznavanje vseh staršev osmošolcev o usmerjanju mladih
v vojaške poklice
4. Individualni pogovori z razredniki in socialno delavko.
5. Izvedba posebne ankete - PRILOGA.

Ravnatelj

Miro Klančnik

Priloga: ANKETA

POKLICNO USMERJANJE - VOJAŠKI POKLICI - REZULTATI IN
INTERPRETACIJA ANKETE, KI JE BILA IZVEDENA V OSMIH RAZREDIH

V osmih razredih smo izvedli anketo z namenom, da vidimo, kaj mislijo učenci o vojaških poklicih oz. zakaj se ne odločajo za vojaške poklice. Anketa je bila anonimna in je obsegala sedem odprtih vprašanj. Vprašalnike smo razdelili vsem učencem in so jih tudi vsi vrnili.

Iz ankete sem povzela najbolj tipične odgovore, ki so se pojavljali skoraj pri vseh učencih.

INTERPRETACIJA

1. Obveščenost o usmerjanju v vojaške poklice

40 učencev pravi da je bilo o usmerjanju v vojaške šole dobro obveščenih, 8 delno in 2 pravita da sta bila slabo obveščena. (vseh fantov v osmih razredih je 50)

2. Izvor informacije o usmerjanju v vojaške poklice

24 učencev pravi, da je dobilo informacije v šoli in doma, 13 učencev je dobilo informacijo v šoli preko filma in predavanj, 10 učencev v pogovoru z oficirji in podoficirji, 2 učenca od starih staršev in 1 učenec od miličnika.

3. Vzroki zabadi katerih se učenci ne odločajo za vojaške poklice

- nima veselja do tega poklica
- slab učni uspeh
- velika oddaljenost od šole
- prestroga disciplina v šoli
- dolgotrajno šolanje (to je prevelika večina)
- ker ne bi šel rad od doma
- nimam sposobnosti za to šolo
- šola se mi zdi pretežka
- vojaški poklic se mi zdi pretežak
- starši odsvetujejo
- zaradi bolezni

4. Kaj privlačuje otroke pri vojaških poklicih

- ta poklic me ne privlačuje (17)
- delo z orožjem in z ljudmi (10)
- sodobna in moderna tehnika (9)
- delo, ki ga opravljaš, če ne bi bilo šolanje tako dolgo (6)
- sodobna in moderna tehnika
- da je šolanje in dijaški dom zastonj
- elektronika v obveščevalni službi
- zavest da branim domovino
- letalstvo in topništvo

5. Mnenja staršev glede vojaških poklicev

- prepuščajo odločitev otroku (13)
- starši so poklic otroku odsvetovali (15)
- s starši se nisem pogovarjal o tem poklicu (12)
- starši mi poklic niso odsvetovali (8)
- pravijo, da je to odgovoren poklic (2)

6. Mnenje učencev zakaj se slovenski fantje ne odločajo za vojaške poklice

- ne vem (23)
- predolgotrajno šolanje
- ker bi bil v času šolanja predaleč od doma
- ker bi bil v času službe predaleč od doma
- ker se težko prekvalificiraš
- ker moraš v primeru vojne prvi na bojišče
- ker jim ta poklic ni všeč
- ta poklic je navaren
- ker si odgovoren za veliko ljudi
- ker so drugi poklici boljši
- ker je šola predaleč (to je pripomnila večina)
- prestroga disciplina in malo svobode
- ne marajo avtoritete
- če si v tem poklicu si težje ustvariš družino

Vojnik, 23.5.1980

Socialna delavka,
V. Frodici

M. M. M. M. M.

Rezultati ankete o usmerjanju v vojaške in obrambne poklice pričajo, da je velika večina osmošolcev dobro obveščenih, največkrat pa so informacije dobili v šoli in doma, nekaj pa tudi iz filmov in predavanj ali s pogovorov z oficirji. Učenci se največkrat ne odločijo za vojaški poklic, ker nimajo veselja do tega poklica, ker je

tam prestroga disciplina, ker so ponavadi oddaljeni od doma, zaradi dolgotrajnega šolanja itd. Najbolj pa jih pri tem poklicu privlači delo z orožjem ter sodobna in moderna tehnika. Na vprašanje glede mnenja staršev glede vojaškega poklica so otroci največkrat odgovorili, da jim ga odsvetujejo, nekaterim prepuščajo odločitev, nekateri pa se s starši o tem sploh niso pogovarjali. Po mnenju učencev se slovenski fantje ne odločajo za vojaški poklic zaradi predolgega šolanja, velike oddaljenosti od doma itd, največkrat pa so na to vprašanje odgovorili z »ne vem«.